لێشاوی دەنگۆ

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

لێشاوی دەنگۆ

محەمەد فەریق حەسەن

ناوی کتێب: لێشاوی دەنگۆ
نووسینی: محەمەد فەریق حەسەن
بڵاوکراوەی ئاراس- ژمارە: ٨٦٩
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل + بۆکان نووری
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: ئاراس ئەکرەم
بەرگ: مەریەم موتەقییان
چاپی یەکەم: ٢٠٠٩
لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان لە هەولێر ژمارە ٦٢٣ی
ساڵی ٢٠٠٩ی دراوەتێ

لێشاوی دەنگۆ

دەنگۆ چییە؟

دەنگۆ، یان واتەوات، Rumour یاخۆ واتوویت داکەوتن، لەسەر شێوەی قاوداکەوتن؛ تەنینەوەی قسە و باسێکی نفتونوێی گرینگ و سەرسوڕمێن و چاوەڕواننەکراوە، یان دەکرێ بڵێین، هەواڵێکە سەرەتا نازانرێت داخۆ ڕاستە یان درۆ. تەنینەوەکە زیاتر لە هەڵوێستی چاولێکەرییانەی ئەو میوانانە دەچێت کە لە بۆنە و ئاهەنگەکاندا لاساییی یەکەم چەپڵەکوت دەکەنەوە. ئیتر بەدوای ئەودا تەواوی ئامادەبووان دەیکەن بە هارەی چەپڵەڕێزان، بێ ئەوەی زۆرێک لەوان بزانن لەپای چی؟ یان ئایا ئەو چەپڵەیە لە جێی خۆیدا بوو؟ ئیتر چەپڵەکوتان تا ماوەیەک بەردەوام دەبێت و دەتەنێتەوە. دەنگۆیش ئەگەر دۆخەکە بۆی لەبار بێت، ئەوا وەک نەخۆشیی درم، بەنێو جەماوەردا بڵاو دەبێتەوە. دیارە هیچ دەنگۆیەکیش لەخۆڕا چێ نابێت و بڵاویش نابێتەوە. هەر دەبێ سەرچاوەیەکی هەبێت و سەرچاوەکەیش بە شێوەیەک لە شێوەکان لەو دەنگۆیەی بەرێی کردووە سوودمەند بێ.

فەرهەنگی پولیتیکەنی دانیمارکی ئاوا پێناسەی دەنگۆ (Rygte /غۆگتە) دەکات: هەواڵ یان زانیارییەکە، لەوانەیە ڕاست نەبێت، بە خێرایی لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر بڵاو دەبێتەوە.. هەر بەم بۆنەیەشەوە، پەندێکی دانیمارکی هێناوەتەوە: «دەنگۆ گەورە دەبێت

کـاتێک غـار دەدا Rygtet vokser mens det lober واتە، دەنگۆ لە تـافی بڵاوبوونەوەدا گەورە دەبێت و بۆی زیاد دەکرێ.»

دەنگۆ، وەک دەنگدانەوە، بەدووی هـەواڵی گرینگدا سـەرهـەڵدەدات، یان هـەر بۆخـۆی هـەواڵێکی گـرینگە، وەلێ ڕەنگە لەبـەر هـۆکاری سیـاسـی و کـۆمـەڵایەتی تـاکـو ئەو دەمـە هـەر بەنـهـێنی لە بن لێـفـەدا مـابێـتـەوە و دەرفەتی دەرکـەوتنی بۆ نەڕەخسـابێ، یان کەسێک زاتـی ئەوەی نەکردبێ پەردە لە ڕووی هـەڵبـداتەوە. دەنـگۆ هەواڵێکی ئەوتۆیە، ئـەگـەر بێـتـو بۆ تەواوی خەڵک ئاشکرا بکرێ، دەبێتە جێی سەرسوڕمان. هـەتا ماوەیەکی بەرچاو دەنگ و دەنگدانەوەی دەبێت و خـەڵک دەخـاتە سـەر کـەڵکەڵەی پرس و ڕامـان و ئەوقـبـوون. لە هـۆکـارەکـانی دەدوێن و دەبـێـتـە جـێی مشـتـومڕ و قسە و باسی خەڵکانێکی زۆر. دەنگۆ هـەردەم مـەبەستێکی لە پشـتـەوەیە. ئەگـەرچی کـەسـێکیش خـۆشی لێ بـەخـاوەن ناکـات، وەلێ هەموو لایەک دەیڵێنەوە و دەیشیگەیەنن.

دەبا سەبارەت بەو ڕایەی، گوایە گەلێک جاران دەنگۆ بە دوای هـەواڵی گرینگدا سەرهـەڵدەدات، نموونەیەکی زیندوو بهێنینەوە: لە دوامای ساڵی ٢٠٠٨ دا، کـاتێک جـەمـاوەر بە واقـبـوونەوە، لە زمـانی قـازی «محـمـد العـریبـی»ی سـەرۆکی دادگـەی تاوانەکـانی ئـەنفـالەوە، هەواڵی هـەڵاتنی تۆمـەتبـار بە کیـمیـابارانکردنی هەڵەبجە، ئەفسـەری باڵەفڕەک، عـەمیـد "طارق محـمـد رمضـان العزاوي"ی بیست. ئیـتـر دەمودەست دەرگـە بە ڕووی لێشاوی دەنگۆکاندا خرایە سـەرپشت. هـەر کەناڵە لەلای خـۆیەوە، شــرۆڤــەی تـایبــەت و جــیــاوازی بۆ هـۆکــاری ئەو هـەڵاتنە ســەیرە، چاوەڕواننـەکراوە هـەبوو. دەنگۆکـان لەیەک نەدەچوون. بەڵام لە نێـو ئەو دەنگۆیانەدا خــاڵێکی هاوبـەش هەبوو، کــە دەتوانـین ئاوا دای بڕێژین:

{ناشۆیە "موستەحیل" ئەفسەرێکی نەشارەزای عارەبیزمان بتوانێ لەدەست ئاسایشی سلێمانی، یان هێزەکانی تری ئەوێ هەڵبێت. بۆیە ئەم ماستە مووێکی تێدایە!}

لەو سەردەمەشدا هەواڵی هەڵاتنەکە، لێی گرینگتر نییە و پێشهاتێکی چاوەڕواننەکراوە. چونکە ئەفسەری "هەڵاتوو!" تاقانە شایەتە بتوانێت بۆ جیهانی بسەلمێنێت کە هەڵەبجە لەلایەن فڕۆکەکانی عێراقەوە کیمیاباران کراوە. چونکە خۆی بە کردەوە بەشداریی لە دروستکردنی ئەو کارەساتەدا کردووە. پرسی هەڵەبجەیش، بووەتە پرسی گەلێکی چل ملیۆنی. دوای ئەوەی ئەفسەری ناوبراو چووە ژێر ئەو تاوانە، ئیتر هیچ پاساوێک بۆ ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان نامێنێت و پرسی هەڵەبجە وەک خاشەبڕکردنی گەلێک، یان جینۆساید دەسەلمێنرێت و یەکلایی دەبێتەوە. هەواڵەکە ئەوەندە گرینگە، لەخۆیدا سکەندالێکیشە، لە لاپەڕەکانی مێژووی کورددا تۆمار دەبێت. بۆیە بەشوێن بڵاوبوونەوەیدا، چەندین دەنگۆ سەرهەڵدەدات. دوور نییە لەو سۆنگەیەوە چەندین کاربەدەستی پایەبەرز متمانە و پلەوپایەی خۆیان بدۆڕێن. بە سەرێکی تر، پێدەچێت بەڕێکردنی ئەو هەموو دەنگۆیانە بۆ گەیشتنە ڕاستی بووبێت. چلۆن و بۆ کوێ ئەو تۆمەتبارە هەڵات؟ ئەم هەڵاتنە بە چ مەبەستێکە و کێی لە پشتەوەیە؟

توێژەرەوەی دانیمارکی، پرۆفیسۆر «ڕاسموس کییەگۆ ڕاسموسن»، لە لیکۆڵینەوەکەیدا بە سەردێری «دەنگۆ و ئیدارەی تەنگژەکان» پێی وایە: «دەنگۆ بەتایبەکاری لە هەلومەرجی هاوێردەدا "إستثنائی" وەک دیاردەیەک دەردەکەوێت» لە سەردەمی جەنگی (ئێران – عێراق)ەوە هەتاکو هەرەسی ڕژێمی عیراق، زۆر بەگەرمی و بەدەم ترس و لەرزەوە

دەنگۆی "أبو طبر" جێی باسوخواسی خەڵکی بەغدا بوو. گوایە "ئەبو تەبر" کەسێکی پیاوکوژە، شەوانە هەڵدەکوتێتە سەر ماڵان و بەشێوازێکی دڕندانە خەڵکی بێ تاوان دەکوژێ. بەردەوام تاکتیکی خۆی دەگۆڕێ. هەر جارەو بە جۆرە چەکێک و بە شێوەیەکی نوێ شاڵاو دەبات. تەنانەت لە نێو ئەو چەکانەدا کە ناوبراو بەکاریان دێنێ "گاز"یشی تێ دەکەوێ.

ئەم دەنگۆیە دەماودەم گەیشتبووە تەواوی پارێزگەکانی عێراق، بە"سلێمانی"شەوە. گوایە ئەبو تەبر شەوانە لە شاری بەغداد خەڵکی دەکوشت، کەچی خەڵکی پارێزگاکانی ترش ترسیان لێ نیشتبوو. چونکە گومانیان هەبوو، یان لەوە دەترسان هەمان دیاردە بگاتە لای ئەوانیش. دەیانگوت شەوێکیان لە بەغدا، لە حەوشەی ماڵێکەوە گازی ژەهراویی کردووەتە نێو هەوا ساردکەرەکەیان "مبردە". بەم شێوە ترسناکە خێزانێکی خاشەبڕ کردووە. دەیانگوت "ئەبو تەبر" دەستکردی ڕژێمی بەعس خۆیەتی. ئایا ئەم دەنگۆ ترسناکە ڕێی تێ دەچێت؟ دەبێ ڕژێم چ نیازێکی لە پشت ئەم تۆقاندن و تاوانەوە هەبووبێ؟ دیارە پاراستنی سەروماڵ و ئاسایشی هاووڵاتی لە ئەستۆی دەوڵەتدایە، ئیتر چلۆن دەبێت دەوڵەت خۆی ئاسایشی هاووڵاتییان تێک بدات؟

دوای هەرەسی ڕژێمی بەعس لە ٢٠٠٣ دا، لەلایەن چەند نووسەرێکی عەرەبی عیراقییەوە، ژمارەیەک "ڕۆمان" بڵاو بوونەوە، کە دیاردەی ئەبو تەبریان کردبووە بابەتی خۆیان و ئەوانیش لەلای خۆیانەوە، ئەم دیاردەیەیان دابووە پاڵ دەزگا سەرکوتکەرە نهێنییەکانی بەعس.

دەکرێ بڵێین واتەوات، یانژی دەنگۆ، کۆنترین هۆی ڕاگەیاندن و هەواڵ گواستنەوەی زارەکییە. واتە بەر لە داهێنانی نووسینیش واتەوات

هەر هەبووە. مەبەست پێی گواستنەوەی هەواڵ بووە. یان نانەوەی ئاشووب و بێ بڕوایی بووە، بەتایبەتی لە تافی ئاخۆران و بخۆران و پاشاگەردانیدا. واتە لە کاتی سەرهەڵدانی تەنگژە قووڵەکاندا کە بە ئاسانی چارەسەریان بۆ نەدۆزراوەتەوە و تێپەڕاندنیان ئاسان نەبووە. یان لە کاتێکدا کە دەوڵەت دەستەڵاتی بەسەر شەقامدا نەماوە، هێز و شکۆی لەدەست داوە. یانژی لە سەروبەندی ڕوودانی کودەتای سەربازییدا، کە ئەگەری ڕوودانی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا هەردەم لە ئارادایە. یان بۆ خۆشکردنی ئاگری ناکۆکیی نێوان لایەن و چینە دژ بەیەکەکان خراوەتە کار. یانژی دەشێ لە دژی کەسێتییە دیارەکان چێ بکرێ. ئەوانەی لەسەر ئاستی بەرزی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری، لەسەر کێبڕکێی گەیشتن بەکورسیی دەستەڵات ڕکابەری یەکن.

ڕاسموسن دەڵێ: «هەواڵێکە سەرپێیی دروست دەکرێت» هەرچۆنێک بێت، واتەوات هەواڵێکە بیستەر یان خوێنەر لێی نادڵنیایە و بە گومانیشەوە گوێی بۆ مووچ دەکات، یان دەیخوێنێتەوە، ئەگەرچی هەندێک جاران لەسەر بنەمایەک یانژی بناغەیەک بڵاو دەبێتەوە و دەتەنێتەوە. وەک وتە شێوە پەندەکە دەڵێت: «ئەم ماستە بێ موو نییە، یان ئەم دووکەڵە بێ ئاگر نییە، یان ئەم کاسەیە بێ ژێرکاسە نییە!» دەکرێت بڵێین، ئەم واتەواتەیش لەخۆڕابۆڕا سەری هەڵنەداوە و ئەگەری ئەوەیش هەیە بەڕاست بشکێتەوە.

کابفیریر دەڵێ: «لە سەردەمی جەنگدا، دوژمن و گوێچکە وەهمییەکانی، یان ئەوەی وا بە ڕەتڵی پێنجەم ناسراوە، دەتوانێ لە ڕێی واتەواتەوە بگاتە هەندێک راستیی شاردراوە، ئەمەش نیشانە و بەڵگەی ئەوەیە کە واتەوات جاروبارە لەسەر بناغەی ڕاست هەڵچنراوە.. بڕوانە،

الشائعات، جان – نويل كابفيرير، ل ١٦»

له وڵاتانی خۆرهەڵاتی ناویندا، خەڵکی لەبەر تینوێتییان بۆ دەنگوباس بەلایەک و لەبەر ئاستی داتەپیوی زانست و زانیاری و کەمی بەشوێنداچوون، خەڵک ئەوەندە ناچنە بنج و بناوانی هەواڵەکان. زۆرێک لەوان پێشبڕیاری خۆیان داوە کە هەر چالاکی و دەنگوباسێک لە فلانە کەناڵەوە، یان لە فلانە کەس و لایەنەوە بلاو ببێتەوە ئەوا گومانیان لەسەری نییە و باوەڕی کوێرانەیان پێ پەیدا کردووە. هەندێکیش لە ناخی خۆیاندا وەهای بۆدەچن، ئەو کەناڵەی لای خۆیان کە هەواڵیان بۆ دەگوێزێتەوە، بەمشوورە و کارمەندەکانی کەسانی ڕاستگۆ و دڵسۆزن. تەواو دەچنە بنج و بناوانی هەواڵ، ئەوجا بۆ هەوادارانی خۆیانی پەخش دەکەن. لە کاتێکدا هەبوونی کەناڵی لەو جۆرە، کە هەواڵەکانی سەد دەرسەد ڕاست و دروست بن جۆرێکە لە خەیاڵ.

ئەگەر کەسێک وتی: «ناسیاوێکم بەچاوی خۆی بینیوێتی دە کیلۆ تلیاکیان لە ماڵی فلانە وەزیرەوە گواستووەتەوە!» دەکرێ ئەم هەواڵە بە واتەوات "الشائعات" حساب بکەین، چونکە ئەو کەسە ڕووداوەکەی بەچاوی خۆی نەبینیوە. بەڵکو ئەو هەواڵەکەمان لە زمانی کەسێکی ترەوە بۆ دەگێڕێتەوە، کە ئێمەی بیستەران نایناسین. واتە شایەتحاڵەکە ناڕاستەوخۆیە. جگە لەوەی هیچ بەڵگەیەکی بەرجەستەش لە بەردەستدا نییە. زۆرێک لە هەواڵەکانی خۆرهەڵاتی ناڤین، بە کوردستانیشەوە لەم جۆرەیە. واتە هەواڵی ڕاست نین، بەڵکو واتەواتی چێکراو و هەڵبەستراون. کابفیریر پێی وایە: «دەنگۆ وەک حیکایەتی فۆلکلۆر و ئەفسانە وایە، دەماودەم دێت، هەڵبەستراوە، جیاوازییان لەوەدایە حیکایەت جێی بڕوا نییە، بەڵام دەنگۆ بەو مەبەستە دەگوێزرێتەوە تاکو

ئێمە بڕوای پێ بکەین.. الشائعات.. ل ٣١٨»

بڕێ جاریش لە نێوەندی فەرمیدا، درۆ و دەنگۆ، پێکەوە یان بەشوێن یەکدا ناویان دێت، وەک ئەوەی پێمان بڵێن، هەموو دەنگۆیەک درۆیە. یان بۆ کەمکردنەوە لە گرینگی دەنگۆ، دێن بەدرۆوەی دەلکێنن. لە ڕاستیشدا هەموو دەنگۆیەک درۆ نییە، وەلێ ڕەنگە بەدڵی دەستەیەک، یان بەدڵی دەزگە فەرمییەکانی دەوڵەت نەبێت.

برێک جاران دەنگۆ وەک پشکێکی گرینگ لە جەنگی دەروونی بەکار دەبرێ. بەو نیازەی فیتنە و دووبەرەکی بنێتەوە. یان بۆ چاندنی تۆوی بێ بڕوایی لەلای دەستەبژێری دەستڕۆیشتووی وڵات ساز دەکرێت. هەر بۆ نموونە، لە تافی ئێستادا دەنگۆی لێدانی بنکە ئەتۆمییەکانی ئێران لەلایەن هێزی ئاسمانیی ئیسرائیلەوە، دەنگۆیەکی بڵاوە و لە ئارادایە. باس لە خۆئامادەکردن و پرۆڤەی پێشی لێدانەکەیش دەکرێت. وەک ئەو لێدانە ئاسمانییە شتێکی حەتمی بێت و لە ئێستا و سەعاتدا بێت.

سیاسەت بۆ پیادەکردن و بەرژەوەندیی خۆی، سوود لە زانستی سایکۆلۆجیا دەبینێ. بەتایبەتی کاتێک دەیەوێت کار لە جەماوەری پان و بەرینی سەرشەقام بکا. لێرەشەوە دەیەوێ بە جۆرێک کار لە ڕای گشتی بکات، بە قازانجی خۆی بشکێتەوە. واتە دەنگۆ دەکاتە چەکێکی سایکۆلۆجیی کاریگەر، بێ ئەوەی هیچ برە پارە و پوولێکیشی لەم کارەدا خەرج کردبێت. یان بێ ئەوەی ڕاکێتێکی تەقاندبێت و سەربازێکی لەدەست دابێت.

دەنگۆ هەیە، لە نەخۆشی ئەنفلۆنزا دەچێت کە لە وەرزی سەرماوسۆڵەدا بەوڵاتدا دەتەنێتەوە. وەک دەنگۆی ئاشکرابوون، یان دزینی پرسیارەکانی بەکەلۆریا و فرۆشتنیان بەو قوتابییانەی لە

خێزانی دەوڵەمەندن. ئەم دەنگۆیە ساڵانە بەری تاقیکردنەوەی بەکەلۆریا بەچەند ڕۆژێک دەکەوێتە سەر زاران. داکەوتنی ئەم جۆرە دەنگۆیە بە زۆری دەماودەمە و لە زۆرێک وڵاتانی عەرەبیدا، یان بابڵێین لە خۆرهەڵاتی ناویندا باوە و ساڵانە لەو وەرزەدا دووبارە دەبێتەوە. ڕاسموسن لەم ڕووەوە دەڵێت: «وەک ڤایرۆسی نێو کەناڵە ئەلکترۆنییەکان وەهایە.» ئەو لێرەدا مەبەستی لە خێرایی بڵاو بوونەوەی دەنگۆیە.

دەنگۆیش جێ بەخۆی ناگرێت. سەر بەهەموو ماڵ و کافییە و بارِ و کارگە و مزگەوتێکدا دەکات، بێ ئەوەی ماندوو ببێت و بوەستێت. هەروەک پێویستیشی بەوە نابێت لەسەر شێوەی ساغکردنەوەی کالای بازرگانی، دەنگۆسازان لە خەمی بازارِ دۆزینەوەدا بن بۆ دەنگۆ. بەڵکو دەنگۆ خۆی بازارِ بۆ خۆی پەیدا دەکات. هەموو لایەکیش ئامادەن بە خۆڕایی بیگوێزنەوە و بیقۆزنەوە.

دەنگۆی درۆ، سزای لەسەرە

دەنگۆ ئەگەر هاتو لەلایەن ناحەزانەوە چێ کرابێت و بەڕێ خرابێت، ئەوا بە مەبەستی بەرپاکردن و نانەوەی دۆخێکی لێڵ و تەماوییە لە ڕاڕایی و بێبڕوایی بە سەرانی سیاسی و بەو بارودۆخەی وا لە وڵاتێکدا لە ئارادایە و بووەتە ئەمری واقیع. دەیەوێت لانی کەم بە شێوەیەکی ئەوتۆ هەژموون لەسەر ڕای گشتی ئەو هەرێمە دابنێت، دوو کەرتی بکات و دژ بەخواستی دەستەڵاتی سەردەست بشکێتەوە.

لە هەندێ وڵاتدا سازدان و بڵاوکردنەوەی "دەنگۆی درۆ" بەتایبەت لەدژی سەرکردەکان، سزای لەسەرە. ساڵی ٢٠٠٨ شارەوانیی "پەکین"ی

پایتەختی وڵاتی "چین"، هاووڵاتیانی ئاگەدارکردەوە: ئەو کەسانەی لە ڕێی تەلەفۆنی دەستییەوە بە کورتەنامە دەنگۆی درۆ بڵاو دەکەنەوە تووشی سزا و لێپرسینەوەی یاسایی دەبن.

هەمیشە نەخۆشکەوتنی سەرکردەکان دەبێتە جێی مقۆ مقۆ و دەمەتەقێی گەرمی نێوان خەڵک و نێوەندی سیاسیش بەتایبەتی. دەنگۆی لەم بابەتە زۆر بەخێرایی بەوڵاتدا بڵاو دەبێتەوە و کاریش دەکاتە سەر نرخی کاڵا و هەڵکشان و داکشانی پشکەکانی بۆرسەی وڵات. نائارامیش دەخولقێنێ. مانگی ئاداری ساڵی ٢٠٠٨، دادگەی "کەتن"ی شاری "قاهیرە" لەسەر ئەو دەنگۆ درۆیەی کە لە مانگی ئابی ٢٠٠٧ دا، لەمەڕ خراپ تێکچوونی باری تەندروستیی سەرۆکی وڵات "حوسنی موبارەک" بڵاوی کردەوە، دوو مانگ حوکمی زیندانی بۆ "ئیبراهیم عیسا"ی سەرنووسەری ڕۆژنامەی "الدستور"ی قاهیرەیی بڕییەوە. گوایە ئەم دەنگۆیە زیانی بە بەرژەوەندیی گشتی و بە ئابووریی وڵات گەیاندووە.

هەر لەمەڕ سزادانی ئەوانەی وا دەنگۆی درۆ لە دژی سەرکردەکان بڵاو دەکەنەوە، لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی "٢٠٠٨" سەرۆکی وڵاتی لیبیا، عەقید "معمر القذافي" لێدوانێکی بۆ ڕۆژنامەنووسان و ئاژانسی دەنگوباسی لیبیا دا. لەو لێدوانەیدا جەختی لەسەر ساغ و سەلامەتیی خۆی کرد و عەرەب و گەورەکانیانی بەوە تۆمەتبار کرد، گوایە ئەوان لە پشت ئەو دەنگۆیەوەن، کە هیچ بناغەیەکی نییە. قەززافی پەیمانیشی دا، داوای یاسایی لە دژی ئەو ئاژانسی هەواڵەیش بەرز بکاتەوە، کە دەنگۆیەکەی لە دژی بەڕێ کردووە و وتیشی، دەبێ ڕۆژنامەنووسەکەش لە پێش دادگادا بوەستێ. جێی وتنە دەنگۆیەکە دەڵێت: «عەقید قەززافی،

تووشی خـوێنبـەربوونی مـێشک بووە. لە هۆش خۆی چووە و بـەپەلە بۆ نەخۆشخانەی بەنغازی گوێزراوەتەوە!»

لێـرەدا لـە جـێـیـە باسـی ئەو دیاردەیەش بکەین، کـە ڕۆژێک لە ڕۆژان خودی «بەرپرسانی کورد»، وەڵامی هیچکام لەو دەنگۆیانەیان نەداوەتەوە کـە جـاروبـار دەنگۆسـازان بۆیـان هۆنیـونـەتەوە. ئەمـەیش مـانای وایە، دەنگۆکانیان "کە بە زۆری نەرێنین" لەسەر خۆیان کردووە بەماڵ.

چۆن بەگژ واتەواتدا بچینەوە؟

بۆ ئەوەی لە مـەترسی واتەواوت بەدوور بـین کە بۆی هـەیە نـیگەرانی و بێبڕوایی لـە نێوەندەکەدا بڵاو بکاتەوە، گەرەکە خەڵک بـە گشـتی بڕوا و متـمانەیـان بە هۆیەکانی هـەواڵ گواستنەوەی کۆمەڵگەی خـۆیان هـەبێت. واتـە دەبێ ئـەوان بڕوایـان بـە مـــیـــدیا و ڕاگـــەیـاندنی فـــەرمـی، وەک کـەناڵەکـانی تیـڤی و ڕادیۆ و ڕۆژنـامـە هـەبێت. بەڵام بڕوا و مـتـمـانە لە نێـوان ئەم کـەناڵانە و جـەمـاوەردا پەیدا نـابێ تاکـو تەواوی ئـەو کـەناڵە فەرمییـانە ڕوون "شفـاف" نەبن. دەبێ ئەوان بە کردار بیسەلمێنن کە ئەو زانیـاری و هـەواڵانەی بە هاووڵاتیانی دەدەن لە ڕاسـتییەوە سـەرچاوەیان گرتووە. پشتیـان بە داتا و ئامار بەستووە و بێلایەن قسـان دەکەن. ئێمە نـها لە سـەردەمی دیجیـتاڵدا دەژین، کە دەکاتە "ژمـارە"، بۆیـە گەرەکە هۆیـەکـانـی ڕاگـەیاندن لە هـەواڵەکـانیـاندا بە ژمـــارە و بە داتا پـشت بەسـتوور بن، بە تایبـەتی هـەواڵەکانی بودجـە و ئابووری و بەرەوپێشـەوە چوونی پرۆژەکانی ئاوەدانکردنەوە.

بێکاری و بڵاوبوونـەوەی بەتاڵـەیش پاڵـنەری سـەرەکین بۆ چـێـبـوونی دەنگۆ. هـۆیەکـانی کـات بەسـەربردن، وەک یانەی خـێـزانـی و یانەکـانی

وەرزش و گۆڕەپانی یارییەکانی تۆپی پێ کە جەماوەرێکی بەرینیان لە توێژی لاوان هەیە، لە پاڵ گۆڕەپانی تۆپی سەبەتە و تۆپی دەست و گۆمی مەلە، لە هەموو گەڕەکێکی شارە گەورەکاندا. هەروەها شاری یاریی و کتێبخانەی گەڕەک و هۆڵی سینەما و فیلمی سەنگین کە بۆ خێزان شیاو بێت، لەگەڵ شانۆی ئاست بەرزی بنیاتنەردا. ئاسانکردنی توانای گەشتکردنی تاک بۆ وڵاتانی دەرەوە، بۆ ئەوەی هاووڵاتی بتوانێ ناوبەناوە بای باڵی خۆی بدات و خەمۆکی لە ناخی خۆی دەربکات و دنیا ببینێ. هەموو ئەمانە پێکەوە تاک بەکاری سوودبەخشەوە سەرقاڵ دەکەن و دیاردەی واتەواتیش سنووردار دەکەن.

لە بێدەنگی و بێجوولەیی و بێکاریدا واتەوات لە دایک دەبێت و بڵاو دەبێتەوە. خەڵکانێ هەن بەو مەبەستە واتەوات بڵاو دەکەنەوە تاکو لەو بازنەی چەقبەستن و لە بیرچوونەوە و ئەو بێدەنگییە کوشندەیەی تێیدا بەگیروەستاون بچنە دەرەوە و ڕزگاریان ببێ. پێویستە خەڵک، بەتایبەتی توێژی لاوان خۆیان بە گەمارۆدراو نەزانن. خەڵکی دەستبەتاڵ و بێکار ئەگەر بەکردەوەیش هیچیان لەدەست نەیەت، خۆ دەتوانن دەنگۆ هەڵبکولێنن و بڵاویشی بکەنەوە.

ئەوەی بیستەر، یان بینەری کەناڵەکانی ڕاگەیاندن بێت و بەشوێنداچوونی هەبێت، هەست دەکات جیاوازییەکی فرە لە زانیارییەکاندا، لە نێوان کەناڵە فەرمی و نافەرمییە میللییەکاندا هەیە. دیارە خەڵکێکی زۆری بێکار ئامادەن لای خۆیانەوە لەم دیاردەیە بکۆڵنەوە و قسەیشی لەسەر بکەن. وەکوتر کەناڵە فەرمییەکان توانای مادیی زۆروزەبەند و تەکنۆلۆجیای پێشکەوتووتریان لە بەردەستایە. وەک توانای مرۆییش، خاوەنی ژمارەیەکی بەرچاوی کارمەندن.

ئەوان خـاوەنـی ئامـێـرە نوێیـەکـانی داهێنراوی ئەوروپان، بەڵام بە مێنتەلێتییەکی ناسەردەمییانە مامەڵە لە تەک ئەم ئامیرانەدا دەکەن. وەکـوتر ئاسـتی هونەریی کـارمـەند و بەڕێوەبەرانـی ئەم دەزگـەیانە زۆر نزمـە. ئەو زانیـارییـانەیشـی کـە بەخـەڵکی دەدەن ئەوەندە نییـە بتـوانێ تینوێتی خـەڵکی بێکاری هەردەم هەڵوەدای دوای هەواڵ و چاو لە گۆڕان و دەم بەهاوار بشکێنێ. ئـەو کـــەناڵانە باس لە ڕووکـــەش و توێکڵـی دیاردەکان دەکەن و خۆیان لە گەوهەری مەسـەلە ورووژاوەکان دەدزنەوە، یان ڕەوتەنی بەلایدا گوزەر دەکەن.

ئەم دیاردەیە هـانی کـەناڵە نافـەرمـیـیـەکانی دەرێی دەسـتـەڵات، وەک ڕۆژنامە ئەهلییـەکان و ماڵپەڕەکانی ئینتـەرنێت دەدات بەشوێن زانیاریی پتــردا بگەڕێن، بەتایبـەتی لـەمـەڕ چۆنیـەتی خـەرجکردنی بودجـە و بەڕێوەبردنی پرۆژەکـان و تەنانەت گـوزەرانـی تایبـەتی بەرپرسـانیش. ئەوان لە هەوڵ و کۆششدان تاکو خۆیان ببنە ئەلتەرناتیف و سەرچاوەی یەکـەمی زانیـارییـەکـان و تینوێتـی ئەو جەمـاوەرە پان و بەرینە بێکار و ناڕازییە بشکێنن. هەر ئەمـەیشـە وەهـای کـردووە ڕۆژنامە فـەرمـییـەکانی سـەر بە ڕژێم و حـزبی فەرمـانڕەوا برەویان ڕوو لە کزی بێت و تیـراژیان دابەزێت. هەرچی نافەرمییەکانیشە هەڵبکشێن و برەو پەیدا بکەن.

واتەوات لە تافی سـەقامگیریدا کـاریگەریی ئەوتـۆی نابێت. لێ کـاتێک تەنگوچەڵەمـەی جدی سـەرهـەڵدەدات، ئەودەمـە واتەوات کـاریگەری پەیدا دەکـات و کـارێک دەکـات هێزە سیاسـییـەکان بڕوایان بە توانای خـۆیان لەق ببـێت. لـە ئێـســتــادا گــومــان زۆرە، وەلێ بـەڵگەکــان کـــەمن و زانیـارییـەکـان بەدڵۆپ بەجـەمـاوەر دەدرێت، بـەتایبـەتی سـەبارەت بە سـەرفکردنی ئەو برە زۆرە پارەیەی دەڕژێتە نێو کوردستانەوە.

گرینگ ئەوە نییە واتەوات درۆ بێت، گرینگی لەوەدایە خەڵک گوێی لێ دەگرن و ئامادەشن بە هەرشێوەیەک بۆیان بلوێ بیگوێزنەوە. گرینگی لەوەدایە پاساوێک بۆ چێبوونی واتەوات لە ئارادا بێ. دەشێ واتەوات ڕاست بێت، هەروەک دەشێ درۆیش بێ. بەڵام بە هەردوو بارەکەدا دەبێتە هۆی پەیدابوونی بێ بڕوایی، تێکدانی لەنگەری فەرمانڕەوایی و کەمبوونەوەی متمانەی خەڵک بەو بارودۆخەی کە لە ئارادایە. چونکە خەڵکانێکی زۆر هەن، ئەگەر واتەوات درۆش بێت هێشتا هەر باوەڕی پێ دەکەن.

ئەوانەی هەواڵی کەناڵە فەرمییەکان دەگەیەنن، لە بەرامبەردا مانگانە و مووچەیان هەیە، بەڵام ئەو تاکانەی واتەوات بڵاو دەکەنەوە بە زۆری خۆبەخشن. بەڵام دەستەڵات تووشی شڵەژان دەکەن. بێ متمانەی دەکەن. چونکە دەستەڵات هەرچییەک بکات، هێشتا هەر ناتوانێت بە شێوەیەکی کۆنکریتی درۆ و ڕاستیی واتەواتەکان بۆ خەڵک بسەلمێنێ.. لە دۆخی وەهادا کە واتەوات بڵاو بێ، باڵی کێشابێت و لێکدا لێکدا لە دەستەڵات بخوێنێ، ئەوا لەو کۆمەڵگەیەدا دوو جۆرە ڕاستی لە ئارادایە. ڕاستییەک فەرمییە و لەلای حکوومەتە. ڕاستییەکیش نافەرمی و میللییە، واتە لەلای جەماوەرە. کەواتە واتەوات دەتوانێ لە ڕووی هەواڵ و زانیارییەکانەوە، وڵات بکات بە دوو کەرتەوە.

کاتێ سەرۆک، «هی هەر وڵاتێک بێت» لێدوانێک دەدات، یان وتارێک بڵاو دەکاتەوە. ئەوا بێگومان هەموو لایەک ڕادیۆ و تەلەڤزیۆنیان هەیە و دەیشزانن سەرۆک لە وتارەکەیدا چ بابەتگەلێکی ورووژاند. وەلێ لە دوای ئەو لێدوان و وتارە، دەنگۆی بڵاوی نێو جەماوەری خەڵکی گرینگە. داخۆ ئەوان سەبارەت بە وتارەکەی سەرۆک ڕایان چییە؟ چ نهێنییەک وا

له پشت ئەو وتارەیە؟ ئەگەر خەڵک هەمان ڕایەکانی سەرۆک، لەمەڕ ئەو کێشانەی باسی لێوە کردن دووبارە بکەنەوە ئەوە مانای وایە وتەی فەرمی دەوڵەت دووبارە دەکەنەوە. ئەمەش نە نوێیە و نە دەنگۆیشە. لێرەدا گرینگ ئەو مەسەلانەیە، کە ئەو بەلایاندا نەچووە و خۆی لێ بەخاوەن نەکردوون. بۆیە خاوەن دەنگۆکان بەدوای وتارەکەی ئەودا دەیهێننە پێشەوە و دەیورووژێنن.

هەبوونی دەنگۆ و واتەوات ئەوە دەگەیەنێت، کە لە نێو چین و توێژەکانی خەڵکدا، لە ماڵ و قاوەخانە و فەرمانگەکاندا گفتوگۆی چڕوپڕ و جدی لەسەر بارودۆخ، لەسەر پرسە هەنووکەییە هەڵایساوەکان و سیاسەت و پیاوانی دەوڵەت و پارتەکان، بەگەرمی لە ئارادایە. مانای وایە ئەوەی لە سیاسەت دەزانێت و ئەوەی لێیشی نازانێت هەر قسان دەکات. هەر سووچ و کەلێنێکی کۆمەڵگەی کوردەواری بگریت، باس هەر باسی سیاسەتە. ئەمە ئاکاری میللەتی کورده بەگشتی و لەمێژە خووی پێوەگرتووە. میستەر ڕیچ لە گەشتەکەی خۆیدا بۆ لای مەحموود پاشای بابان، ساڵی (١٨٢٠ز) جەختی لەسەر دەکات. دیارە ئەم خووە لەمێژە لەلای کوردان ڕەگاژووە. ڕەنگە ئەو بارودۆخە ناجۆرەی کە بەگشتی میللەتی کوردی تێ کەوتووە هۆکاری ئەم ئاکارە بێت. وەکی تر مرۆڤگەلی بێکار و بێچار، بە غەیری دەنگۆسازکردن هیچ گومان نابەن تاکو خۆیانی پێوە خەریک بکەن. لە وڵاتێکیشدا دەنگوباس بەنێو فیلتەردا بڕوات، خەڵکی دەپرسن: بەڕاستی لەودیو کەوالیسەکانەوە چی ڕوو دەدات؟

پۆستەر لە دژی دەنگۆ

لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابوردوودا، دەزگا نهێنییەکانی ڕژێمی بەعس لە نێو شاری سلێمانی دا، هەزاران پۆستەری سامپڕژێنیان بە دیواری دەم شەقامەکان و نێو چایخانەکاندا هەڵواسیبوو. وەک فۆرم، ئەو پۆستەرانە بریتی بوون لە ڕوخساری پیاوێک، بە "ئاوت لاین"ی تۆخ و پان، بە قەبارەی نزیکەی پەنجا بە پەنجا سم، لەسەر کارتۆن وێنە کێشرابوون. لچ و لێوی ڕوخسارەکە پێکەوە قوفڵدرابوون. ئەم وێنەی زار قوفڵکردنە، هیچ پێویستی بەوە نەبوو لە بنیدا ڕوونکردنەوە بنووسرێ. چونکە وەک هەر پۆستەرێک، خۆی گوزارشتی دەکرد. وەلێ ئەوان لە بن وێنەکەدا بە زمانی عەرەبی نووسیبوویان "المروج"؛ کە دەکاتە ئەو کەسەی دەنگۆ و پروپاگەندە بڵاو دەکاتەوە. تۆ ئەگەر لە هەرکوێیەکی چایخانەیەکی شاردا دابنیشتیتایە، پۆستەرێکی ئەم زەلامە "لەواشەکراو"ە، ڕێک بەرامبەرت بوو. ئەو خەڵکە، هەر بە بینینی دەپرینگانەوە و ترسیان لێ دەنیشت. چونکە پۆستەرەکە مانای ئەوەی دەگەیاند کە ئاگەدار بە دەنگۆ بڵاوکردنەوە سزا و باجی لەسەرە و گەرەکە هاووڵاتی دەمی خۆی دابخات. دەسا لەگەڵ ئەو گوشارە دەروونییەشدا نەک هەر واتەوات، بەڵکو دەیان نوکتە لەسەر سەرانی ڕژێم ڕۆدەنران و دەماودەم بە نێو شاراندا بڵاو دەبوونەوە.

لە وڵاتێکدا زانیارییەکان بەنێو فیلتەردا بڕۆن و بە دڵۆپ بواری بڵاوبوونەوەیان پێ بدرێ، ئیتر خەڵک بۆچی ڕۆژنامە و کۆوارە فەرمییەکان، کە زمانحاڵی حکوومەتن بخوێننەوە؟ لەپای چی خۆیان بە ڕادیۆ و تیڤییە خۆماڵییەکانەوە خەریک بکەن کە لەلایەن دەزگاکانەوە کۆک کراون؟ لە وڵاتی عێراقدا خەڵک خۆیان، لە بارەی ڕاست و

دروستیی هەواڵی نێو ڕۆژنامەکانەوە ئیترەمی «کلام جرائد/حچی جرایند» یان داتاشیبوو. ئەم ئیترەمە ئەوەی دەگەیاند کە هەرچی ڕۆژنامەکان دەینووسن درۆ و دەلەسەیە.

لە سەروبەندی شۆڕشی ئەیلوولدا، جەماوەری تینووی هەواڵ، بەگشتی شەوانە گوێیان لە رادیۆکانی مۆنتکارلۆ و ئیسرائیل و لەندەن دەگرت، تاکو هەواڵەکانی نێوخۆی عێراق و شۆڕشی کورد بزانن. خەڵک زۆر دڵیان بەوەیش خۆش بوو کاتێک گوێیان لە زاراوەی بەگومانی وەک «المتمردون الاکراد/ کوردەیلە یاخیبووەکان» دەبوو؛ ئەگەرچی پێشمەرگەی کورد کەسانی یاخی نەبوون، بەڵکو ئەوان شۆڕشڤان بوون.

هەرکاتێ، لە هەر چڤاکێکدا، زانیارییەکان دڵۆپ دڵۆپ گەیشتنە جەماوەر، ئەوا زۆرینەی خەڵک متمانەیان بە کەناڵە فەرمییەکانی هەواڵ و تەواوی ئەوانەشی لە پشت ئەو دەزگایانەوەن نامینێ. چونکە مانای وایە سەرلەبەریان ناڕاستن. بۆیە لە دۆخی وەهادا زۆر ئاساییە کە دەنگۆ و واتەوات بەنێو وڵاتدا بتەنێتەوە.

ئەو بێژەرەیشی دەنگوباس دەخوێنێتەوە ڕۆڵی گرینگی هەیە. ئەگەرچی تەواوی هەواڵەکانی بۆ ئامادەکراوە و ئەو تەنیا "بێژەر"ە؛ واتە تەنیا دەیانخوێنێتەوە. بەڵام کەسێتی و ڕوخساری و دەموپلی کاکی یان خوشکی بێژەر، تەنانەت ئەو پۆشاکەیشی وا لەبەریدایە زۆر گرینگن، بۆ ئەوەی خەڵک بڕوا بەو هەواڵانە بکات کە ئەو دەیانخوێنێتەوە.. ئەوی ڕاستی بێت، زۆرینەی بێژەرەکانی کورد لێوەشاوە نین، چ وەک ڕوخسار چ وەک زانیاری و دەمودوویان. هەر بۆ نموونە کورد بێژەرێکی نییە بتوانێ لەگەڵ سیاسەتمەدارێکدا، یان لە تەک نووسەرێکدا گفتوگۆیەکی سەرکەوتوو ڕایی بکات. پڕانی ئەوان نازانن پرسیار بکەن. ڕەنگە ئەم

کێماسییە زیاتر لەو سۆنگەیەوە بێت کە ئەوان لە کارەکەیاندا پسپۆڕ نین.

دەنگۆ و واتەوات هەر تەنیا لە دووی گەیشتن بە هەواڵی ڕاست نییە. بەڵکو دەنگۆ لە دووی شرۆڤە و هۆکاری ئەو دیاردانەشە کە ڕۆژانە ڕوو دەدەن و بۆچی بەو شێوەیە ڕوو دەدەن. هەرچی دەنگۆیە، پلار و "تعليق" بەدواداچوونی خۆی لەسەر ڕووداوەکانیش هەیە. دیارە هەردەم دەنگۆ لە دووی پێشهاتی گرینگ و کەسێتیی گرینگ ڕێک دەخرێت. کابفیریر پێی وایە: «هەرکاتێک خەڵک ویستی تێ بگات و بە فەرمی وەڵامێکی ئەوتۆی نەدرایەوە پێی قایل ببێت و تینوێتی بشکێنێ، ئەوا دەنگۆ و واتەوات دەکاتە بازاڕی ڕەش بۆ زانیارییەکان.. ل ٢٢»

برێ جاران بابەتی دەنگۆ بە جۆرێکی ئەوتۆ دەهۆنرێتەوە ئاوەز و ژیرێتی مرۆڤ بیبڕێت و شیاوی ڕوودان بێت، با ئەو دەنگۆیە بناغەیەکیشی لەسەر زەمینەی واقیعدا نەبێت. ئەوە بزانە کە حەقیقەت هەمیشە چەمکێکی ڕێژەیی هەیە. ڕەنگە ئەو هاووڵاتییەی لێ ڕاهاتووە ڕۆژنامەی "ئەلف" بخوێنێتەوە، وا بزانێت ئەو هەواڵانەی کە ڕۆژنامەی "بێ" دەیاننووسێت حەقیقەت نین و بەپێچەوانەیشەوە هەر ڕاستە. کەواتە لێرەدا تەنیا یەک حەقیقەت نییە، بەڵکو لە حەقیقەتێک زیاتر لە ئارادایە. لە کۆمەڵگەی خێڵەکییشدا، تاکی خێڵەکی، هەمیشە ڕاستی بەڕێوەچوونی ڕووداوەکان لە کەناڵەکانی خێڵی خۆیەوە وەردەگرێت نەک لە دەرەوەی. ئەوی تاک، هەردەم دەنگۆ و واتەواتەکانی دەرێی خێڵی خۆی پێ ڕاست نییە. ئەمەش مانای وایە هەرچییەک ئەوانەی دەرەوەی خێڵی خۆی بیانڵێت و بانگەشەیان بۆ بکات بە درۆیان دەزانێ.

واتەوات دەنگی خەڵکی ئۆپۆزسیۆن و ناڕازییە. هەندێ جاران

دەنگێکی هێندە گــەورە و بەنرکــەیە، لە دەنگی ڕەســمی بڵندتر و بیستراوترە. بەسەر هۆیەکانی ڕاگەیاندنی نوێشدا زاڵە. تۆ وەک تاکێک ئەگەر باوەڕت بە دەنگۆ هێنا . هەر ئەو باوەڕ هێنانەت لەخۆیدا مانای وایە، تۆ تەواوی ئەوەی هۆیەکانی ڕاگەیاندنی دەوڵەت دەیڵێن ڕەت دەکەیتەوە و بڕوات پێیان نەماوە، یان لانی کەم بڕوات پێیان لەق بووە.

خەڵک کاتێک گوێیان لە دەنگۆیەک دەبێت، خۆ وەک دەنگۆ و، یان درۆ بۆی ناڕوانن و وەری ناگرن، بەڵکو ئەوان وەک هەواڵ و زانیاریی نوێ بەپیرییەوە دەچن و گوێی لێ دەگرن. ناشتوانن بیسەلمێنن کە درۆیە. چونکە ئەگەر بە درۆی بزانن ئەوا بێدەنگەی لێ دەکەن و دەماودەم نایگوێزنەوە. یان لانی کەم ئەگەر گومانیان لەسەر دانا ئەوجا دەتوانن ناوی واتەواتی لێ بنێن. ڕەنگە دوای تێپەڕینی کات، دوای ئەوەی لە تافی خۆیدا کاری خۆی کرد، ئەوجا بۆیان ڕوون ببێتەوە کە هەواڵی گۆڕین دەنگۆیەکی درۆ بووە. بەڵام پاش چی؟ خۆ تازە پۆزش هێنانەوە و داوای لێبووردن هیچ سوودێکی نابێت.

سێ دەنگۆی جیهانی، لە سەدەی بیستەمدا

١

لە سەدەی بیستەمدا کەم کەسێتی گومان دەبەم هێندەی "گریگۆری ڕاسپۆتین"ی قەشەی دەرباری دوا تزاری ڕووس "نیکۆلای دووەم" دەنگۆ و واتەواتی بەشوێنەوە بووبێت. ڕاسپۆتین جارێک وەک قەشەیەکی بلیمەت، جارێک وەک ئەفسوونباز، جارێکی تر وەک شەرواڵپیسێکی بێ وێنە کە دەست لەگەڵ دۆتمیرەکانی کۆشکی تزاری ڕووس، نیکۆلای دووەمدا تێکەڵ دەکات، بە خودی شاژنە "ئەلیکساندرا"یشەوە، باس

دەکرێت. گوایە ئەفسوونێکی بەهێز و وزەیەکی موگناتیسی وەها لە چاوانیدا هەبووە، ژنانی کۆشک خۆسەری خۆیان هاویشتووەتە باوەشییەوە.

قەشە ڕاسپۆتین خاوەنی جەستەیەکی بەهێز و دوو چاوی کاریگەر و ڕدێنێکی درێژ بووە. گوایە خۆی لەسەر ژەهرخواردن ڕاهێناوە، نەبادا ڕۆژێک لە ڕۆژان نەیارانی دەرمانخواردی بکەن و جەستەی بەرگەی نەگرێت. گوایە قەشە گریگۆری ڕاسپۆتین دەستی حەکیمیشی هەبووە و توانیویەتی نەخۆش چاک بکاتەوە. دەنگۆکان زۆرن و دەڵێن، گوایە ڕاسپۆتین توانیویێتی قەراڵیچەی ڕووس "ئەلیکساندرا" لە نەخۆشی بۆماوەی "خوێنبەربوون" چاک بکاتەوە کە لە بابەلبابەوە، وەک نەخۆشییەکی بۆماوە لەگەڵیاندا بووە. کەچی لەسەر شەرواڵ پیسی، شازادەکانی کۆشک ڕکیان لێی بووەتەوە و لە دەرفەتێک گەڕاون لە نێوی بەرن. وەلێ ڕاسپۆتین جێی ڕێزی خودی قەڕاڵ و قەڕاڵیچە، نیکۆلای و ئەلکساندرا بووە.

گەلێک واتەوات لە دووی کوشتنەکەیشی چێ کراوە. گوایە ڕاسپۆتین، پێشبینی یان سووسەی ئەوەیشی کردووە، پیلانێک بۆ کوشتنی لە گۆڕێ بێت. خودی تزاریشی لەو پیلانە ئاگەدار کردووە و پێی وتووە، ئەگەر بێتو من بکوژرێم ئەوا تەواوی بنەماڵەکەتان بە دەستی کوڕانی گەلەکەی خۆت "ڕووس" لەبەین دەچن. جێی باسە ڕاسپۆتین لە ساڵی ١٩١٦دا کوژرا. دوای چەند مانگێک لە کوژرانی، ئیتر شۆڕشی ئۆکتۆبەر بەرپابوو. بنەماڵەی "تزار نیکۆلا"یش لە لایەن شۆڕشگێڕانەوە دایەریان لێ برا.

کاتی خۆی، پیلانی کوشتنی ڕاسپۆتین واتەواتێکی زۆری لەسەر

بەرپابووە. بکوژەکەی کە میرێکی ئامۆزای خودی تزاری ڕووسە، بە تەماحی ڕێکخستنی شەو ژووانێک لەگەڵ شەنگترین دۆتمیری کۆشکدا، ڕاسپۆتین بۆ ئاهەنگێکی ڕەنگ بۆ ڕێژراو بانگهێشت دەکات. لەو ئاهەنگەدا کێک و شەرابی ژەهراوی پێشکێش دەکرێت. بەڵام وەک وتمان، ئەو پێشتر خۆی لەسەر ژەهرخواردن ڕاهێنابوو، بۆیە ژەهرەکە کارێکی ئەوتۆی تێ ناکا. ئیتر کاتێ بکوژەکەی سەرنج دەدات ژەهر دەرۆسی ڕاسپۆتین نایەت، تێک دەچێت و کۆنترۆڵ لەدەست دەدا. بۆیە دەیداتە بەر ڕێژنەی گوللە. دەنگۆکان دەڵێن، گوایە ڕاسپۆتین بە زەبری گوللەکانیش نەکەوتووە. ئەمجا بکوژەکەی بە ئاسن بەسەریدا کێشاوە، وەلێ لەسەر ئەو حاڵەشدا قەشە ڕاسپۆتین هەر نەمردووە. دوا جار بکوژانی بە زامداریی فڕێیانداوەتە نێو ڕووبارێکەوە. پشکنینەکانی کە دواتر بۆ لاشەی ڕاسپۆتین کراوە ئەوەی سەلماندووە، کە ئەو هەتا ماوەیەکیش لە نێو ئاوەکەدا هەر زیندوو بووە.

هەن پێیان وایە قەشە ڕاسپۆتین ناوداوی بنەماڵەی "ڕۆمانۆف"ی شێواندووە و لەکەداری کردووە. ئەوان پێیان وایە بوونی قەشە ڕاسپۆتین لە دەرباری بنەماڵەی "ڕۆمانۆف"دا هۆکارێکی کاریگەر بووە بۆ هەرەسی خێرای ئەو بنەماڵەیە لە شۆڕشی ١٩١٧ دا.. کەچی دوای مەرگی ڕاسپۆتین لێکدانەوەی تر بۆ کەسێتیی عەجایەبی ئەم قەشەیە کراوە، گوایە ئەو ئەشۆ "قدیس" بووە. هەیانە پێی وایە ڕاسپۆتین سۆفی بووە؛ دەستی حەکیمیشی هەبووە و چارەسەری دەردودووی کردووە. وەک کەسێتییەکی ئەفسانەییش هەڵی دەسەنگێنن. هەن دەڵێن ئەو کەسێکی "دەجال" و فێڵزان بووە و لە بنەوە کاری خۆی کردووە. بەهەرحاڵ دەکرێ بڵێین، ڕاسپۆتین کەسێتییەکە خەڵک لەسەر

هەڵسەنگاندنی ناکۆکن. دوو دیوی ئەرێنی نەرێنی هەبووە و تاکو ئێستاش جێی مشتومڕە.

هیچ کەسێتییەکی مێژوویی گومان نابەم هێندەی قەشە گریگۆری ڕاسپۆتین فیلم لەسەر ژیانی چێ کرابێ. یەکەم فیلم بە ناوی "ڕاسپۆتین ڕەبەنی ڕەش" لە ساڵی ١٩١٧دا دەرهێنرا، بەڵام هیچ کۆپییەکی نەماوە. دووەم فیلم بە ناوی "ڕاسپۆتین و قەراڵیچە" ساڵی ١٩٣٢ دەرهێنرا. لە ساڵی ١٩٣٨ دا بەزمانی فەڕەنسی فیلمێکی لەسەر چێ کراوە بە نێوی "ناسراو بە ڕاسپۆتین". لە ساڵی ١٩٦٦دا، لە دەرهێنانی "کریستۆفەر لی" بە ناوی "قەشەیەکی شێت" فیلمێکی ترسناک دەرهێنراوە. لە ساڵی ١٩٧١ فیلمێکی تر لەلایەن "تۆم بەیکەر"ەوە، بە ناونیشانی "نیکۆلاس و ئەلکساندرا" دەرهێنراوە.

دوا فیلم لە ساڵی ١٩٩٦دا لەسەر ژیانی ئەم قەشەیە، بەنێوی Ras-putin Dark Servant Desinty دەرهێنرا "ئەلان ڕیکمان"ی ئەکتەر دوو خەڵاتی "گۆڵدن گلوب و ئیمی"ی لەسەر ئەم فیلمە وەرگرتووە. دڵنیام لە ئایندەدا چەندین فیلمی ترش لەسەر ژیانی ئەم کەسێتییە ئاڵۆز و سەرنجڕاکێشە دەردەهێنرێ. جێی وتنە، زانیاریم سەبارەت بەم فیلمانە لە ئینتەرنێتەوە وەرگرتووە.

لێرەدا لەجێیە ئاماژە بەو دیاردەیە بدەم، ئەگەر دیاردەی وەها لەلای ئێمەی کورد ڕووی بدایە، ئەوا بە ئابڕووچوون بۆ تەواوی کورد دەهاتە ژماردن. هیچ کوردێک قەبووڵی نەدەکرد عەیب و عاری بنەماڵەیەکی وەها ناودار بەفیلم بکرێت و ناویان بزڕێنرێت. هیچ جێی گومان نییە، کە بنەماڵەی "ڕۆمانۆف"، واتە خانەوادەی تزاری ڕووس، لە هەرە خانەدانترینی میللەتی ڕووسن کەچی کەسیش باکی بەو دەنگۆ و

فیلمانە نییە. نارەزاییشیان لێ نەکەوتووەتەوە. ئەم هەڵوێستە لە خۆیدا تێگەیشتن و پێگەیشتنی گەلی ڕووس دەسەلمێنێت. چونکە ئال ڕۆمانۆڤ تەنیا لە ناووداوی خۆیان بەرپرسن نەک لە هەموو گەلی ڕووس.

٢

دەنگۆی دووەمیان لە دەوری مەرگی "ئەدۆڵف هیتلەر"ی سەرکردەی ئەڵمانیای نازی چێ کرابوو. بە چ شێوەیەک و کەی کۆتایی بە ژیانی هات؟ گوایە لەو دەمەدا کە سوپای یەکێتی سۆڤیەت گەیشتووەتە نێو شاری بەرلین و نزیک بەکۆشکی ڕاوێژکاری ئەڵمانیا بووەتەوە، "هیتلەر" لە تەک "ئیڤا براون" و "گۆبلز"ی وەزیری ڕاگەیاندن و تەواوی خێزانەکەیدا، لە ژێر زەمینی کۆشکدا بوون. هەندێک ٣٠ی نیسانی ١٩٤٥ بە ڕۆژی مەرگی هیتلەر دەزانن. وەلێ پێشتر، واتە بەرلەوەی سوپای یەکێتی سۆڤیەت بگاتە کۆشکی ڕاوێژکار، لەسەر داخوازیی خۆی، ژەهری "سیانید"یان بۆ پەیدا کردبوو. هەر خۆیشی لە کۆشکدا لەسەر سەگێک تاقی کردبووەوە.

گوایە دوای تێپەڕینی چل سەعات بەسەر مارەکردنی "ئیڤا براون"ی دۆستیدا، ئیڤا بە "سیانید" خۆی دەکوژێت و هیتلەریش هەم سیانیدەکە دەخوات و هەم گوللەیەکیش بەسەری خۆیەوە دەنێت و کۆتایی بە ژیانی دێت. بەڵام هەواڵگرانی یەکێتی سۆڤیەت و سوپای سوور کە ئەوان یەکەم لایەن بوون پێیان نابێتە نێو کۆشکی ڕاوێژکارەوە، لە کاتی خۆیدا بێدەنگەییان لێ کرد و هیچیان سەبارەت چارەنووسی هیتلەر نەدرکاند. ئەوان هیچ ئاسەوارێکیشیان لەمەڕ مەرگی هیتلەر بەجێ نەهێشت، نەبادا گۆڕەکەی ببێتە مەزارگەی نازییە نوێیەکان. هەندێک دەیانگوت

بەرلەوەی بەرلین بە تەواوی لەلایەن سوپای سوورەوە بگیرێت ئەو هەڵاتووە.

هەندێکی تر دەیانگوت، گوایە هیتلەر گوللەی بە سەری خۆیەوە نەناوە، بەڵکو تەنیا بەکاریگەریی ژەهری "سیانید" مردووە. گوایە کاتێک لەلایەن دەستەیەک نوژداری ڕووسەوە لاشەکەیان توێکاری کردووە، بۆیان دەرکەوتووە هیتلەر بەکاریگەریی سیانید مردووە. هەندێکی تر دەڵێن دوای ئەوەی خۆی کوشتووە لاشەکەیان بە بەنزین سووتاندووە. دیارە هەواڵی ڕاستیش تەنیا لەلای دەزگەی هەواڵگریی سۆڤیەت بوو، کەچی ئەوانیش هەتا حەفتاکانی سەدەی بیستەم بێدەنگەییان لێ کردبوو. وەلێ یەک لەباری هەوادارانی هیتلەر، دەنگۆیەک لە ناویاندا بڵاو بوو، گوایە هیتلەر خۆی نەکوشتووە، بەڵکو ئەو تاکو کۆتاییی جەنگ هەر ماوە.

جێی باسە چەندین کتێب لەسەر مەرگی هیتلەر نووسراوە، وێڕای ئەوەی ساتەکانی کۆتاییی ژیانی لە چەندین فیلمدا بەرجەستە کراوە. دەنگۆیەکانیش لە دووی مەرگی، لەو سۆنگەیەوەیە، کە ئەو گەورەترین دیکتاتۆری سەردەمی خۆی بوو، هەڵگیرسێنەری جەنگی دووەمی جیهانی بوو. واتە کەسێک بوو کاریگەریی مەزنی لەسەر مێژووی سەردەمی خۆی هەبوو. وەلێ هەواڵگرانی ڕووس گەرماوگەرم بەڵگە و دیکۆمێنتەکانیان لەسەر مەرگی ئەو بڵاو نەکردووە. واتە ناڕوونی بووەتە هۆی ئەوەی ئەو هەموو بۆچوون و شیکارە بۆ نەمانی ئەو بهۆنرێتەوە. هەوادارانیشی، کە تاکو نهۆش لێرە و لەوێ هەر ماون، دەستیان لە هۆنینەوەی ئەو چیرۆکانەدا هەبوو. خەڵکێکی زۆریش پەرۆشی هەواڵی ڕاستەقینەی مەرگی ئەو دیکتاتۆرە بوون.

٣

دەنگۆی دەفرە فڕیوەکانیش "الاطباق الطائرة"، بەردەوام لە ئەورووپا و ئەمریکاوە، بڕێ جاران بە وێنەی خەیاڵکردەوە دەگەیشتە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست و هەندێ جاران لە ڕۆژنامەکانیشدا وەک هەواڵ بڵاو دەکرایەوە، گوایە لە فڵانە شوێن بینراوە و کەسانێک لێی دابەزیون کە بیچم و بەرگیان لە ئێمەی مرۆڤی سەر زەوی بڕێک جیاوازبووە. گوایە ئەم دەفرانە لە ئەستێرە دوورەکانەوە بەرەو زەوی بەڕێ دەکرێن. گوایە لە بواری زانستدا ئەوان میللەتانێکن لە مرۆڤی سەر زەوی لە پێشترن و بەنیازی کەشفی گەردوون دابەزیونەتە سەر زەوی. یان لەوانەیشە بە مەبەستی سیخوڕی دابەزیبێتن.

ئەمەش مانای وایە گۆی زەوی و تەواوی مرۆڤایەتی لەبن هەڕەشەی مەخلووقگەلی تری ئەستێرەکانی تردایە. کەچی هەن بە گەمەی دەزگا نهێنییەکانی ڕۆژئاوا و ئەمریکای دەزانن و پێیان وایە دەفری فڕیو ئەسڵ و ئەساسی نییە و پێدەچێت بەشێک بێت لە تاقیکردنەوەی چەکی نوێ و پێشبڕکێی نێوان جووتە بلۆکی سۆسیالیزم و کەپیتاڵیزم لە سەردەمی جەنگی سارددا. هەندێکی تر وەهای بۆدەچن کە پەرچدانەوەی ڕۆشنایی و بیچمی فڕۆکە و کەشتییە ئاسمانییەکانە، لە ئاسماندا جارێکی تر بەدیار دەکەوێت. ئەم دەنگۆیەش بۆ ساڵانیکی دوورودرێژ بۆ خەڵک سەرقاڵییەک بوو. بە زۆر جۆر لێکیان دەدایەوە. ئەم واتەواتە تاکو نهۆش هەر بەردەوامە و جاروبارە لێرە و لەوێ سەر هەڵدەداتەوە.

واتەوات بەزۆری سیاسییە

دەنگۆ بەزۆریی بە مەبەستی کوتانەوەی سەروپۆتەڵاکی جومگەکانی دەسـتـەڵات چێ دەکرێ. ئەمـەش مـانای وایە بە زۆری لەلایەن بەرەی ئۆپۆزسیۆنەوە شکڵگیر و بەڕێ دەکرێت. ئەوەندە هەیە سەرچاوەکەی بە تەواوی ڕوون نییە. یەکێک لە پێناسەکانی دەنگۆش، ئاوایە: «هەواڵێکە، سەرچاوەکەی نادیارە!» چونکە مەبەستی چاندنی تۆوی گومانە لە دەوری ڕەمزەکانی دەسەڵاتی سیاسی، بەپێی گرینگییان. خەڵکی کاتێک لە نێوان خۆیاندا لەم زارەوە بۆ ئەو زار دەیگوێزنەوە، بەم شێوەیە دەست پێ دەکەن: «دەنگۆیەکم بیستووە گوایە... بیستوومە دەڵێن...» ڕەنگە سەرچاوەکە لە ترسی لێپرسینەوە زات نەکات خۆی ئاشکرا بکات.

لە سێبەری ڕژێمێکی تۆتالیتاردا کە هەواڵنامەکان ئازاد نین و زانیارییە گرینگەکان سانسۆریان لەسەرە؛ دەنگۆ وەک مینبەرێک، یاخۆ وەک ئێستگەیەکی دەنگوباسی ئازاد دەردەکەوێت و دەبێتە ئەلتەرناتیڤ بۆ سەرچاوە فەرمییەکانی هەواڵ. گوێگر و هەواداری زۆریش بۆ خۆی کۆ دەکاتەوە.

مەگەر بەدەگمەن دەنا دەنگۆ لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی فەرمییەوە ڕۆنانرێ و دەرناچێ. بەڵکو لە دەرێی ئەوانەوە بەڕێ دەکرێ و بڵاویش دەکرێتەوە. بۆ ئەوەی دەنگۆ بە وێنەی ئاگری نێو پووشوو بتەنێتەوە، گەرەکە زانیارییەکی گرینگی ئەوتۆی تێدا بێت کە تاکو ئەو کاتە خەڵک بۆیان کەشف نەکرابێت و پەیان پێ نەبردبێ. سەبارەت بەو کەسەیشی، یان ئەو گرووپەشی لە سەرەتادا بڵاوی دەکاتەوە، ئەگەر دەنگۆیەکە بە

ڕاست گەڕا ئەوا لەلای خەڵک وێنەیەکی جوان بۆ خۆی چێ دەکات. خەڵک ئەو بە تاکتیکی ڕچەشکێن و دانا و وردبین لە قەڵەم دەدەن. کارەکەیشی زیاتر وەک دەستپێشخەریی ڕۆژنامەوانی "سبق صحفی" بۆ حساب دەکەن. بەڵام هەمیشە ڕاستی و دروستی هەواڵی بەڕێخراو نابێتە یەکێک لە مەرجەکانی دەنگۆ.

دەتوانین جەخت لەسەر ئەوەیش بکەین، ئەگەر کۆمەڵگەیەک واتەواتی زۆری تێدا بەرپابوو، ئەوە نیشانەی ئەوەیە، لەو وڵاتەدا بەشی خۆی ناڕوونی، شلۆقی و ناسەقامگیری لە ئارادایە. چونکە ئەگەر حەقیقەتەکان وەک خۆیان هەن، ئاوا بەدیار بکەون و لە بەردەستی هەمووواندا بن، ئەو حەلە چی تر بوونی دەنگۆ نابێتە پێویستییەکی ڕۆژانە. ئەگەر کەسانێکیش لە پشتییەوە هەبن ئەوا ناتوانن وەک پێویست گوێگر بۆ خۆیان پەیدا بکەن و کەسیش ئامادە نابێت بڵاوی بکاتەوە. کابفیریر دەڵێ: «زانیارییەک دەبێتە بابەتی دەنگۆ کە دەگمەن و ڕیزپەڕ بێ. ئەو زانیارییە بۆیە دەتەنێتەوە چونکە گرینگە و لە نرخی زێڕدایە. الشائعات، ل ٤١» گرینگیترین دەنگۆیەک کە نووسەری کتێبی "الشائعات" باسی دەکات دەنگۆی "ۆتەرگەیت"ە، کە بەڕاست گەڕاو بووە مایەی کەوتنی "نیکسن"ی سەرۆکی ئەو سەردەمەی ئەمریکا.

هەندێ جاران وەهم و خەیاڵات لە دەوری جموجووڵی سەرکردە و پیاوە ناسراوەکان چێ دەکرێت، پاشان ئەو وەهم و خەیاڵاتە لەبری حەقیقەت بڵاو دەکرێنەوە. بەتایبەت ئەگەر وەک پێویست ڕوونی لە جموجووڵی ئەو سەرکردانەدا نەبوو. واتە ڕاگەیاندن وەک پێویست ڕووماڵی چالاکییەکانیانی نەکرد. ئیتر لێرەوە بەدحاڵیبوون "سوء فهم" لەلای جەماوەر چێ دەبێ. بۆ نموونە ڕێزدار سەرۆکی هەرێم،

بەمەبەستی چارەسەری ددانەکانی، گەشتی وڵاتی "ئۆتریش"ی کردبوو، کەچی ئەوەبوو دەنگۆی لێ کەوتەوە و چەندین لێکدانەوەی نادروستیشی بۆ کرا. وەک پێشتر ئاماژەم پێ دا، ناڕوونی، تەنانەت ئەگەر لە گەشت و سەردانی سەرکردەیەکیشدا هەبێت، چاوەڕوانی ئەوەی لێ دەکرێت دەنگۆی لێ بکەوێتەوە. دیارە دەنگۆی وەهایش بەچاکەی کەسێتییە ناسراوەکان ناشکێتەوە.

وەک نموونەی ڕوونی و ناڕوونی دەتوانین ئەم پرسیارە بوروژێنین: «بەڕاست بەندەکانی ڕێککەوتنی ستراتیجی نێوان ینک و پدک چین؟» کە ئەوان خۆیان بەندەکان ئاشکرا ناکەن، ئەوا خەڵک لەلای خۆیەوە چەندین واتەوات لەمەڕ ئەو ڕێککەوتنە بەڕێ دەکات. چونکە لەم ڕووەوە سانسۆر لەسەر زانیارییەکان هەیە. دیارە کەسیش ناتوانێ زاری ئەو خەڵکە بگرێت کە تینووی دوای زانینی ڕاستییەکانن.

بێ مەلامەت نەبوو، سەردەمێک دەزگا نهێنییەکانی بەعس دار و دیواری کوردستانیان پڕ کردبوو لە پۆستەری لەواشەکردنی مرۆڤ. ئەم پۆستەرانە لە خۆیاندا ئەوەیان دەگەیاند، کە بەعس بەو هەموو دڕندایەتییەی خۆیەوە لە واتەواتی ئەو خەڵکە سڤیلە ترسابوو. چونکە خەڵک لە هەر کوێیەکی ئەم جیهانەدا بژین، هەرکاتێک گوێیان لە دەنگۆیەک بوو، یەکسەر پەندە جیهانییەکەیان بیر دەکەوێتەوە، کە دەڵێت: «دووکەڵ بەبێ ئاگر چێ نابێت!» کەواتە ئەم دەنگۆیەش بەبێ بنەما نییە. هەڵبەتە ڕاستییەکی تێدایە.

دیارە کوردستان هێشتا نەبووەتە هەرێمێکی پیشەسازیی ئەوتۆ کۆمپانیای گەورە گەورە کاری تێدا بکەن. دەنا دەنگۆ وەک جەنگێکی نهێنی لە نێوان کۆمپانیاکانی بازرگانی و پیشەسازیدا بەتایبەت لە

وڵاتانی خۆرئاوادا هەردەم ئەگەری ڕوودانی هەیە. پرۆفیسۆری تۆژەرەوە "ڕاسموس کیەگۆ ڕاسموسن" لە توێژینەوەکەیدا، کە بەسەردێری «دەنگۆ و ئیدارەکردنی تەنگژەکان»ە، «لێرەدا تۆژەر مەبەستی لەو دەنگۆیانەیە، کە چەند ساڵێک لەمەوبەر لە دژی کۆمپانیاکان بەڕێ خران. بەتایبەتی کۆمپانیای تەلەفۆنی دەستیی نۆکیا» گوایە، مەترسی ئەوە لە ئارادا بوو پاترییەکانی تەلەفۆنی نۆکیا بتەقنەوە، دەڵێ: «وەک چاوەڕوان دەکرێ، دەنگۆ بە زۆری نەرێنییە و دەکرێ وەک سەرچاوەی زانیاری پشتی پێ ببەسترێت.»

هەروەها پێی وایە: «بۆ ئەوەی باشتر لە دەنگۆ بگەین، دەبێ بزانین چ ئەرکێکی کۆمەڵایەتیی پێ سپێردراوە؟» واتە مەرج نییە هەموو دەنگۆیەک ڕامیاری بێت. ڕاسمووسن پێی وایە: «دەکرێ دەنگۆ وەک شاڵاوبردن لە نێوان کۆمپانیا ڕکابەرەکاندا بخرێتە کار.» جا دەشێ ئەو ڕکابەرانە دوو کۆمپانیای بازرگانی، یان پیشەسازی بن و هەمان جۆری کاڵا بەرهەم بێنن. ئەوی ڕاستی بێ لە کوردستانیش هەست بەو ڕکابەرایەتییە لە نێوان کۆمپانیاکانی تەلەفۆنی دەستیدا دەکرێ و جاروبارە نووسینی وەهامان بەرچاو دەکەوێ لە دەنگۆی بەڕێکراو دەچن.

لە کوردستاندا ئەوە ماوەیەکە دەنگۆ دژ بە بازرگانەکانیش لە ئارادایە. ڕۆژانە لە خودی میدیاکانی باشوورەوە باسی ئەوە دەکرێت گوایە ڕۆژانە خواردنی بەسەرچوو لە نێو دەبرێت. لە ڕاستیدا ئەم دەنگۆیە کارێکی ئەوتۆی کردووە خەڵک بڕوایان بە سەلامەتیی تەواوی ئەو کاڵایانە نەبێت، کە ڕۆژانە لە سنوورەکانەوە دێنە نێو کوردستانەوە، بەتایبەتی خۆراک. خەڵک ئەو کاڵایانە بەسەرچاوەی دەرد و نەخۆشییە

سەختەکان دەزانن. دیارە هاوردەکردن کاری بازرگانانە، وەلێ ئەوان دەسەڵاتدارانی دەروازە سنوورییەکانیش بە بەشداری ئەم سکەندالە بەردەوامە دەزانن.

دەنگۆی ئاینی

دەنگۆی ئاینی مێژووی زۆر کۆنی هەیە. سەبارەت بە باشووری کوردستان، لە مێژوویەکی کۆنەوە دەنگۆ لە دژی شوێنکەوتووانی ئۆلی ئێزدی و ئاینەکەیان بەڕێ کراوە. دەنگۆکان دەڵێن: گوایە ئێزدییەکان شەیتان دەپەرستن و ڕچەڵەکیان دەچێتەوە سەر "یەزیدی کوڕی مەعاویە"، لە کاتێکدا یەزیدی کوڕی مەعاویە، نەک هەر موسڵمان بووە بەڵکو خەلیفەی موسڵمانانیش بووە. ئاینی ئێزدی و ئیسلامیش ئاسمان و ڕیسمانیان نێوانە. ئەم دەنگۆیە زیاتر بەو مەبەستە ساز دراوە، تاکو ڕەچەڵەکی ئەوان بەرێتەوە سەر نەتەوەی عەرەب. هەروەک شتێکی ئاشکرایە، ئێزدییەکان شەیتانپەرستیش نین؛ بەڵکو خواپەرستن.

ئەم دەنگۆیانە ئەگەرچی لە ڕاستیشەوە دووربوون، وەلێ لە کاتی خۆیدا ئەوەندە بەهێز و بەهەژموون بوون، کاریان کردبووە سەر زۆرێک لە ڕووناکبیرانی کۆن و بڕواشیان پێ پەیدا کردبوو. بەڕادەیەک ئەوان لە وتار و لە کتێبەکانی خۆیاندا، ئەو دەنگۆیانەیان وەک ڕاستی بەدیکۆمێنت کردووە. ڕەنگە هۆی بەڕاست وەرگرتنی ئەم دەنگۆ ناڕاستانە، لەو سۆنگەیەوە بووبێت، ئێزدییەکان خۆیان نەیانتوانیوە حەقیقەتی مێژوویی خۆیان و ئۆلەکەیان وەک هەیە، تۆمار بکەن و بیگەیەننە دەرو دراوسێی خۆیان.

زۆرێک لەو دەنگۆ درۆیانەی، کــە لەلایەن کــاربەدەســتــانی دەوڵەتی عـوسـمـانـیـیـەوە هـەڵبـەسـتـراون. بیـانوو و پاسـاو بوون بۆ هەڵکوتانە سەریان و ئەنفالکردنیان. لە نێوخۆیشدا، واتەواتی کەسانێکی وشکەڕۆ بوون کە بڕوایان بە فرەدەنگی و فرە ئۆلی نەبووە. بەڵکو جگە لە ئاین و ئاینزای خۆیان، هیچ ئۆلێکی تریان بەڕاست نەزانیوە.

هەروەها دەنگۆی لەم جۆرە، واتە بەنیازی ناوزڕاندن و بێ ڕەنگکردنی ئۆلێک، یان ئاینزایەک لە دژی "کاکەیی"یەکان کە مێژوویەکی کۆنیان هەیە ڕێک خرابوو. لە دژی "هـەقـە"کانیش، کە لە پەنجایەکانی سەدەی ڕابرووددا لە پارێزگای سلێمانی سەریان هەڵدا چێ کرابوو. هەمووشیان درۆ بوون و فـرێیان بەسـەر ڕاسـتـیـیـەوە نەبوو. تەواوی ئەم دەنگۆیانە ڕەوتی سـوننـەتی، واتە زۆرینە لە دژی کـەمـینە ڕێکی خـسـتـبـوون و کەسانی وشکەڕۆی ئاینی و توندڕۆیان لە پشتەوە بووە.

بەتەمەنترین دەنگۆی ئاینی

بێگومـان ئێـمـەی کورد زۆرینە مـوسـڵـمـانین. من بـەنیـاز نیم لێرەدا لە گـرینگی ئەم دەنگۆیەی وا بـە بەڵگەوە، واتـە، بەناو هێنـانی سـەرچاوەوە لێی دەدوێم، کەم بکـەمـەوە. بەڵکو هەر باسکردنی دەنگۆیەکە، لە خۆیدا مـانای گـرینگی پێـدانێـتی. دیارە یەک لەباری ئیـسـلام، بەتـەمـەنـترین دەنگۆیـەک کـە سـەرچاوەی لە پشت بێت، دەنگۆی دەرکـەوتنی ئیـمـامی دوانزەیەمـینـە، کە ناوی "مـحـمـد المهدی"یە. واتـە ناوی خـودی حـەزرەتی محەممەدی (د. خ.) پەیامبەری ئیسلامی هەڵگرتووە.

ناوبراو لە ١٥ی شەعبانی ساڵی ٢٥٥ی کۆچیدا لـە "سامەڕا" لە دایک بووە و کـوڕی ئیـمـام "حـسن العـسکری"یە. ئێـسـتـاش ئێـمـە لە سـاڵی

١٤٢٩ی کۆچیداین واته، ئێمەی موسڵمان پتر له یانزه سەدەیه له چاوەڕوانی گەڕانەوەی ئەو ئیمامەداین. له مێژووی ئیسلامدا، به مێژووی خودی "حەزرەتی محەمەد"یشەوه هیچ زاتێک نییه هێندەی محەمەدی مەهدی پەرجووی له دەور هۆنرابێتەوه. ئیمامی ناوبراو له ئاخرزەماندا پەیدا دەبێ. له هەندێ سەرچاوەدا باسی ئەوه کراوه، گوایه کاتێ دەردەکەوێ بەم نیشانانەدا دەناسرێتەوه: ئەو مێزەری حەزرەتی بەستووه. شمشێری ئەوی حەمایەڵ کردووه. به سواری بوراقەوه دەردەکەوێ. زۆرێک لەو کەلوپەلانەی کاتی خۆی حەزرەت بەکاری هێناون کەوتوونەته لای ئەم. محەمەدی مەهدی ئاسایی بەسەر ئاودا دەڕوات بەنێو هەوادا ڕەت دەبێ.

محەمەدی مەهدی درێژەپێدانی خودی "أمیر المؤمنین"یشه، که دەکاته ئیمامی عەلی. ئیمامی چاوەڕوانکراو له مێژووی لەدایکبوونییەوه دەوری به پەرجوو چنراوه. ئایەتوڵای عوزما "محەمەد حسێن شیرازی" له کتێبی "الامام المهدی"دا دەڵێ: «ئەو دەمەی مەهدی له دایک بووه، کۆمەڵێک باڵندەی سپی له ئاسمانڕا داباریون و باڵیان به سەریدا هێناوه. ئەوانه فریشته بوون. ئەو به سوونەتکراوی له دایک بووه و لەسەر باڵی ڕاستی نووسراوه: جاء الحق وزهق الباطل إن الباطل كان زهوقا. بڕوانه: الامام المهدي.. ل ١١» نووسەری ناوبراو بۆ تۆمارکردنی ئەو پەرجووانه پشتی به دەیان سەرچاوەی ئاینی بەستووه.

وەلێ پرسیاری گرینگ لێرەدا ئەمەیه: ئاخرزەمان کەیه؟ ئەمه مێژوویەکی نادیاره و کەس ناتوانێت دەستنیشانی بکات. کەواته کەسیش نازانێ کەی ئیمامی مەهدی پەیدا دەبێ. ئەم خەرمانەی پەرجووەی له دەوری سەری پەیامبەران و پیر و پیاوچاکان چێ دەکرێ،

بەو نیازەیە، پێمان بڵێ: ئەوانە کەسانی نائاساییـن، توانایان سەروو توانای مرۆڤی ئاسایی کەوتووە و هەڵبژاردەی خواوەندن. کەواتە ئەوان کاری مەزنیان لەدەست دێت و پیاوی ڕۆژە سەختەکانن.

شیرازی نووسیوێتی: «لەو دەمەدا کە دەردەکەوێ، جووڵەی گەردوون کەم دەبێت و خێرایی گەردوون دادەبەزێت... کاتێک ئیمام دەرکەوت لە ئاسمانەوە بانگ دەدرێت. لە خۆرهەڵات و خۆرئاواوە مەخلووق گوێیان لێی دەبێ. هەرچی نوستووە بەئاگا دێ. لە ترس و سامی ئەو دەنگە، هەرچی ڕاوەستاوە ڕۆدەنیشێ و هەرچی ڕۆنیشتووە هەڵدەسێتە سەر پێیان... الامام المهدی، ل ١٦»

دەرکەوتنی محەمەدی مەهدی دەنگۆیەکی ئاسایی نییە، بەڵکو ئەم دەنگۆیە لەخۆیدا پیرۆزە، چونکە ئەو ئیمامە لە بنەماڵەی پەیامبەری ئیسلامە. ئەم دەنگۆ ئەفسانەییە لۆکالیش نییە، بەڵکو لە نێو تەواوی دنیای ئیسلامدا بڵاوە کە حەشیمەتی لە ملیارێک مەخلووق پترە. ئەم پرسە ڕۆژانە قسەی لەسەر دەکرێت و هەر موسڵمانێک لە خەیاڵی خۆیدا وێنەیەکی خودی مەهدی و هەلومەرجی ئەو ڕۆژەی کە ئەو خۆی تێدا ئاشکرا دەکات لە زەینی خۆیدا کێشاوە. "شیرازی" لە کتێبەکەی خۆیدا نووسیویەتی: «دەرکەوتنی ئیمامی مەهدی بە دەلالەتە ئەقڵی و نەقڵی و هەستییەکان سەلماوە... الامام المهدی، ل ٣٩» واتە پەیدابوونی مەهدی هیچ گومانێک هەڵناگرێ.

جا چونکە زێدی ئەم پەڕجووانە ژینگەی بیابانی دەم وشک و هەتاوی سووتێنەرە، تەواوی پەڕچووەکان باس لەوە دەکەن، لە زەمانی ئەودا باران زۆر دەبارێ. سەبارەت بە خودی خۆیشی، گوایە هەردەم پەڵەیەک هەور لە ئاستی سەریەتی، سێبەری بۆ دەکات و ناهێڵێت گەرمای

پڕووکێنەر کاری تێ بکات. بەڵام خۆ ئەو بەو نیازە پەیدا دەبێت تاکو چارەسەری کێشەی لەسەریەک کەڵەکەبووی تەواوی مرۆڤایەتی بکات. ئەدی ئەگەر مەهدی هاتە باکووری زەوی؟ خۆ لەو کاتەدا ئەو پەڵە هەورە بێزاری دەکات. بەڵکو لە باکوور زیاتر پێویستیی بە هەتاو دەبێت هەتا سێبەر. وەلێ ئەمە پەڕجووە و حسابێکی ئەوتۆ بۆ هەلومەرجی جوگرافیایی ناکات.

هەرچۆنێ بێت، دەنگۆی پەیدابوونی ئیمامی دوانزەیەم "محەمەدی مەهدی"، لە ئەفسانەیەکی پیرۆز دەچێت. چونکە دەستەڵات و توانای ئەو لە سەروو توانای مرۆڤی ئاساییەوەیە. کاتێ ئەو پەیدادەبێت ئیتر بەگژ بێدادییەکاندا دەچێتەوە و ئیتر «مەڕ و گورگ پێکەوە ئاو دەخۆنەوە» ئەمە پێشبینییەکە تەواوی موسڵمانان بڕوایان پێیەتی. تەواوی موسڵمانان، بەسوننە و شیعەیانەوە لەسەر گەڕانەوەی ئیمامی مەهدی کۆکن. ئەو زاتە لە ئاخری زەماندا پەیدا دەبێت، کاتێک زۆرداری و بێدادی بەدنیادا دەتەنێتەوە. ئەو لە ئەهلی بەیتە؛ لە تۆرەمەی ئیمامی عەلی و فاتیمەیە. لەلای شیعە بەئیمامی دوانزەیەم ناسراوە، کە بە "عەلی کوڕی ئەبی تالیب" دەست پێ دەکات. لە نەدیتە، لە نێو کورددا چەندین وێنە و ئیترەم لەناودایە، کە جەخت لەسەر پەیدابوونی ئەو دەکەن، وەک: «زەمانی مەحمەدی مەهدییە، گورگ و مەڕ پێکەوە ئاو دەخۆنەوە.»

گرینگیی ئەم دەنگۆ ئاینییە لەوەدایە:

١- لە مێژووییەکی کۆنەوە بەڕێوەیە و هێشتا نەهاتووەتە دی. لەگەڵ ئەوەشدا ملیۆنەها مرۆڤی ستەمدیدە چاوەڕوانی گەیشتنی ئەو

دەکەن و پشتیان بەگەڕانەوەی ئەو قایمە، تاکو فریایان بکەوێ، لە کۆت و بەند، هەژاریی و دەرد و بەڵا ڕزگاریان بکات. لە "گۆدۆ"ی قارەمانی شانۆگەرییەکەی "سمۆئیل بیکیت" بەناوی "لە چاوەڕوانی گۆدۆدا" دەچێت. وەلێ گۆدۆ، سەرچاوەیەکی پیرۆزی نییە. گۆدۆ بەکردەوە پەیدا نەبوو. ئەو نەهاتە کۆمەکی هاوڕێکانی. گۆدۆ تەنیا ناوێک بوو بێ ئەوەی بوونی بەرجەستە و مادی هەبووبێت، بەڵام سەدان ملیۆن بەشەر، پشتبەستوو بەئاین، لە چاوەڕوانی گەڕانەوەی ئیمامی مەهدیدان.

٢- پشت ئەستووره بە ئایەتەکانی قورئان. ئایەتوڵای شیرازی لە کتێبەکەی خۆیدا، چەندین ئایەتی هێناوەتەوە، بەڕای نووسەر ئایەتەکان ناڕاستەوخۆ باس لەوە دەکەن، کە نووری خوا ناکوژێتەوە و بەردەوام دەبێت. بەلای ئەوەوە، لەدوا جاردا دەبێ ئەو نووره لە ئیمامی مەهدیدا بەدیار بکەوێتەوە. وێڕای چەندین فەرموودەی خودی پەیامبەر و ئیمامەکان خۆیان و پیاوچاکان و وتەی کەسانی ئەو سەردەمەی هاوتەمەن و نەوەکانی دوای لە دایکبوونی ئیمامی مەهدی. شیرازی دەیانی لەم وتانە تۆمار کردووە و سەرچاوەکانی دەستنیشان کردوون.

٣- تاکو ئێستا لە جیهانی ئیسلامیدا، تەنانەت لە دەرەوەی ئەم جیهانەشدا، دەیان سەنتەری تایبەت، وەک سەنتەری لێکۆڵینەوە، یان وەک شوێنی عیبادەت، بەناوی ئیمامی مەهدییەوە هەن و جەخت لەسەر گەڕانەوەی ئەو دەکەن. هەندێ جارانیش وەها باسی دەکەن وەک ئەوەی گەڕانەوەی ئیمام لە ئان و ساتدا بێت. وێڕای چەندین پێگەی ئینتەرنێتی، کە ناوی ئیمامی مەهدییان هەڵگرتووە و لە

خزمەتی بیرۆکەی گەڕانەوەی ئەودان.

شیرازیی هەر لە سەرەتای کتێبەکەیدا، گوێی خوێنەر ئاو دەدات و پێی دەڵێ، وریا بە ئەمە ئەفسانەیەک نییە، تۆ لێی دوودڵ بیت، یان بڕوات پێی نەبێت: «ئەمە ئەفسانەیەکی کۆنی گریکی نییە، بەڵکو ئەو سەرکردەیەکی ئاراستەکار و ئیمامە، نامە و ئاینی پێیە. ئومێدەوارین بیبینین و لە سێبەریدا بژین. ئەگەر ئێمەش پێی نەگەیشتین، ئەوا بێگومان نەوەیەک لە نەوەکانی داهاتوو پێی شاد دەبن و لە سایەیدا خەنی دەبن و بە تەواوی ئاواتەکانیشیان دەگەن. تەنانەت بەوانەشی کە خەونی پێوە دەبینن... الامام المهدی، ل ٣»

ئەو سەدان ملیۆن مرۆڤەی بە ئومێدی گەڕانەوەی ئیمامەوەن. زۆر بە عەزرەتییەوەن. پەلەیانە هەرچی زووتر بگاتە بەرەوە. ئەوان ئومێدەوارن لە سێبەری ئەودا بژین و بمرن. ئەوان کاتێ بەرێزەوە ناوی دێنن، دەڵێن: «عجل الله تعالی فرجه» واتە خوا بکات زوو بگەڕێتەوە، خوا زوو ڕزگاری بکات. یان ئەگەر لە نووسینەکانیاندا ناوی بهێنن، گەلێک جاران هەر بە کورتی دەنووسن (عج) سەرنج بدە، گەڕانەوەی ئەو ئیمامە بە خواستی خواوەندەوە وابەستەیە.

لە نێوان هەواڵی ڕۆژنامە و دەنگۆدا

کاتێک تاک هەواڵێک لە ڕۆژنامەیەکی سەنگیندا دەخوێنێتەوە، ئەوا جۆرە دڵنیاییەکی لەلا دروست دەبێت، کە ئەو هەواڵە ڕاستە. چونکە خوێنەر ئەو هەواڵەی بەتۆمارکراوی، لەلایەن میدیایەکی ناسراوەوە کەوتووەتە بەرچاو، کە تێیدا وەڵامی هەر شەش پرسیارە گرینگەکەی لەمەڕ "هەواڵ" داوەتەوە: «کێ، چی، کەی، لە کوێ، بۆچی، چۆن چۆنی؟»

له دۆخی وەهـایشـدا، خـوێنەر بە شـێـوەیەکی بـەرجـەسـتـە و کۆنکریتی مـامـەڵە لە تەک هەواڵەکەدا دەکـات. دەسـتـووره زێرینەکە، یان ئیـتیکی ڕۆژنـامـەوانی، سـەبارەت بە داڕێژەری هەواڵ یان هـەواڵنـێـر، ژمـارەیەک مـەرجی پیشـەیی داناوە. لە نێو ئەو مەرجانەدا هاتووە: «أ. هەرگیز درۆ مەکە. ب. ڕوون بنووسە. ج. ڕای خۆت لەمەڕ ڕووداوەکان دەرمەبڕە.»

ئەمــەیش مــانای وایە هـەواڵنـێــر هـەواڵەکــە کــوتومت وەک خــۆی دەگـوێزێتـەوە، بـێ ئەوەی هیچ تەمـومـژێکی لە دەور دروست بکات، یان لەلای خــۆیەوە زیادەی پێــوە بنێ. بەڵام هەواڵی زارەکی کـە دەمــاودەم گــەیشــتــووە، تـەمــومــژاوییــە. وەڵامی دروســتــی بۆ ئەم پرســیــارە بنەڕەتییانەی، کە لەمەڕ هەواڵ بوونەتە ستانداردێکی جیهانی تێدا نییە. بۆ ئەوەی ئێمە بڕوای پێ بکەین، پێویستیمان بە تێپەڕبوونی کات دەبێ. ئەو هەواڵەی وا ئەمڕۆکە، زارەکی گەیشتووەتە لای من، پێشتر بەدەیان ئەڵقەی تری مرۆییدا ڕەت بووە ئەوجا گەیشتووەتە لام.

ســەرەتا لەلایـەن ئەو کــەســانـەوە هەڵکوڵێنراوە کــە مــەبەست و بەرژەوەندییـەکـیـان لە پشت ئەو هەواڵەوە شـاردووەتەوە. «دیارە دەنگۆ هۆیەکە بۆ گواستنەوەی هەواڵێک. ئەگەر هاتو ئێمە بڕوامان پێ کرد، مـانـای وایە ڕاسـتــەوخـۆ بێت یان ناڕاسـتــەوخـۆ لەگـەڵ ڕاوبۆچوونی ئەوانەدا کـە سـەرەتا دروسـتـیـان کردووە کـۆک و تەباین. لێـرەدا دەنگۆ دەبێــتــە هـۆکـار بـۆ یەکـێـتـیـی کـۆمـەڵایـەتی. ئەگـەر هـاتو ئێـمــەیش لە گواستنەوەیدا بەشداریمان کرد، مانای وایە پشکداریی ئەو گرووپەمان کرد کە دەنگۆیەکەی دروست کردووە... الشائعات، ل ٦٨»

بەســەرێکی تر هـەواڵی نێـو ڕۆژنـامــە، لە خــەیاڵەوە دوورە، چونکە لەخـۆیدا لەو ژانرانە نـیـیـە، کـە بەخـەیاڵ و داهـێنان حـســابن. هەواڵ

داهێنراوی خەیاڵ و فانتاسیا نییە بەڵکو شتێکە بە کردەوە ڕووی داوە. واتە هەواڵی نێو ڕۆژنامە هیچ پێوەندی، یان نزیکی لەگەڵ "فیکشن"دا نییە. تاکو هەواڵنووس لای خۆیەوە "فانتاسیا"ی تێکەڵ بکا. ئەو دەبێ هەر وشەیەکی کە دەیڵێ یان دەینووسێ. لەسەر زەمینەی واقیع ڕووی دابێ. هەروەک زمانی ڕۆژنامەیش زمانی ئەدەب "شیعر و چیرۆک و..." نییە. بەڵکو زیاتر لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەوە نزیکە.

کەم کۆبوونەوەی خێزانی و دۆستانە هەیە باسی دەنگۆیەکی تێدا نەکرابێ و تاوتوێش نەکرابێ. ئەو دەنگۆیەی لە نێوەڕاستی ساڵی ٢٠٠٨ دا، ئیمامێک لە "هەولێر" بەنێو موسڵمانانندا بڵاوی کردەوە، گوایە حەزرەتی محەممەدی پەیامبەری ئیسلامی لە خەوندا بینیوە، بەنیازبووە بەرەو "هەولێر" بچێت، لەبەر ئەوەی شارێکی پاکە، وەلێ گرووپێک ئەو شارەی لەوتاندووە. لەم سۆنگەیەوە حەزرەت لە گەشتەکەی خۆی بەرەو هەولێر ژیوان بووەتەوە. لەم خەونەدا وەها بەدیار دەکەوێت بەشێک لە ئوممەتی ئیسلام پشتیان لە ئاینەکەیان کردووە.

بەڵام ئەم دەنگۆیە سەرچاوەکەی ئاشکرایە و ئەو سەرچاوەیە لە سەکۆیەکی ناسراوەوە دەنگۆیەکەی بەڕێ کردووە و دەکرێ بڵێین دەنگۆیەکی ئاینییە، بەڵام مەرامی سیاسی لە پشتەوەیە و دەیەوێ سەروپۆتەڵاکی گرووپێک یان بەرەی چەپ بکوتێتەوە. لە بەرژەوەندی سەلەفییەت بەڕێ کراوە. تۆ ئەگەر بوویتە نێوەندێک بۆ گواستنەوەی، ئەوا هاوکات دەبیتە پشتیوانی ئەو ئیمامەی واتەواتەکەی چێ کردووە. گرینگییەکە لێرەدایە، کە هەواڵەکە خەون بینینێکە، دەشێت هەر یەکێک لە ئێمە بیبینێ. واتە فڕی بەسەر حەقیقەتەوە نییە، کەچی کاتێک دەگاتە ئێمەی گوێدێر وەهای بۆ دەچین کە:

١- هەر بەڕاسی حەزرەت بەرەو هەولێر بەڕێوە بووە. واتە لە خەونەوە گۆڕیمان بۆ واقیع.

٢- بۆچی حەزرەت هاتە خەونی ئەو ئیمامە؟ وەڵامی ئەم پرسیارە دەمانگەیەنێتە ئەو ئەنجامەی چونکە ئەو ئیمامە لە هەموومان موسڵمانترە، کەواتە لە هەموومان پاکتر و بێ گوناهتریشە.

٣- ئێمە ئەگەر بەهەندمان گرت و بووینە نێوەندێک بۆ دەماودەم پێکردنی، کەواتە دەبێ بەدوای ئەو گرووپەیشدا بگەڕێین کە گوناهبارە؛ پایتەختی لەوتاندووە و لەو شانازییە مەزنە ئێمەی موسڵمانی بێ بەش کردووە و نەیهێشتووە حەزرەت بەسەرمان بکاتەوە و پێ بنێتە شارەکەمانەوە.

لێرەشەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی، کامە گرووپ لە پشت ئەم دەنگۆیەوە بووە کە هیچ بناغەیەکی لە واقیعدا نییە و تەنیا بۆ مەبەستی لەکەدارکردنی گرووپێکی تری نەیار، هاتووە خەونی بەنرخی واقیع پێ فرۆشتووین. سەبارەت ئەم واتەواتە، هیچ پێویست بەوە ناکات ئێمە چاوەڕوان بین تاکو بگەینە دڵنیایی، چونکە واتەواتەکە لە بنەڕەتدا دوورە لە ڕاستییەوە.

هەر لە شاری هەولێرەوە، لە کۆتاییی مانگی ئوکتۆبەری ساڵی ٢٠٠٨ دەنگۆیەکی تر بڵاو بووەوە. ئەمجارەیان دەماودەم نا، بەڵکو لە نێو ئەو ماڵپەڕانەدا کە نافەرمین. دەنگۆیەکە دەڵێ: «ئەمەریکای زلهێز کۆمپیوتەری داهێناوە، بەڵام بێگومان خواوەند لە ئەمریکا بەهێزترە، ڤایرۆسی بۆ نازڵ کرد و ئەو زلهێزەی پێ گرفتار کردووە و بە دەستییەوە داماوە!» مەترسیی ئەم دەنگۆیە لەوەدایە گوایە ناوبراو ئەم وتارەی لە پێش نزیکەی ٥٠٠ موسڵماندا و لە وتاری نوێژی هەینیدا

داوە. وتارەکـە بە ڤیـدیۆیش وێنەگیـراوە. واتە هەواڵەکـە ڕاسـتـە و دەنگۆساز ویستوویەتی خەڵک بەرەو جەهالەت پەلکێش بکات!

سەرنج بدە؛ ئەم واتەواتەیان بە نووسینە، واتە پتر جێی بڕوایە تاکو هەواڵی دەمـاودەم. دیسـانەکە دەنگۆیەکە لە سـەرچاوەیەکی ئاینییـەوە بەڕێ کـراوە. بەڵام ئاشکرایە، ئەم دەنگۆیەیان ئەو دەسـتـە و تاقـمـانە دایان تاشیـوە کە دژبەری سـەلەفیـیەتن. یان کەسانی چەپ و عەلمانی دایان هێناوە بۆ ئەوەی لە پێگەی ئیـمـام "مەلا" کـەم بکەنەوە. دووریش نیـیـە ڕاسـتـەوخـۆ لە دژی وەزارەتـی ئەوقـاف چێ کـرابێ. چونکە ئەم وەزارەتە ڕاسـتـەوخـۆ لە دامـەزراندنی ئیـمـام بـەرپرسـە. چونکە ئەم دەنگۆیە، ناڕاستەوخۆ دەیەوێ بڵێ:

ئیمام هەیە فـرێ بەسەر کۆمـپیوتەر و ڤایرۆسـەوە نییـە و نازانێ ئەم دوو فیگەرە چین و بۆ چ مەبەستێک بەکار دێن. بە کورتییەکەی مرۆڤی ئەم سـەردەمـە نین! هەروەهـا مـانای ئەوەش دەگـەیەنێ کـە وەزارەتی ناوبراو خـولی مـەشق و ڕاهێنان لەسـەر ئامـێـری کـۆمـپـیـوتەر بۆ فـەرمـانبـەرانی خـۆی ناکـاتەوە. خـۆ لە وڵاتانی ئەوروپایش هێـشـتـا خـەڵکانێ هەن نازانن کۆمپیوتەر بـەکار بێـنن، بەڵام لەوێ کەسێک نییـە دژی زانست بێت!

مـەترسـی ئاکـامـەکـانی ئەم دەنگۆیە کـە لەسـەر وەزارەتـی ئەوقـافـدا شکـایەوە، وەزارەتـی ناوبـراوی ناچـار کـرد بـەدواداچوون ئـەنجـام بدا. ئەوەبوو دوای مـاوەیەکی کـەم هاتە وەڵام و ئاشکرای کرد، ئەو هـەواڵە لە بناغەوە هـەڵبەسـتـراوە. ڤیدیۆی وەها تۆمار نەکراوە و هیچ ئیمامێکیش شـەکری وەهای نەشکـاندووە. واتە دەنگۆیەکی درۆ بوو. کـابفیـرير دەڵێ: «ئەوە بەتەنیـا بەس نیـیـە ئەوان دەنگۆ بڵاو بکەنەوە، بەڵکو دەبێ ئەوانی

تر بەڕاست و دروستی دەنگۆکە قەناعەت پەیدا بکەن.» چونکە گومان پەیداکردن لە دەنگۆیەکە، گومان پەیداکردنیشە لە سەرچاوەکەی و لەو کەسەیشی، کە بە ئێمەی ڕادەگەیەنێ.

بەڵام لە کوردستاندا، ڕاستییەکیش لە بواری ڕاگەیاندندا لە ئارادایە. ئەویش ئەوەیە کە زۆرێک لەوانەی لەو بوارە هەستیارەدا کار دەکەن نەشارەزای کارەکەی خۆیانن. چونکە هەواڵ دەبێت سەرچاوەی ڕوونی هەبێت و گەرەکە هەواڵنێر ئاماژە بەسەرچاوەکە بدات، کاتێک باسی ڤیدیۆ هاتە گۆڕێ، دەبێ هەواڵنێر، ئەو ڤیدیۆیە لە کەناڵەکەی خۆیدا بڵاو بکاتەوە، تاکو قەناعەت لەلای بینەران دروست ببێ کە هەڵبەستراو نییە. بەتایبەت ئەو کەناڵەی هەواڵە درۆیەکەی بڵاوکردەوە، ماڵپەڕ بوو. ئەگەر تەنیا "دەنگ"یش بوایە، هەر دەکرا ئەو ماڵپەڕانە لای خۆیانەوە بڵاوی بکەنەوە.

جێی ئاماژەپێدانە، کە لە زۆربەی ماڵپەڕ و ڕۆژنامە کاغەزییەکانیشدا کەسانی دەست و پێ سپی، بە بواری ڕۆژنامەوانی نامۆ و، لە دنیای ڕاگەیاندن بێ ئاگا، بەڕێوەیان دەبەن. تەنانەت بەشی زۆریان زمانی دایکی خۆشیان نازانن. بەڵکو ئەوان زیانێکی ئەوتۆیان بەزمانی کوردی گەیاندووە، هەروا بەئاسانی قەرەبوو ناکرێتەوە. لە دنیای نوێدا شێواندنی زمان سزای قورسی لەسەرە؛ بە تایبەت لە ڕاگەیاندنەکاندا. کەچی لە لای ئێمەی کورد لیژنەیەک، یاسایەک بۆ بەرگریکردن لە زمانی کوردی لە ئارادا نییە.

هەبوونی دەنگۆ و واتەوات مانای وایە گوشار لەسەر دەروونمان هەیە و ئێمە لە کێشە و تەنگژەداین. لێرەوە، لە ڕێی دەنگۆوە هەوڵ دەدەین پشوویەک بدەین و نەختێک باری شان و ناخی ماندوومان سووک

بکەین. لە ڕاستیدا کاتێک تۆی تاک لە دەنگۆیەک دەدوێی، یان دەیگوێزییەوە، تۆ تۆمەتبار نیت، چونکە وەک وتراوە: «گواستنەوەی کفر کفر نییە» لێرەدا جیاوازیی لە نێوان تاکێک و ڕۆژنامەیەکدا هەیە. ئەگەرچی دەنگۆیەکە پێوەندیشی بە ژیانی زۆر تایبەتی کەسێتییەکی دەستڕۆیشتووەوە هەبێ. یەک لەباری تۆ، تێوەگلانت بە سووککردنی باری دەروونی ماندووت دەشکێتەوە. وێڕای ئەوەیش، تۆ هەندێ جاران دەم لە کێشەیەکیشەوە دەدەیت، بەئاگری نەسووتاوی.

جار هەیە چێکردنی دەنگۆ بە مەبەستی پینەوپەڕۆکردنی بارودۆخێکی نائارام و شلۆقە. بە ماوەیەکی کەم دوای ڕاپەڕین لە نێو شاری سلێمانیدا، خەڵک لە ترس و خەمی گەڕانەوەی ڕژێمدا دەژیان. دیارە خەڵک ئەو سیناریۆ ترسناکەیان لە خەیاڵدا بوو، ئەگەر بێتو بەعس بگەڕێتەوە کوردستان، چی بەو شارە دەکا؟ لەو مێژووە ناسەقامگیرەدا، ژمارەیەک لاوی بەدەربەست، بەو نیازەی بڕێک ورەی ڕووخاوی جەماوەر بەرز بکەنەوە، بە کۆمەڵ وەربووبوونە سەر شەقامەکان و مژدەی بەدیلگرتنی "عیزەت دووری" ی جێگری سەدامیان بە گوێی خەڵکدا دەدا. گوایە ئەو بەدیل گیراوە و لە نێو قەفەزیان ناوە. بەڵام کەس قەفەزی لەو جۆرەی بە چاوی خۆی نەبینیبوو. بە گەیشتنی بەرایی هێزی ڕژێم و ڕەوی بەکۆمەڵی خەڵک بەرەو سنوورەکان، ئاشکرا بوو، بەدیل گرتنی عیزەت دووری، دەنگۆیەکی بێ بناغە بووە.

بەرپاکردنی دەنگۆ بۆ خۆشی

ڕێک دەکەوێ بەرپاکردنی دەنگۆ تەنیا بۆ خۆشی و گاڵتەی نێوان دۆستان بێ. دواتر هەر لە دەمی ئەمانیشەوە بەنێو خەڵکدا بتەنێتەوە.

گاڵتە و جەفەنگیش زۆر جار بۆ بەتاڵکردنەوەی ئەو خەم و سترێسەیە، کە مرۆڤی ئەم چەرخە لە شوێنەکانی کارکردن تووشیان دەبێ. بەتاڵکردنەوەیشی، بەتایبەت لە نێو شارە بە ئاپۆرا و جەنجاڵە پڕ لە دەنگ و هەراکاندا پێویستە. ئەم جۆرە دەنگۆیە لە نوکتەیشەوە نزیکە. یان ڕەنگە وەک ساتیرەچیرۆک مەبەستێکی سیاسی، کۆمەڵایەتیشی لە پشتەوە بێت و بیەوێ ناڕاستەوخۆ لایەنێکی سیاسی، یانژی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی ناجۆر سەرکۆنە بکات و بیکوتێتەوە. وەلێ ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنی کە دەنگۆساز لە گێڕانەوەیدا هونەری گێڕانەوەی چیرۆک پەیڕەو دەکات. لەم ڕووەوە کابفیرير دەڵێت:

«بە پێچەوانەی بانگەشە و نوکتەوە، دەنگۆ چیرۆکێکی ئەنتیکە، یاخۆ پێکەنیناوی بەرجەستە ناکا، بەڵکو وا ئیدیعا دەکا حەقیقەت بەرجەستە دەکا، بەتایبەت کاتێک ئەم دەنگۆیە بەوردی کات و شوێن دیاری دەکات. الشائعات، ل ٧٠» چونکە لە نوکتەیشدا وەک حیکایەتی فۆلکلۆر کات و شوێن نادیارە: «جارێکیان نوژدارێک، ژنێک، جووتیارێک... هتد» بەسەرێکی تر، دەنگۆ گەلێک کاریگەریی لە نوکتە زیاترە. هەندێ جار ڕای گشتی دەهەژێنێ. توانای وروژاندنی تێدایە و بیستەر دەخاتە سەر بیرکردنەوەی قووڵتر. گفتوگۆش دەهێنێتە پێش. لە نوکتەیش خێراتر بڵاو دەبێتەوە. بگرە لە هەواڵی نووسراو و گۆکراوی باوەڕپێکراو پتر گرینگی پێ دەدرێ. چونکە لە هونەری گێڕانەوە و داڕشتنیدا دوو ژانر بەشدارن و ئالیکاری دەکەن؛ نوکتە و دەنگۆ. تەڕی و بەرائەتی نوکتە، لە تەک ناوەڕۆکی جدیی دەنگۆ. بۆیە وەهای لێ چاوەڕوان دەکرێ کاریگەریی لە نوکتەی ئاسایی پتر بێت، گورجتریش دەماودەم بکا.

خەڵک بەگشتیی بۆ قەبووڵکردن و دەماودەم گواستنەوەی دەنگۆیەکان

هەردەم ئامادەییان تێدایە. چونکە ئێمە هەردەم جۆرە تیامان و ئەوقبوونێک لە ڕووی ئەوانەدا دەخوێنینەوە کە دەنگۆمان بۆ دەگێڕنەوە. ئەوانەیشی گوێدێری دەبن هەر بۆ ساتەوەختێک سەرسام و ئەوق دەبن. خۆ تێهەڵقورتاندن و لاپڕەسەنیش بەشێکە لە ئاکاری مرۆڤ کە هەڵوەدای دوای زانیاریی نوێیە و دەخوازێ بزانێ لەودیو شوورەی بەرزی بە پاسەوان پارێزراوی کۆشکەکاندا چی دەگوزەرێ. هەردەم قسە، قسە بەشوێن خۆیدا دێنێت و شڵەژان و نیشانەی پرسیار دروست دەکات و مرۆڤ بۆ جیهانی خەیاڵ و ڕامان کێش دەکا. واتەوات وەک بابەتی ڕۆژە، لە کاتی خواردن و خواردنەوەدا لە نێو کافیە و بارەکاندا دەبێتە جێی و گوتوبێژ و دەمەتەقێی ئامادەبووان. یان وەک کابفیریر لە کتێبی "الشائعات"دا دەڵێ: «پارچە بنێشتێکی گەورەیە بەدەستەجەمعی دەجاوڕێت.. ل ٧٢»

هەندێ لە ڕۆژنامەکانی لای خۆیشمان، بۆ ئەوەی کڕیار بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن پەنای بۆ دەبەن و ئیتر بەلایانەوە گرینگ نییە، ئەگەر دەنگۆیەکە بەڕاست دەربچێ یان درۆ. بەلای ئەوانەوە گرینگ لەوەدایە بۆ ماوەیەک خوێنەری پێوە سەرقاڵ بکەن و ڕەواجی ڕۆژنامەکەیان سەربخەن.

ئەو لاوانەی لەم سەردەمەدا بێکارن، با بیرێکیش لە ڕابردوو بکەنەوە. بەری ڕاپەڕین. لە سەردەمی ڕژێمی بەعسدا، ئەوانەی لەم تەمەنەی ئێستای ئەماندا بوون، بەوپەڕی دڵەڕاوکێوە، لە خەمی دێوەزمەی خزمەتی سەربازیدا بوون کە سەفەری ڕێی هات و نەهات بوو. ئەم ترسە تەواوی بیر و هۆشی داگیر کردبوون. خەمی گەورەیشی بۆ کەسوکاریان دروست کردبوو. ئەوان لە نێوان کۆمەڵێک بژارەدا، کە یەک لەیەک

خراپتر بوون، تێدا مابوون، نەیاندەزانی کامیان هەڵبژێرن. بدەنە چیا، سەر هەڵبگرن و ڕوو لە هەندەران بکەن، یان ببنە خەفیفە، یانژی خزمەتی سەربازی هەڵبژێرن؟

دیارە هەڵبژاردنی هەر یەکێ لەم ئەگەرە چارەنووسسازانە پێویستی بە بڕیاری کاربڕ هەبوو. وەلێ ئێستا بێکاری لە بارترین ژینگەیە بۆ بڵاوبوونەوەی دەنگۆ. ئەوان کاتێ لەگەڵ دەرودراوسێ و هەڤاڵەکانیاندا دادەنیشن، بێ ترس چەندین بابەتی سەرسوڕهێن دەورووژێنن. لێرەوە، لە بێکارییەوە، لە بۆشاییەوە هەواڵ چێ دەبێ و دەگۆڕدرێ بۆ واتەوات و کۆڕی دانیشتنی پێ گەرم دەکرێ. ئەوان بەنیازی دەمەتەقێ کاتی شیرینی خۆیانی پێ بەسەردەبەن. هەر یەکە دێت و ئەو خەمەی لە ناخیدا پەنگی خواردووەتەوە دەری دەبڕێ و خۆی بەتاڵ دەکاتەوە. بیروبڕوای خۆیان سەبارەت پرسە هەنووکەییەکانیش ئاڵوگۆڕ دەکەن. بۆیە واتەوات دەرفەتێکە بۆ مرۆڤی بێکار تاکو باری دەروونی ناجۆری خۆی پێ سووکتر بکات و گوێشی لە هەندێک زانیاریی نوێ ببێت کە ئەو لێی بێ بەش بووە.

هەردەم دەمەتەقێ و خڕبوونەوەی خەڵک لەسەر جاوینی گۆشتی کەسی سێیەمە، نەک لەسەر حسابی ئەوانەی وا دەمەتەقێ دەکەن. ئەوان باس لە گرتنی "عیزەت دووری" دەکەن، تاکو ورەی خەڵکی پێ بەرز بکەنەوە و ماوەیەک خەڵکی پێوە سەرقاڵ بکەن. ئەو خەڵکەیش بەرلەوەی لە ڕاست و دروستی هەواڵەکە بکۆڵنەوە و بیدەنە بەر ڕۆشنایی لۆجیک، دەیگوێزنەوە. واتە ئێمە خۆمان کارئاسانی بۆ دەنگۆ و واتەوات دەکەین. ئەوەش لەولاوە بوەستێ، هەندێک جاران وەک دەڵێن: «کێچێک دەکەین بەگایەک!»

دیاره تاکو پێوەندیی کۆمەڵایەتی لە نێوان خەڵکدا گەرموگوڕتر بێت و هامشۆ و ڕەوتیان پتر لە نێواندا هەبێت، ئەوا واتەواتیش خێراتر بەنێو کۆمەڵدا بڵاو دەبێتەوە. لەم بارەیەوە ڕاسموسن پێی وایە: «دەنگۆ ڕۆڵێکی گەورە دەبینێت لە کارلەیەککردنی کۆمەڵایەتی و گەیشتن بە تێگەیشتنێکی باشتر.»

هۆیەکانی پێوەندی و گەیاندنیش پەلە لە بڵاوبوونەوەی دەنگۆکاندا دەکەن. ڕادیۆ، تیڤی و ماڵپەڕ و تەلەفۆنی دەستی، لەم سەروبەندەدا، دەنگۆکان بە جیهانیشدا بڵاو دەکەنەوە. دیارە دەنگۆیش وەک هەر هەواڵێکی تر کۆن دەبێت و بەسەردەچێت، بەڵام نەک بەو خێراییەی هەواڵی ئاسایی، بەتایبەت ئەگەر دەنگۆیەکە لە دەوری گەندەڵی و کەسێتییە دەستڕۆیشتووەکان چێ کرابێت.

ئێمە هەردەم بڕوا بە واتەوات دەکەین

دەنگۆیش وەک چیرۆکی هونەری، وردەکارییەکانی دەهۆنرێنەوە و ڕۆدەنرێن. لە فۆرمێکی ئەوتۆدا دادەڕێژرێت، خەڵکانێک هەبن بڕوای پێ بکەن. بۆیە هەر کامێک لە ئێمە بگریت، چەندین جار کڵاویان لەسەر ناوین. هەواڵی درۆیان بەڕاست پێ داوین و ئێمەش قەبووڵمان کردووە. کاتێکیش دواتر زانیومانە هەواڵێکی بێ بناغە بووە، دەرسمان لێ وەرنەگرتووە. دیسانەوە لە ئاستی دەنگۆیەکی تردا تێکەوتووینەتەوە.

وەلێ بۆ ئەوەی ئێمە بڕوا بەڕاست و دروستی هەر هەواڵێک بکەین، پێویستە بەری هەر شتێک بیر لە سەرچاوەی هەواڵەکە بکەینەوە، بزانین داخۆ باوەڕپێکراوە یان نا. فەرمییە یان نافەرمییە. لە بریکارە ناسراوەکانی هەواڵەوە وەرگیراوە، یان خۆجێییە. ئەگەر هەواڵەکە لە

چاڤدیتییەوە "شاهد عیان" وەرگیرابێت، داخۆ ئەو کەسە ناوی چییە و چ کارەیە؟ چ جۆرە پێوەندییەکیشی بەو هەواڵەوە هەیە؟ «واتەوات بە زۆری سەرەتا لە هۆیەکانی ڕاگەیاندنی نافەرمییەوە دەردەچێ. لە ڕێی تۆڕی پێوەنیدییە شەخسییەکان و پێوەندیی دراوسێتییەوە بڵاو دەبێتەوە.. زۆر جاریش واتەواتمان لە ڕێی پسپۆڕ لە بوارەکەدا، یان لەلایەن کەسێکەوە، کە شارەزایی لە ئێمە زیاترە پێ دەگات. الشائعات، ل ٨٤»

ئایا گەیەنەری هەواڵ خۆی لێ بەخاوەن و ئاگەدار دەکات، یان وشەی "دەڵێن" بەکار دەهێنێ؟ یان دەڵێ: «بەپێی سەرچاوەیەکی ئاگەدار کە نەیویست ناوی خۆی ئاشکرا بکات...» چونکە ئەوەی هەواڵ دەگوێزێتەوە دەبێ جێی بڕوا بێت. ئەم لایەنەیان گەلێک گرینگە. کەسێک ئەگەر لە ڕووداوەکەوە نزیک نەبووبێ، چلۆن دەکرێ ببێتە جێی بڕوا؟ گەرەکە بیریش لەوە بکرێتەوە، داخۆ ئەوەی هەواڵێک بڵاو دەکاتەوە، چ سوودێکی بۆ خودی خۆی تێدایە و چ جۆرە بەرژەوەندییەک لەگەڵ ئەو هەواڵەدا کۆی دەکاتەوە؟

وەلێ بەگشتی مرۆڤ گیاندارێکی خۆتێهەڵقورتێنە و هەردەم ئامادەی قۆستنەوەی هەواڵە. هەروەک ئامادەییشی تێدایە بۆ دەماودەم گواستنەوەی. پێم وایە ئاستی خۆتێهەڵقورتاندن یان لاپڕەسەنی "فزوول" لەلای تاکی کورد زۆر بەهێزە. ئەم گوتە شێوەپەندەی کە دەڵێت: «زگی من عەمباری کەس نییە!» یان «فاتە تڕی، مەگەر گڵ لێم ببیستێ!» ڕەنگە زۆری تری لەم جۆرەش هەبن؛ گەواهی ئەوەن کە تاکی کورد کەمتر توانای پاراستنی نهێنی هەیە. بۆ گەیاندنی دەنگۆ و هەواڵی سەیروسەمەرەیش دەم بەهاوارە و سەری پێوە نییە! ڕەنگە لەلای خۆیەوە هەندێ ترش و خوێیشی پێوە بکا، ئەوجا بەڕێی بکات.

کوردستان، نێوەندی دەنگۆی بەردەوامە

کەم هەرێم لە دنیادا هەیە، هێندەی باشووری کوردستان دەنگۆ و واتەواتی تێدا بڵاو و بەبرەو بێت. بەڕادەیەک هێشتا دەنگۆیەک ساغ نەبووەتەوە داخۆ ڕاست بوو یان درۆ، یەکێکی تری دێتە بان. خەڵک فریای شەنوکەوی ئەم لێشاوی دەنگۆیە ناکەون. لە چایخانە زۆر و زەبەندەکاندا. لە کۆڵان و لە فەرمانگە و لە سەردانی خزم و ناسیاودا؛ بەم دواییە لە ڕێی تەلەفۆنی دەستیشەوە بڵاو دەبێتەوە. ئەو هۆکارەی زیاتر ڕێی بۆ بڵاوبوونەوەی خێرای دەنگۆ و واتەوات تەخت کردووە، ئەوەیە، کورد بەگشتی میللەتێکە تاکەکانی کەسانی کۆمەڵایەتین و گیانی خۆتێهەڵقورتاندن لە نێویاندا زۆر بەهێزە. لە ماوەی چەند خولەکێکدا بەسەدان مرۆڤی بێکار و گوێ مووچی هەواڵ و لاپڕەسەن، لە دەمەقاڵ یان پێکداهەڵپژانی دوو مێردمنداڵ کۆ دەبنەوە. بەشەڕهاتووەکان ماندوو دەبن و کۆڵ دەدەن، وەلێ شایەت هێشتا بەخۆیان نەزانیوە و زۆر بەگەرمیی لە هۆ و ئاکامەکانی دەپرسن و دەیانەوێ بگەنە بنج و بناوانی.

لە سەرەتای شۆڕشی ئەیلوولەوە بواری لەبارتر بۆ بڵاوبوونەوەی دەنگۆ ڕەخسا. لەو دەمانەدا، کە هێزی پێشمەرگە لەگەڵ ڕژێمە یەک لە دووی یەکەکاندا مژوولی جەنگ و بەرگری بوو، دەنگۆی "دانووستان" بەگەرمی دەبووە جێی باسوخواسی خەڵک. ئەگەری ئەوەیش هەیە، کاتێ سەرکردەکان هەستیان بە ماندووبوونی جەماوەر و هێزی پێشمەرگە کردبێ، هەر خۆیان واتەواتی دانووستانیان بەنێو جەماوەردا بڵاو کردبێتەوە. کاتێکیش ئاگربڕ ڕادەگەیەنرا، زۆری نەدەخایاند دەنگۆی "شەڕ دەبێتەوە" بە گەرمی باوی دەسەند. هەر بە خودی ئەم دوو

دەنگۆیەدا دیارە کە کورد، هەردەم لە دۆخێکی بەمۆڵەق وەستاوی نێوان جەنگ ئاشتیدا گیرۆدە بووە و نەگەیشتووەتە سەقامگیری و ئاشتیی یەکجاری.

کورد بە گشتیی میللەتێکی کراوە و سوێرقسەیە. تۆی تاکی کورد، بۆت هەیە کاتێ وەک سەرنشینێک، نەدی و نەناس ڕێت دەکەوێتە نێو پاسێکەوە، بە گەرمی لەگەڵ هاوسەفەرەکانتدا بدوێی. پێکەوە لە هەموو ئاشێک بکەن. ببنە هاوڕێ و پێکەوە باسی ڕەوشی سیاسیش بکەن کە ئەمەیان لە نێوان تاکە ئەوروپاییە داخراو و کەمدووەکاندا ڕوودانی دەگمەنە. لە کوردستان، پێوەندیی لە نێوان ئەهلی گەڕەک و خزم و ناسیاودا هێشتا هەر گەرموگوڕە. ئێستاش هامشۆی نێوان ئەندامانی خێڵ لەوپەڕی گەرموگوڕیدایە. دەنگۆیش لە نێوەندی وەهادا، وەک ئاگر و پووشوو بە خێرایی بڵاو دەبێتەوە. دراوسێتی بەڕادەیەک بەهێزە، هەن هێشتا کاسەدراوسێتی بۆ یەک و دوو دەنێرن. بەهەندگرتنی پێوەندیی دراوسێتی چ وەک کولتوور و چ وەک ئاینیش جەختی لەسەر دەکرێ. بۆیە هەر هەواڵێ بگریت، بە ماوەیەکی کورت بەنێو هاوسێکاندا بڵاو دەبێتەوە.

بە سەرێکی تر، دەکرێ ئێمە دەنگۆیە باوەکانی وڵاتی خۆمان بە ئاسانی پۆلێن بکەین. بەڵام ئەوەی جێی سەرنج بێت ئەوەیە کە زۆربەی دەنگۆیەکان بێ بناغە و درۆن، کەچی بازاڕیشیان گەرمە. ئەوەیش لەولاوە بوەستێ کە دیاردەی بێکاری و ناسەقامگیریی وڵاتی عێراق بەگشتی کە گومانی تێدا نییە کاری لە هەرێمی کوردستانیش کردووە، نێوەندێکی لەبارە بۆ قەبووڵکردنی هەر دەنگۆیەک جا ڕاست بێت یان درۆ.

کوردستانی باشوور مەڵبەندی واتەوات و جۆرەکانی دەنگۆیە. هۆکاری سەرەکییش بۆ ئەم دیاردەیە، نەمەیویی دۆخەکەیە. هەروەها بێکاری و نائومێدیی توێژی لاوان بە بارودۆخەکە وای کردووە هەر دەنگۆیەک بەڕێ بخرێ، بەشی خۆی گوێگری هەبێت و کەسانێکیش هەبن ببنە پۆستەچی بۆی. ئەو خەڵکە زۆریان خراپە لە ڕژێمە یەک لە دوای یەکەکانی ناوچەکە دیوە و بڕوایان وایە هیچ لایەکیان لەگەڵ کورددا پاک نییە. بۆیە پێشبینی هەموو پێشهاتێکی خراپ لە ئێستای عێراقیش دەکەن.

لە نێو خۆیشدا، کەسانێ کە گومانیان لەسەرە هێشتا دەستڕۆیشتوون. کێ بڕوا بە بەرپرسێکی سەربازی دەکات کە هەتا دوێنێ بوو موستەشاری دڕندەترین ڕژێمی ناوچەکە بووە؟ کەواتە دۆخی ناسەقامگیر و نەچەسپاو، ئاخۆران و بخۆران و دەست تێوەردانی دەرودراوسێ، لە کاروباری نێوخۆدا کارێکی کردووە هەر دەنگۆیەک چەندیش ناماقووڵ بێت، هێشتا هەر بەشی خۆی گوێگری هەبێت و خەڵکانیش هەبن ئامادەی گواستنەوەی بن. خۆ گواستنەوەی دەنگۆ هیچ خەرجێکی تێ ناچێت.

گوێت لە ماسیگر دەبێ دەڵێ: «ماسی لە گۆمەکانی دووکان و دەربەندیخاندا هاتووەتە کزی، گوایە هۆیەکەیشی ئەوەیە جۆرێک ماسی کە خۆیان "گورگەماسی"ی پێ دەڵێن و پێشتر لەم گۆمانەدا نەبینراوە، یان بە ڕێژەی کەم بینراوە، ئێستا بەڕێژەی زۆر لەو دوو گۆمەدا پەیدا بووە و ماسییەکانی تر دەخوات.»

گوێت لە جووتیار دەبێ دەڵێ: «جۆرە کوللەیەک لە ناوچەکەماندا پەیدابووە، پێشتر نەبینراوە، گوایە گەراکەی لەلایەن ئەو ڕێکخراوە

ناحکوومییانەوە هێنراوە، کە لە کوردستاندا کاران.» گوێت لێ دەبێ دەڵێن: «لە هەندێ ناوچەدا ماری زەنگوڵەدار بینراوە.» جێی وتنە ئەم جۆرە مارە پێشتر لە کوردستاندا نەبینراوە. ئەگەر بگەزێت ئەوا لە ماوەیەکی کورتدا قوربانییەکەی دەکوژێ.

هەروەها هەواڵی بڵاوبوونەوەی دووپشک بە ڕێژەی زیاتر لە ئاسایی لە هەندێ دێهات بەگەرمی باس دەکرێت. ئەگەر ئەم هەواڵانە ڕاست بن، ئەوا مەبەست لە پشتیانەوە وێرانکردنی ئابووری کوردستان و قوتکردنەوەی کۆسپە لە ڕێی گەڕانەوەی هاووڵاتییاندا بۆ دێهاتەکان. وێڕای ئەوەی کوردستان قووڵایی ستراتیجی لەدەست دەدات و دەمێنێتەوە سەر چەند شار و شارەدێیەک. کەرتی کشتوکاڵییش بە جارێک لەبەین دەچێ. وەلێ ئەگەر ئەم هەواڵانە درۆ و هەڵبەستراو بن، ئەوا هەر کەسێک بیانگەیەنێت، جا پێی زانیبێ یان نا، هاوکاری ئەوانەیە کە ئەم جۆرە دەنگۆ ترسناکانەیان داتاشیوە. بۆیە زۆر گرینگە خەڵک لە مەترسیی بڵاوکردنەوەی دەنگۆی درۆ هوشیار بکرێنەوە. وەلێ ئەم دەنگۆیانە هەر هەموویان سەرچاوەیان نافەرمییە.

لەم بارەیەوە کابفیریر پێی وایە، قەبووڵکردنی هەندێ دەنگۆ پێوەندە بەو هەلومەرجە ناسکەوە هەیە کە کۆمەڵگەی پێدا تێ دەپەڕێت و دەڵێ: «دەتوانرێ بگوترێ، کە دەرکەوتنی دەنگۆ بە دۆخی هەنووکەوە پێوەندە. ئەوەی ئەمڕۆ بە مەعقوول بەدیار دەکەوێت دوێنێ وەها نەبووە و سبەینێش وەها ناکەوێتەوە. الشائعات، ل ٩٥»

نوێترین دەنگۆیەکی لەم جۆرە کە ١٦ی حوزەیرانی ٢٠٠٨ ماڵپەڕی "سبەی" بڵاوی کردەوە و هێشتا هەر لەسەر زارانە و جێی ئەوقبوون و سەرسامییە، دەڵێ: «ماوەی سێ ساڵە، لە وەرزی خێڵەوژووردا، کاتێ

مەرِدارەکان ڕوو لە ناوچە سنوورییەکان دەکەن، دوچاری هێرشی "گەلە گورگ" دەبنەوە. بەشەو و بەڕۆژ، بێ ئەوەی ترسیان هەبێت. بە ڕەوە پەلامار دەدەن. ئەو گورگانەیش بەخێوکراو و ڕاهێنراوی وڵاتی ئێرانن!»

ئەم دەنگۆیە جێی بڕوایە. چونکە ئەگەرچی ماڵپەڕی "سبەی" نافەرمییە، واتە ڕاگەیاندنی حکوومەت نییە، بەڵام بە کەناڵێکی ڕاستگۆ ناسراوە و ئیتیک و داوونەریتی ڕۆژنامەوانیی پاراستووە. دوای ئەوەیش ناوی سەرچاوەکەی وتووە، کە "حاجی مراد"ی ناوە. ئەم سەرچاوەیە دەکرێ بەباوەڕپێکراو حسابی بۆ بکەین، چونکە بە چاوی خۆی بینیویێتی و خۆی خەڵکی گوندی "وێزە"یە لەو کوێستانە. بۆ خۆیشی مەرِدارە. دوای ئەوەیش ساڵانە بە کردەوە لەو سنوورانە، ئەم جۆرە شالاوە دووبارە دەبێتەوە.

هۆیەکەیشی دەکرێ لەم دوو خاڵەدا چڕ بکرێتەوە. ئەوان، لەودیو سنوورەوە، ئەو گورگە ڕاهێنراوانەیان بۆ ئەو مەبەستەیە تاکو دزەکردنی نەیارانی خۆیان بۆ نێو خاکی ئێران سنووردار بکەن، بەتایبەت لەمدیو هێزی ئەمریکا و چاوی ئەمریکا لە گۆڕێیە کە ئێران حسابی دوژمنی بۆ دەکات. ڕەنگە ئامانجی دووەمیش ئەوە بێت، تاکو چی تر ئەو ڕەوەندانە ڕوو لە ناوچە سنوورییەکان نەکەن، نەبادا ببنە خانەخوێ و وێستگەی حەوانەوە بۆ ئەو هێزە کوردییانەی کە نەیاری ڕژێمی ئێرانن.

شالاوی "گەلە گورگ"، پتر دەنگۆیەکە پشتڕاست دەکات. چونکە ئەگەر گورگ بە "تاک و بە جووت" شالاو ببەن، ئەوا دەتوانن ملی چەند سەرمەڕێک بشکێنن. بە ئاسانی بەهۆی سەگی شوانەکانەوە، یان بە زەبری تفەنگ لە وەزەنیان کەم بکرێتەوە. بەڵام هێرشی "گەلەگورگ" پێشی لێ ناگیرێ، چونکە لە چەند سەرێکەوە و لە یەک کاتدا شالاو

دەبەن. کەم جاریش ڕێک دەکەوێت گورگ بە "گەلە، ڕەوە" پەلامار بدەن. بەڵام بەوتەی سەرچاوەکە کە بێگومان باوەڕپێکراوە، ئەوان ساڵانە بەرەو ڕووی شالاوی گەلەگورگ دەبنەوە. ئەمەش زیاتر هەواڵەکە پشتڕاست دەکات کە ئەو گورگانە بەخێوکراو و ڕاهێنراون. لێرەدا پرسیارێک دروست دەبێ. داخۆ دەبێ چی بکرێت تاکو ڕەوەند لە وەزەنی ئەو گەلەگورگە مەشق پێکراوانە پارێزارو بن؟ بۆچی کەس بەهاواریانەوە ناچێت؟

وەلێ جێی سەرسووڕمانە، وەک ئەم نیشتمانە بێخاوەن بێت، لایەنە پێوەندیدارەکان بەچاک و خراپ، لەسەر هیچکام لەم دەنگۆیانە هەڵنادەنێ و بەشوێنداچوون ناکەن. دەکرا بۆ دەنگۆی کولله وەزارەتی کشتوکاڵ و سەبارەت هێرشی گەلەگورگیش هێزی پێشمەرگە و پاسەوانانی سنوور ڕوونکردنەوەی تەواویان بدایە. چونکە ئەم دەنگۆیانە کاریگەریی خراپیان لە ئێستا و ئایندەدا دەبێت.

دەکرێ لە خانەی جەنگی ئابووریشدا جێی ئەم شالاوی گەلەگورگە بکرێتەوە. نموونەی وەهاش زۆرە. دەبا نموونەیەک بهێنمەوە. لە ئەنجامی جەنگی نێوان ئیسرائیل و میسردا، ساڵی ١٩٧٣ ڕووبەرێکی بەرفراوان لە خاکی وڵاتی میسر کەوتە بن دەستی ئیسرائیل، بەتایبەتی "بیابانی سینا". لەو دەمەدا جوولەکەکان هاتن بە هەزاران مشکەکوێرەیان لەو بیابانەدا بەرەڵا کرد. مەبەست لەم کارەش وێرانکردنی ئابووریی وڵاتی میسر بوو. چونکە مشکەکوێرە زەوی هەڵدەگێڕێتەوە و گەنمێکی زۆریش دەخوات. واتە ئابووریی وڵات وێران دەکات. دوای ئەوەی ئیسرائیل لە "سینا" و لە تەواوی ئەو خاکەی لە میسری داگیر کردبوو کشایەوە، میسرییەکان ناچار بوون پارەیەکی

زۆر بۆ پاککرنەوەی وڵاتەکەیان لە مشکەکوێرە تەرخان بکەن.

«دەنگۆ تا گەورەتر ببێت، پتریش دەبێتە جێی بڕوا. دوای ئەوەی سەرەتا بۆ چێژوەرگرتن و بۆ خۆشی، دەماودەم دەگوێزرێتەوە، لە کۆتاییدا دەبێتە حەقیقەتێکی سەلماو لەلای تاک. بەتایبەت دوای ئەوەی هەمان زانیاری لە چەند کەسێکەوە دەبیستێت. کاتێ کەسانی بێلایەن زانیارییەکە لە یەکتر دەبیستن، بە ئاسانی دەگەنە ئەو دەرئەنجامەی کە شتەکە ڕاستە. الشائعات، ل ١٠١»

خەڵکیش لێ ڕاهاتوون کەمتر دەچنە بنج و بناوانی دەنگۆ و کەمتریش لێی دەکۆڵنەوە، بەتایبەت ئەگەر ئەو دەنگۆیە شتێک بەلای ڕاستیدا بچێت و ڕێی تێ بچێت هەواڵی لەو جۆرە ڕوو بدات. ئەوەش لەولاوە بوەستێت، کە لە وڵاتێکی وەک عێراقدا کە ئێمەی کورد هێشتا بەشێکی دانەبڕاوین لێی. ئاوەز و مێنتەلێتییەک بتوانێت لە هەواڵ و ڕووداو بکۆڵێتەوە و بەتەرازووی لۆجیک هەڵی بسەنگێنێ هێشتا دەگمەنە. چونکە پاژێکی بەرچاوی هاووڵاتییانی عێراق هێشتا هەر نەخوێندەوارن و سەرچاوەی زانیارییەکانیان هێشتا هەر لە ڕێی دەماودەم گواستنەوەی هەواڵەکانەوەیە.

عێراقییەکان خۆیان کە ڕووداوێکی نامۆ و سەمەرە دەبیستن دەڵێن: «عێراق وڵاتی هەزارویەک شەوەیە!» ئەوان مەبەستیانە بڵێن: لەو وڵاتەدا، هەر بەسەرهاتێکی غەریب و نامۆ، بە وێنەی حیکایەتەکانی هەزارویەکشەوەیش ئەگەری ڕوودانیان هەیە. مەغریبییەکانیش دەڵێن: «مادمت في المغرب فلا تستغرب!» واتە مادام تۆ لە مەغریب دای، کەواتە هەرچی ڕووداوێکی نامۆت بینی، سەرت نەسوڕمێ. ئەوی ڕاستی بێ زۆرینەی وڵاتانی خۆرهەڵاتی ناوین وەهان، هەرچی دیاردەی

سەرسوڕمێن و نامۆیە لەوێندەرێ ئەگەری ڕوودانیان هەیە.

هەمیشە بڕواکردن و نەکردن بە دەنگۆ، پێوەندیی مکۆمی بە ئاستی ڕووناکبیرییەوە هەیە. ئەوانەشی وا لە لووتکەی دەسەڵاتەوە نزیکن، خۆیان چاکتر لە خەڵکی ئاسایی دەزانن داخۆ ئەو واتەواتەی لە نێوەندەکەدا خەڵک نان و پیازی پێوە دەخۆن تا چەند ڕاستە. چونکە گەندەڵی و خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات بەرلە هەر کەسێک، کار لە ناووداوی ئەوان دەکات. یان داخۆ کامیان ڕاستە؛ دەنگۆیەکانی خەڵک، یان هەواڵە فەرمییەکانی دەستەڵات، جا هەر دەستەڵاتێک بێت؟

ژنی کورد و دەنگۆ

زۆرینەی مێینەی کورد هێشتا کەیبانوی ماڵن. ڕێژەی نەخوێندەواریش لە نێو ژناندا بەرزترە تا پیاوان. بۆیە ئەوان کەمتر حەزیان لێیە گوێیان لە دەنگۆی سیاسی ببێت. ئەوان کەمتریش خەمی سیاسەت بەکۆڵ خۆیاندا دەدەن. لەم ڕووەوە ژنان پتر وابەستەی پیاوەکانیانن. ئەگەر پیاوەکانیان ساڵی حزبێکیش بگۆڕن ئەوان باکیان پێی نییە و دوای مێردەکانیان دەکەون. ئەزموونی ژیانی ژنان داخراو و بەرتەسکە. ئەوان بەحوکمی پاشقەڕۆیی کۆمەڵگە، هامشۆی نێو زۆر کۆڕ و کۆمەڵ ناکەن، یان لێیان قەدەغە کراوە. سەردەمێک کانیی ژنان لە گوند بۆ بڵاوبوونەوەی دەنگۆ لەم زارەوە بۆ ئەو گوێ جێیەکی لەبار بوو. ئیتر هیچ پێویستی بەوە نەدەکرد بیخەنە پۆستەوە و پوولی پێوە بنێن. بەڵکو بەخۆڕایی بڵاو دەبووەوە و لەوێوە خۆی بەهەموو ماڵێکدا دەکرد و دێ بەدێیش دەگەڕا.

ژن بەزۆری دەنگوباسی ڕسواییەکان، بە خێرایی بۆ ژنانی گەڕەک

دەگوێزنەوە. ڕەنگە هۆیەکەیشی زیاتر بێکاری بێت. چونکە لە ئەورووپادا (بۆ نموونە)، کە نزیکەی هەموو لایەک بەژن و پیاوەوە کار دەکەن، بواری ئەوەیان نییە باس لە ڕسواییەکانی مێینەی گەڕەک بکەن، ئەگەر هەبێ. لەوێ ڕۆژنامە هەن گرینگی بە ڕسوایی و سکەندالٚ دەدەن. بە تایبەتی ڕسوایی کەسە ناودارەکانی نێو کۆمەڵ و ئەکتەرانی سینەما و گۆرانیبێژە ناسراوەکان و بە وێنەی ڕەنگاوڕەنگیشەوە بڵاوی دەکەنەوە.

وەک ئەو دەنگۆیانەی بۆ هونەرمەندی ناسراوی جیهان "مایکل جاکسن" ساز دەدرێن. هێشتا دەنگۆیەک کۆن نەبووە یەکێکی تری بۆ ساز دەدرێت و لە ڕێی کەناڵەکانی پێوەندیی و گەیاندنەوە دەگاتە سەر ڕووپەڕی ڕۆژنامە و کۆوار و پێگە ئینتەرنێتییەکان و بەهەموو دنیادا، بەکوردستانیشەوە بڵاو دەبێتەوە. بەهۆی ناووداوی خودی هونەرمەندەوە خەڵکێکی زۆر دەبێتە خوێنەری ئەو پێگانەیش. وەلێ دوای تێپەڕینی ماوەیەک بەدیار دەکەوێت، کە سەرلەبەریان درۆ بوون. کەچی هەمیشە ڕەواجیشیان هەیە و خوێنەری زۆریان بۆ پەیدا دەبێ. هۆی سەرەکییش بۆ ناووداری جیهانیی هونەرمەندەکە دەگەڕێتەوە.

دوای ئەوەش پرسی دراوسێتی و ژنانی گەڕەگ بەو تۆخی و گرینگی پێدانە، زیاتر کولتوور و زاراوەگەلی ڕۆژهەڵاتین. لەوێندەرێ، ئەوان بۆیان هەیە چەندین ساڵ، ماڵ بەماڵەوە، یان ماڵ لەسەر ماڵ دراوسێ بن، وەلێ بۆ تەنیا خولەکێکیش دەرگەی ماڵی یەکیان نەقڵیشاندبێتەوە. یان مەگەر بە ناوی سەر دەرگە و سەندووقی پۆستدا، دراوسێکان ناوی یەکتری بزانن.

ژن لە خۆرهەڵاتی ناویندا، پتر دەنگوباسی گرانیی کاڵاکانی بازاڕ، وەک ڕۆن و برنج و شەکر و چایی، نەوت و گاز، کارەبا و

پێداویستییەکانی ڕۆژانەی ماڵ و کۆرپەکانیان بەلاوە گرینگە. چونکە زیاتر ئەوان کاروباری ماڵ ڕادەپەڕێنن.، بۆیە ونبوونی شیری منداڵ لە بازاڕدا دەبێتە هەواڵێکی گرینگ لای کەیبانوی ماڵ. بەڵکو دەبێت بەخەمی یەکەمی و ڕەنگە لە هۆکارەکانیشی بپرسێت. دەنگۆیەکی لەم جۆرە وەک برووسکە لە نێوەندی ژناندا بڵاو دەبێتەوە. هەندێک هەواڵیش بڕێ جار دەچێتە خانەی قسەهێنان و بردنەوە.

وەلێ دەبێ ئەوەشمان لە بەرچاو بێت کە لەم سەردەمەدا ژمارەیەک ئافرەتی کورد هەن ڕۆڵی سیاسی دەگێڕن و پۆستی وەزیر و ئەندام پەرلەمانیان هەیە، بۆیە ئاساییە ئەگەر بەشی خۆیان ڕکابەرییان لە نێو ژنان و پیاوانیشدا بۆ پەیدا ببێت. بۆیە جاروبارە دەبیستین، یان دەبینین درۆ بێت یان ڕاست، دەنگۆیان لەدوو دروست کراوە. دیارە دەنگۆ نێر و مێی بۆ نییە. بەو مانایەی وەک چۆن دەنگۆ لە دژی وەزیرێکی پیاو بەرێ دەخرێ، دەشێ لە دووی وەزیرێکی ژنیش یان هەر ژنێکی تری دەستڕۆیشتوویش بەڕێ بخرێ. ئەم دیاردەیەیش لەخۆیدا ئەوە دەگەیەنێت کە ئیتر لەم هەرێمەدا ژنیش کارایە و کاربەدەست.

دەنگۆ لە ڕاگەیاندنی فەرمیدا

بڵاوبوونەوەی دەنگۆ لە ڕێی کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی فەرمییەوە زیاتر دەبێتە جێی بڕوای خەڵک. چونکە بەرگی ڕاستی دەپۆشێت. وەک ئەو دەنگۆیەی حاڵی حازر، واتە نێوەڕاستی مانگی نۆڤەمبەری ٢٠٠٨ لەسەر زارانە. دەنگۆیەکە گەیشتووەتە سەر لاپەڕەی ڕۆژنامە و کۆوارەکان، گوایە جۆرە شیرێکی منداڵ لە بازاڕدایە، ژەهراوییە و دەبێتە هۆی دروستبوونی بەرد لە گورچیلەی منداڵدا و دواتر کوشتنی

قوربانییەکە، لە زۆر وڵاتی دنیادا بڵاو بووەتەوە و گەیشتووەتە عێراقیش.

جێی ئاماژە پێدانە هەواڵی بڵاوبوونەوەی دەرمانی مێژوو بەسەرچوو، یان ماوەیەکی کەمی مابێت بۆ بەسەرچوون. پیسبوونی ئاوی خواردنەوە. یانژی لەوەش خەتەرناکتر دەرمانی بە ڤایرۆسی ئایدز لەوتاو، لەدوای کەوتنی ڕژێمی بەعسەوە، دەنگۆی بڵاوی نێو کۆمەڵانی خەڵکی عێراقە.. هۆیەکەیشی بە ڕادەی یەکەم بۆ ئەو گەندەڵییە بەربڵاوە دەگەڕێتەوە کە جومگەکانی دەوڵەتی لە بەغدا گرتووەتەوە. هەروەها بۆ ناسەقامگیریی باری ئاسایش و پاشاگەردانی لەو وڵاتە دەگەڕێتەوە.

بەسەرێکی تر نەبووە بەباو خەڵک لێکۆڵینەوە و بەدواداچوون بۆ واتەوات بکەن. هاووڵاتی هەرکە گوێی لە دەنگۆ بوو، ئیتر پێی وایە ئەگەر سەد دەرسەدیش ڕاست نەبێ ئەوا هەر نەبێت شتێک لە ڕاستیی تێدایە.

دوای ئەوەیش ڕەنگە ئەوە ئەرکی ڕۆژنامەکان، یان دەزگای تایبەت و یاسایی بێت بەشوێنداچوون بۆ دەنگۆ بکەن، نەک هاووڵاتی ئاسایی. چونکە هاووڵاتی ئاسایی کاری وەهای بۆ جێبەجێ نابێت، بەڵکو لەوانەیە بەو خۆتێهەڵقورتاندنە خۆیشی تووشی کێشە و لێپرسینەوە بکات. تاکی تەنیاباڵ، چلۆن بزانێت داخۆ ڕاستە یان درۆ، کاتێک دەبیستێت فڵانە کاربەدەست، فڵانە گەندەڵیی لێ دەرکەوتووە؟ وەلێ بەسەرێکی تر هاووڵاتی لە گواستنەوەی دەنگۆدا تووشی لێپرسینەوە نابن، وەک هەندێ لە ڕۆژنامەنووس و هەواڵنێرەکان برێک جار لە سۆنگەی گواستنەوەی هەواڵ و ڕاپۆرتەکانیانەوە تووش دەبن.

دەنگۆ، شڵەقاندنی گۆمی وەستاوە

مەبەست لە دەنگۆ بازاڕگەرمی هەواڵ و شڵەقاندنی گۆمێکی ڕاوەستاوە. خەڵکی بێکار بۆ ماوەیەک پێوەی سەرگەرم دەبن. وەلێ هەر دەنگۆیەکیش تەمەنی خۆی هەیە. سەرەتا لە هەڵکشاندایە تاکو بە تەواوی دەتەنێتەوە؛ پاشان وردە وردە کڕ دەبێت. بە تایبەتی دوای ئەوەی ڕاست و دروستی دەنگۆیەکە یان پێچەوانەکەی بەدیارکەوت.

کاتێ تۆ دەنگۆیەک بەڕاست وەردەگری و لەلات دەبێتە حەقیقەت، ئیتر خۆت دەبیتە پەیک بۆ گواستنەوەی، مانای وایە تۆش لەلای خۆتەوە چوویتە پاڵ ئەو کەسانەی کە لە بنەڕەتدا خاوەنی دەنگۆیەکە بوون و بەڕێیان کردووە. وەلێ ئەوان بەنیاز و مەرامێکی تایبەت بەخۆیان ئەو دەنگۆیەیان ساز داوە و مەبەستێک، یاخۆ چەند مەبەستێکیان لە پشت ئەو واتەواتەوە هەڵچنیوە کە ڕەنگە بەلای تۆوە شتێکی ئەوتۆ نەبێت. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا تۆ کۆمەکیان پێ دەکەیت. ڕاستەوخۆ بێ یان ناڕاستەوخۆ لەگەڵ ئامانجی ئەوانەدایت کە لە پشت سازدانی دەنگۆیەکەوەن.

«دەیان کیلۆ زێڕ لە سەربازگەی خالیددا "معسکر خالد" لە کەرکووک حەشاردراوە!» ئەمە دەنگۆیەکی سەردەمی ڕاپەرینی ١٩٩١ بوو.. پێمیم لە سەروبەندی گەمارۆدانی سەربازگەی خالیددا بڵاوی کردەوە. مەبەستیش لە پشت ئەم دەنگۆیەوە دیارە. بەنیازی تەماحی زێڕ نانەبەر جەماوەر و پێشمەرگەیە و بەو مەبەستە چێ کراوە تاکو هێزە چەکدارە ڕاپەڕیوەکان، لە کۆڵ ئەو سەربازگەیە نەبنەوە هەتا دەیگرن. لە ڕاستیشدا ئەم دەنگۆیە جێی گومانە. زێڕ لە نێو لە سەربازگەدا چی دەکات؟ وەلێ زۆرن ئەوانەی بڕوایشی پێ دەکەن و هەوڵیشی بۆ دەدەن.

بەڵام تۆ سەرنجێک لەو سەردەمە بدە، بزانە چەند ناسک و یەکلاییکەرەوەیە! هەموو شاری کەرکووک ڕزگار کراوە ماوەتەوە سەر تەنیا ئەو سەربازگە نەفرەتییە گرینگە. دیارە دەنگۆی هەبوونی زێرِ مەبەستی سیاسی و سەربازیی لە پشتەوەیە. تاکو گورِ و تین بەو شالاوە لە پەستاو یەک لەدووی یەکانەی پێمیم و جەماوەر بدات کە گەنمگردی لەسەر سەربازگەی ناوبراو بوو.

دوای خامۆشبوونی واتەواتە بەڕێکراوەکەیش هیچی ئەوتۆ ڕوو نادات. خەڵکەکە کرِ دەبنەوە و گەرموگوڕی هەواڵەکە دادەمرکێتەوە و وەک کۆنە هەواڵی نێو ڕۆژنامەی لێ دێت. چی تر کەس لای لێ ناکاتەوە و باسیشی ناکات. دەنگۆیەکە بریتی بوو لە فێڵێک، یان وەهمێک بوو، تەمەنی بەسەرچوو، کوژایەوە. بەڵکو دوای ئەوە، خەڵک ئامادەییان تێدایە بۆ قۆستنەوەی دەنگۆی نوێ، لە بواری تردا.

دەنگۆی تۆقێنەر

«بەچەکی کیمیاوی لە سلێمانی دەدرێت!»

دوو جاران ئەم دەنگۆیەم گوێ لێ بووە. هەردوو جارەکە خەڵکی تەواو بەجدی وەریان گرتبوو. بەتەواوی ورەیان بەردابوو. ئەو خەڵکە هیچ مالیجەیەکیشیان نەبوو. لە ڕاستیدا دەنگۆی وەها نەک هەر خەڵکی سلێمانی، بەڵکو ورە بە خەڵکی نیویۆرک و لەندەن و پاریسیش بەردەدات. بەتایبەت ئەگەر پاساوێک بۆ لێدان بەچەکی کیمیاویی لە ئارادا بێت و ڕژێمێکی وەک بەعس لەو وڵاتە فەرمانڕەوا بێت. بەڕاست ڕژێمێک هۆرەکانی باشوور و شاری هەڵەبجەی بە چەکی کیمیاوی بۆردومان کردبێت بۆچی سلێمانییش بەهەمان چەک بۆردومان ناکات؟

یەکەم جار لە هەشتایەکانی سەدەی ڕابردوودا، لە جەنگی هەشت ساڵەی عێراقدا لەگەڵ وڵاتی ئێران، دەنگۆیەکە بڵاو بووەوە. کاتێ سوپای ئێران گەیشتبووە دەڤەری "شارباژێڕ" و لە ئیستگەکانی خۆیەوە وەک مژدەی سەرکەوتن بڵاویان دەکردەوە. ناوبەناویش تۆپخانەی ئێران نێو شاری سلێمانیی تۆپباران دەکرد. ئا لەو دەمەدا، ڕاگەیاندنەکانی ئێران بە دەنگێکی دلێرەوە دەیانگوت: «هێزەکانمان تەنیا ١٨ کیلۆمەتر لە سلێمانییەوە دوورن.» واتە تەنیا زنجیرە چیای گۆیژەیان لە پێشدا مابوو بگەنە نێوەندی شار.

مەترسییەکە لەوەدابوو. ڕژێمی بەعس پێی قووت نەدەچوو شارێکی گرینگی وەک سلێمانی هەروا سووک و ئاسان بکەوێتە چنگ دوژمنەکەیەوە. بۆیە ئەگەر ئەرتەشی ئێران بگەیشتایەتە نێو شار، ئەوا دانیشتووانەکەیشی لەگەڵ سوپای ئێراندا خاشەبڕ دەکرد. وەک لە هەڵەبجەدا کردی، کاتێ کەوتە دەست پاسدار و سوپای ئێران. ڕژێمی عێراق هەر لە بناغەدا لە سلێمانی پڕ بوو. بەسەرێکی تر ڕژێم پێمیمی بەوە تاوانبار دەکرد کە بووەتە کەواسووری پێش لەشکری ئێران. ئەم تۆمەتە زیاتر خەڵکی شاری تووشی نیگەرانی کردبوو.

پێدەچوو خەڵک بڕوای تەواوی بەو دەنگۆیە هەبووبێت و لە بەرپرسە باڵاکانی ڕژێمەوە دەنگۆیەکە داکەوتبێت. بەڵام دواجار سوپای عیراق توانی بەرتەکی ئەو شاڵاوەی ئێران بداتەوە و هەتا سنوور دووری بخاتەوە. ئیتر بەم جۆرە، ئەم دەنگۆیەیش لە ئەفسوون بەتاڵ بووەوە و خەڵکەکەیش ئاهێکیان تێ هاتەوە.

بۆ جاری دووەمیش ڕاستەوخۆ بەدوای ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١دا دەنگۆی بۆردومانی سلێمانی بەچەکی کیمیاوی، بەنێو خەڵکدا تەنییەوە

و له هەمــوو مــاڵێکدا ئـامـادەبوو. بەتایبـەت چەند جارێک کۆپتـەرەکـانی ڕژێم لە بەرزاییـیەکی زۆرەوە نزیک سلێمـانی دەبوونـەوە و دەگـەڕانەوە. خـەڵک دیسـان کارەسـاتی هەڵەبجـەیان وەبیـر دەهاتەوە، کە تەنیا سێ سـاڵی بەسـەردا تێپـەڕیبـوو. ئەم دەنگۆیە بەنێـو خـەڵکدا وەک ئاگر و پووشـــوو بـڵاو بووەوە. خـــەڵک دەیانگوت دەوڵەت دەســـتی لەم شـــارە شـۆریوە، بۆیە کیمیابارانی دەکات. خـەڵکێکی بەرچاویش دەمـامکی دژە گـازیان لە مـاڵی خـۆیاندا بۆ تەنگانە هەڵگرتبـوو، کە لە سـەربازگـەکانی ڕژێم دەسـتیـان کەوتبـوو. ئەو کـەسـەیشی دەسـتی نەکەوتبـوو لە بازاڕدا دەیکڕی. بەڵام هـەمـیشـە پرسیـاری گرینگ لەلای خـەڵک ئەمـە بوو: «ئەوا خۆمان دەمـامکی دژەگازمان پۆشی ئەدی منداڵە شێرەخۆرەکانمان چی لێ بکەین؟»

ئەم پرسیـارە لەخـۆیدا مـانای وابوو دەنگۆیەکە جـدی و ترسناک بوو؛ ئەگـەری ڕوودانی زۆر بوو. زیاتـر ئەو دیاردەیە ورەی خـــەڵکی بـەردابوو، کەسـانێک بە دەمـامکی دەسـتکرد و سـاکارەوە، کە خـۆیان لە خـەڵووز و خوێ دروسـتیـان کردبوو، بەنێـو شـاردا دەگـەڕان. ئەمـەش مـانای وابوو بەکارهێـنانی چەکی کیـمـیـاوی لە ئان و سـاتدایە و هـاکا ڕووی دا. لەو دەمەشدا دێهات نەمابوو تاکو خەڵک سەری پێوە بنێن و ڕووی تێ بکەن.

ڕەنگە ئەم دەنگۆیە، دەمگۆی پیـاوانی ڕژێـمـیش بووبێت. یان ڕەنگە دروستکراوی ئەوانەش بووبێت کە ژمارەیەکی زۆر ماسکی دژەگازیان لە سـەربازگـەکـاندا دەسـتکەوتبـوو، لە پەیجـۆڕی سـاغکردنـەوەیاندا بوون. وەلێ بە ڕزگـارکـردنی هەولێـر و دهۆک و شـار و شـارەدێیـەکـانی تر، ئەگـــەری لێـــدای سلێـمـــانیش وەک دەنگۆیەک کـاڵ بووەوە و پاشـــان بەجـــارێک کپ بوو. هـەر چۆنێک بێت دەنگۆ هەیـە، تەواو تـرسـنـاکــە و

درەنگ بیر دەچێتەوە، وەک دەنگۆی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لە نێو شاری سلێمانیدا، کە دوو جاران هەڕەشەی تۆقێنەر بوو.

دەنگۆی چەکە کۆمەڵکوژەکانی عێراق «کیمیاوی و ئەتۆمی و بایۆلۆجی» هۆکاری سەرەکی بوو، دنەی ئەمریکای دا هەڵبکاتە سەر ڕژێمی بەعس لە عێراقدا و لە نیسانی ٢٠٠٣ دا بیڕووخێنێت. ئەگەرچی پشکێنەرانی پسپۆڕ لە بواری چەکی کۆکوژدا، کە سەر بە نەتەوە یەککگرتووەکان بوون و لەلایەن "کوفی ئەنان"ی سکرتێری گشتیی ئەو ڕێکخراوە جیهانییەوە بۆ ئەم مەبەستە دەستنیشان کرابوون، وەک: پشکێنەران "سکۆت ڕیترز و هانس بلێکس"، لەسەروو ئەمانیشەوە "محەمەد ئەلبەرادعی"، هیچ بەڵگەیەکیان لەسەر هەبوونی چەکی کۆکوژ لە عێراقدا چنگ نەکەوتبوو. خودی سەرۆکی ئەوسای عێراقیش، لە تەواوی وتارەکانیدا جەختی لەسەر دەکردەوە، کە ئەوان خۆیان تەواوی چەکە کۆکوژەکانیان لە نێو بردووە. سەدام زوو زوو دەیوتەوە: «العراق خال من اسلحة الدمار الشامل!، عێراق چەکی کۆکوژی تێدا نییە!»

بەڵام ئەم دەنگۆیە ئەوەندە زاڵ بوو، بێ بڕوایی و ترس و دڵەڕاوکێیەکی ئەوتۆی چاندبوو، هیچ کوردێک باوەڕی بەم قسەیەی سەدام نەبوو. هەروەک پێدەچوو هیچ ئەوروپایی یان ئەمریکاییەکیش باوەڕی پێی نەبووبێت. وەلێ دوای چەندین ساڵ لە جەنگ و ڕووخانی ڕژێمی بەعس ئەوجا بەدیارکەوت، کە ئەو دەنگۆیەی دژی ڕژێمی بەعس بەڕێ کرابوو درۆ بوو. لێرەدا بەئاشکرا دیارە، چۆن "دەنگۆی درۆ" بووە هۆکاری سەرەکی بۆ ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس. وا دیارە دەنگۆی چەکە کۆکوژەکانی سەدام، هەر ئێمەی کوردی نەتۆقاندبوو بەڵکو ترسی نابووە دڵی سەرانی ئەوروپا و ئەمریکایشەوە.

دەنگۆ لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوولدا

بەدرێژاییی شۆڕشی ئەیلوول (١٩٦١-١٩٧٥) دەنگۆیەک، هەر جارە لە فۆرمێکدا، بەڵام بەهەمان ناوەڕۆک دژی شۆڕش بڵاو دەبووەوە. دەنگۆیەکە سەرکردەی شۆڕشی کردبووە ئامانج. بەپەلە دەگەیشتە ڕادیۆ ناسراوەکانی دنیا وەک "بی بی سی" و "مۆنتکارلۆ". دەنگۆیەکە ڕای دەگەیاند گوایە سەرۆک "مستەفا بارزانی"ی ڕابەری شۆڕش، لە فلانە جەنگ و بەرەو ڕووبوونەوەدا پێکراوە و گیانی لەدەست داوە. یان فڕۆکەکانمان توانیویانە شوێنی حەوانەوەی بدۆزنەوە و بۆردومانی بکەن و لە ئەنجامیشدا گیانی لەدەست داوە. ئەم دەنگۆیە چەندین جار لە سەردەمی دەستەڵاتی عەبدولکەریم قاسم و عارفەکان و بەعسیشدا بەڕێ کرابوو.

دیارە کە سەرچاوەی ئەم دەنگۆیە، دەزگا هەواڵگرییەکانی ڕژێمە لەدووی یەکەکانی عێراق بووە. ئەوان پێیان وابوو بە ونبوونی کەسێتی مستەفا بارزانی ئیتر شۆڕش تووشی سەرگەردانی دەبێت. بەم دەنگۆیەش تۆوی بێ بڕوایی و دڵەڕاوکێ لە نێو هێزی پێشمەرگەدا لە چیا بەتایبەتی و لە نێو جەماوەردا بەگشتی دەچێنێ. وەلێ هەموو جارێک، زۆری نەدەخایاند، لێدوانێکی خودی بارزانی بۆ هێزی پێشمەرگە یان بۆ ڕۆژنامەوانێکی بیانی، ئەم دەنگۆیەی پووچ دەکردەوە و دەیهێنایەوە سەر سفر.

ئەم دەنگۆیە ئەوەندە دووبارە بووبووەوە، کاریگەری لەدەست دابوو. هەموو جارێکیش دوای بەدرۆخستنەوەی واتەواتەکە، بێ ئەرزشی ڕژێمەکان و بێدەستەڵاتیی ئەوانی لە ئاستی شۆڕشدا بەدیار دەخست.

پێمیم و جەماوەریشی لەو نیگەرانییە دەردەهێنا. بەم شێوەیە هەموو جارێک ئەم دەنگۆیە بەچاکەی خودی بارزانی و شۆڕش دەشکایەوە. ئەم دەنگۆیە ئەوەی دەسەلماند کە ڕاگەیاندنی ڕژێمە یەک لەدووی یەکەکانی عێراق درۆزنن و هیچ زانیارییەکی ڕاستییان لەسەر شۆڕش و سەرکردەکەی لەلا نییە. خودی "بارزانی"شیان بۆ ئاستی کەسێکی ئەفسانەیی بەرز دەکردەوە. کەسێک چەندین جار لەبەین براوە، کەچی هێشتا هەر زیندووە. کەسێک فێڵ و فەرزینی دەوڵەت لە هەقی نایەت.

دەنگۆی بەتاڵکردنەوەی دە دیناری و پێنج دیناریی چاپی سویسرا

دوای جەنگی کەنداو و ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ ڕژێمی عێراق تووشی تەنگژەیەکی قورسی ئابووری هات. ناچار ما، بەبێ بنەما، لەلای خۆیەوە بەلێشاو پارە چاپ بکات. وەلێ لە نێو کوردستاندا بەم پارەیە دەورترا چاپی بەغدا، یان "تەزویر، قەڵب" و مامەڵەی ڕۆژانەی پێ ڕایی نەدەکرا. لەوێوە بەرەبەرە زۆربەی پارەی چاپی سویسرا لە کوردستان کەڵەکە بوو. ئیتر ئەو پارەیە بوو بەدراوی فەرمیی هەرێم. بەتایبەتی جۆری بیست و پێنج دیناری کە "گەورەترین دراوی کاغەزین"ی عێراق بوو. وەلێ دەوڵەت بە بڕیارێکی لە ناکاو کە کەسێک لە کوردستاندا حسابی بۆ نەکردبوو بیست و پێنج دیناریی چاپی سویسرای لە بەها پووچ کردەوە. بەم بڕیارەشی گورزێکی کوشندەی لە ئابووری و دراوی کوردستان وەشاند. لێرەوە بەدەیان بازرگانی قورس کە بەکارتۆن لەم پارەیەیان هەبوو، لە هەناسەیەکدا دەستمایەکانیان بوو بەکاغەزی ڕووت. ماکی ئەو گورزە تا ئێستاش بەئابووریی هەرێمەوە دیارە و زۆر بازرگانی قەبەی مایەپووچ کرد.

ئیتر لەو ساتەوەختە بەدواوە مامەڵەی دانیشتووانی هەرێم، پشتی بەدراوی دە دیناری و پێنج دیناری چاپی سویسرا دەبەست. بەڵام هەردەم دەنگۆیەک لە ئارادا بوو، گوایە ڕژێم بەبڕیارێک ئەم دوو جۆرە دراوە کاغەزییەش لە بەها بەتاڵ دەکاتەوە. بەتایبەتی بڕیارێکی لەو جۆرە، بۆ خەڵکی ژێر باڵی خۆی لە نێوەڕاست و باشوور، کارێکی زۆر ئاسایی بوو، چونکە لەمێژبوو لە بازاڕەکاندا مامەڵەیان پێ نەدەکرا.

دەنگۆی بەتاڵکردنەوەی دەیی و پێنج دیناریی چاپی سویسرا هەتا ڕووخانی سەدام هەر لە ئارادا بوو. ڕەنگە ئەمە بەتەمەنترین دەنگۆیەکی ئابووری بووبێت دووچاری گەلی کوردستان لە باشوور بووبێت و لە ناخەوە تەواوی ئەو خەڵکەی تووشی دڵەڕاوکێ کردبێت. بێگومان پاڵنەری ئابووری دژ بەهەرێم، لەودیو ئەم دەگۆیەوە بوو. ئەوانەی مامەڵەی بازرگانییان دەکرد، هەمیشە لە خەمی ئەوەدا بوون هەرچی زووە، کاڵاکانیان بەم دوو دراوە ساغ بکەنەوە. ئەوجا دەیی و پێنجییەکانیان بە "دۆلار" بگۆڕنەوە، تاکو فریا بکەون جارێکی تر مامەڵەی پێ بکەن.

دەنگۆیەکە نیازێکی ترسناکی لە پشتەوە بوو. دەیویست لە هەناسەیەکدا ئایەومایەی هەرێم بێ بایەخ بکات و کەس ئومێدی بەدەستەڵاتی سیاسی و ئابووریی هەرێم نەمێنێت. دەکرێ بڵێین، دەنگۆیەکی سیاسی و ئابووریی بوو. بە هەرێمی کوردستانی دەگوت: «ئێوە ئابووریتان لەسەر بۆش بنیات نراوە. هەردەمێک ئارەزوومان لێ بێت، بە بڕیارێک مایەپووچتان دەکەین!»

دەنگۆی لەم جۆرە، لە وڵاتی "الف لیلة ولیلة"دا ڕێی تێدەچێت و ئەگەری ڕوودانیشی زۆرە. دەوڵەتێک پێشتر دراوی بیست و پێنج دیناریی خۆی

بەتاڵ کردبێتەوە، ئەوا پڕکێشی ئەوەیش دەکات دەیی و پێنجیش بەتاڵ بکاتەوە. ڕەنگە تاکە خاڵێک، دەوڵەتی نێوەندی کۆی لێ کردبێتەوە ئەوە بووبێت، بە پووچکرنەوەی ئەو دوو جۆرە پارەیە، ئیتر هیچ پێوەندییەکی ئابووریی بە کوردستانەوە نایبەستێتەوە. بۆیە هاویشتنی هەنگاوی لەو جۆرە، ڕەنگە هەرێمی کوردستان بەرەو سەربەخۆیی سیاسی پاڵ بدات و بەتەواوی لە عێراقی داببڕێت.

دیارە ئەم واتەواتە لە دەرەوەی هەرێمەوە فۆرمەلە کرابوو. وەکوتر هەمووانی دەگرتەوە. پێوەندیی ڕاستەوخۆی بە بژێویی خەڵکەوە هەبوو. هەرەسی ئابووری لە دوا بوو. گوشارێکی ڕاستەوخۆی بەهەژموونیش بوو، بۆ سەر دەزگا پێوەندیدارەکانی نێو هەرێم. چونکە لەو هەلومەرجەدا ئەوان نەیاندەتوانی، بەدەر لە دیناری "چاپی بەغدا" کە ئەرزشێکی نەبوو، ئەلتەرناتیڤێک بۆ دیناری سویسرایی بدۆزنەوە. ئەم دەنگۆیە ئاسۆیەکی تاریک و ناسەقامگیری ئابووری و دەروونی لەلای هەمووان چێ کردبوو.

ئەوی ڕاستی بێت، ئەو چەند ساڵەی بەر لە ڕووخاندنی ڕژێم، سەبارەت چێکردن و ناردنی دەنگۆ بەرەو هەرێمی کوردستان، کەش و ژینگەیەکی لەبار بوو. هێشتا واتەواتێک دانەمرکابوو یەکێکی تری دەهاتە بان. وەک دەنگۆێ «ئەو کوردەی، لە کوردستانی ئازادەوە هامشۆی عێراقی ژێر دەستەڵاتی ڕژێم بکات، لە خاڵەکانی پشکنین دەرزیی گومان لێکراوی لێ دەدەن!»

ئەم دەنگۆیە ڕووی دەمی لە عێراقە. واتەواتیش هەبوو ڕووی دەمی لە ئێران بوو کە دەروویەکی زۆر گرینگە و کوردستانی بەدنیاوە دەبەستەوە. دەنگۆیەکە ئاوا بوو: «منداڵ دەفڕێنن، گورچیلەی دەردەهێنن

و بۆ "ئێـران"ی دەبەن!» ئەم دەنگۆیە ترس و دڵەڕاوکـێی نابووە نێـو دڵی تەواوی دانیشتووانەوە. چونکە لە کوردستـان نزیکەی هەمـوو خێـزانێک منداڵداره. جـێـی وتنـه لەو ســەردەمــەدا، خــەڵکی نـەدار هەبـوون، لە سۆنگەی بێ دەرامەتییانەوە تاکێ لە گورچیلەی خۆیان دەفرۆشت. ئەم هەواڵەیان ڕۆژنامـەکـانیش دەیانورووژاند و پشـتـڕاسـتـیـان دەکـرد. تۆ سـەرنج بدە هەمـوو دەنگۆکـان "ناشـاد" بوون. هەمـوویان ورەی خـەڵکیـان دەڕووخـاند و دڵەڕاوکێیـان دەنایەوە. نائارامی کۆمـەڵایەتی و ئابووری و سیاسی ئەم هەرێمەیان بە ئامانج گرتبوو.

دوو دەنگۆی شاد و هیوابەخش

دەنگۆ بەزۆری نـاشـادە و دڵەڕاوکێ لـە نێـو خـەڵکدا بڵاو دەکـاتەوە. بە درێژاییی مـاوەی دوای ڕاپەڕین، تاکـە دەنگۆیەکی شـاد، کە لـە نێو خـۆدا چێ کـرابێت و بێـتـەوە یادم ئەوەبوو کـە خـودی پارێـزگـاری سلێـمـانی ڕێزدار (...) بۆ خـۆی بڵاوی کـردەوە و ڕووی دەمـیـشـی لـە هاووڵاتیـانی پارێزگەی سلێـمـانی بوو. ئەمـە دەقـەکـەی بوو: «ئەو دارەی کـڕیوتانە بۆ زسـتــان، هەڵی بگرن ئاگـری نەورۆزی پێ بکەنەوە. ئەمـســاڵ هەمــوو خێزانێک نەوتی تەواو وەردەگرێت.»

جێی باسە کێشەی سـووتەمـەنی هەمیشـە بۆ خەڵکی کوردسـتـان کـە بەزۆری نەدارن، بارگرانی بووە. بەتایبەتـی دوای ڕاپەڕین. ئەم هەواڵەی پارێزگــاریش بۆ ئەو خـــەڵکە دڵخــۆشکـەر بوو. بـەڵام وەها دەرنـەچوو. ئەمیشیان هەر بە ناشاد شکایەوە.

ئەو ساڵە خـەڵکی بەهیوای نەوتی جـەنابی پارێزگار مشـووری نەوتیان نەخــوارد. کـەچی بەڵێنەکـەی جــەنابی پارێـزگـاریش ڕاسـت دەرنەچوو.

سـەرنج بدە لێـرەدا دەسـەڵات بۆ خـۆی دەنگۆی ناڕاست بڵاو دەکـاتەوە. وەلێ خـەڵک تەواو بڕوایان بەم گـفت و پەیمانەکـەی پارێزگـار هێنابوو. بەتایبەی ئەو بەکەسێکی ڕاستگۆ ناوی دەرچووبوو.

ئەوی ڕاسـتی بێت لەم سـاڵانەی دواییـدا، واتە دوای کـەوتنی ڕژێمی بەعس. گـۆڕانکاری بەسـەر ناوەڕۆکی دەنگۆیشـدا هات. بەڵام دەنگۆی هیـوابەخش پتر لەلایـەن دەزگاکانـی دەوڵەتەوە بەڕێ دەکرێ. مـەبەست پێـی کـەمکردنـەوەی خـەم، یان ڕەواندنـەوەی قـینی ورووژاوی خـەڵکە بەرانبەر بارودۆخێکی گرژ و ناجۆر، وەک ئاژاوەی ناوەخۆ یان گرانی. بۆ ئەوەی ئـەو جـەمـاوەرە ئومـێـدبڕاوە، جـارێکی تر هیـوا بەئایندە و بە بارودۆخەکە پەیدا بکەن و چی تر پرزەلێبڕاو و دەستەوئەژنۆ دانەنیشن.

لە دارودەسـتـەی "پۆڵ بریمەر"ەوە کە حـاکمی عێراقی دوای هەرەسی ڕژێمی بەعس بوو. دەنگۆیەکی شـادی بـەخش بڵاو بووەوە. دەنگۆیەکـە دەیگوت: «هەر عێراقییەک مانگانە بڕە مووچەیەکی بەردەوامی لە پارەی نەوت دەدرێتێ.» ڕەنگە بەو نیـازە ئەم دەنگۆیەیان هەڵکولاندبێت، تاکو خەڵک وەها سەیری سوپای ئەمریکا بکەن کە پێوقەدەمیان بە خێرە. پێچەوانەی ڕژێمی بەعس، ئەمان خۆشگوزەرانییان بۆ عێراق هێناوە. بەڵام ئەمەشیان هەر دەنگۆیەکی درۆ دەرچوو.

کاریگەریی دەنگۆ لەسەر کەسێتیی تاک

لە ئێسـتای کوردسـتاندا دەکرێ زۆرینەی واتەواتەکانی نێو کۆمەڵ لە سێ تەوەردا چڕ بکەینەوە:

ڕسوایی ماڵی

ڕسوایی ئەخلاقی

نانەوەی دووبەرەکی لە نێوان لایەنە سیاسییەکاندا

شتێکی ڕوونە، کە ئەو دەنگۆیانەی لای سەرەوە هەرسێکیان نەرێنین. دەنگۆی لە بابەتی یەکەم و دووەم، زیانی مەعنەوی ئەوتۆ بە کۆمەڵگە ناگەیەنێ. چونکە دەنگۆسازکردن لە دژی فەرمانبەرانی گەندەڵ و کەسانی داوێنپیس، لە خۆیدا دەبێتە چەکێکی کاریگەر لە دژی ئەو جۆرە کەسانە و بەرەو بیرکردنەوە و بەخۆدا چوونەوەیان دەبات. هەموو ئەوانەیش چاوترسێن دەکات کە لە ئاستی پارە و سێکسدا بێهێزن. ئەمە ئەگەر دەنگۆیەکە ڕاست دەرچوو. خۆ ئەگەر دەنگۆیەکە درۆش دەرچوو، ئەوا هیچ لە ناووداوی کەسی دەنگۆ لە دژ سازدراو کەم نابێتەوە و ئۆرتیشی لە نێو کۆمەڵدا دانابەزێ. بەڵکو بۆ جەماوەری خەڵک دەسەلمێت کە ئەو زاتە درۆ و بوختانی بۆ هەڵبەستراوە. لە دۆخی وەهاشدا ڕسواییەکە بەنسیبی ئەو کەس و گرووپە دەبێت کە بەناهەق دەنگۆی درۆی ساز داوە. ئەوەیش بزانە هەندێک دەنگۆ هەیە، بەمەبەستی خۆڵکردنە چاوی جەماوەر ساز دەدرێن، تاکو ڕاستییەکان بەڕوونی نەبینن و سەرنجیان بەلای بابەت و کێشەی تردا بەرن. وەلێ گومانی تێدا نییە کە دزی و فزی، یان ڕسوایی ماڵی، زیانی مەزن بە ئابووریی وڵات دەگەیەنێت و چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵ بەگشتی باجەکەی دەدەن.

ڕوونبوونەوەی حەقیقەتی دەنگۆیش بە کاتەوە پێوەستە و لە کۆتاییدا هەموو شتێک ڕوون دەبێتەوە. ئەگەر هاتو واتەواتە سازکراوەکە دژی هەر کەسێتییەکی نێو کۆمەڵ، جا سیاسی، کۆمەلایەتی، یان ڕووناکبیری بێت، بەڕاست گەڕا، ئەوا ئەو کەسێتییە کەوتووەتە بەر نەفرینی ڕای گشتی و گەرەکە یاسای وڵات لێی بپێچێتەوە. پێویستە

لەو پۆستە گرینگەش هەڵبکەندرێت، کە بەناهەق گرتوویەتییە دەست. لە تەواوی سەرپشکایەتی و دەستەڵاتەکانیشی ڕووت بکرێتەوە، تاکو ببێتە پەند بۆ خەڵک. کەوابوو بەڕێکردنی دەنگۆی ڕسوایی ماڵی و ڕسوایی ئەخلاقی دواجار بەسوودی کۆمەڵ تەواو دەبن. لە هەمان کاتدا، دەنگۆ چەکێکی کاریگەریشە بۆ پرینگانەوەی ئەوانەی لە ناخی خۆیاندا کلۆرن و سەریان لە خیانەت و ساختەکاری دەخورێت.

بەپێی ڕای کابفیریر بێت لەمەڕ دەنگۆ، ئەگەر هاتو ڕۆژێک لە ڕۆژان بیستمان فلانە پیاوچاک و خێرەومەند، بەنیازە لەسەر ئەرکی خۆی قوتابخانەیەکی هەژدە پۆلی بنیات بنێت، ئەمە بە واتەوات نایەتە ژماردن. چونکە ئەو مرۆڤە کارێکی تەواو ئاسایی کردووە. مادام ئەو کابرایە بە مرۆڤێکی خێرەومەند ناوی ڕۆیشتووە، ئەوا چاوەڕوانی ئەم کارە خێرەیشی لێ دەکرێ. یاخۆ ئەگەر بیستمان، فلانە "موستەشار، جاش" دیسان لە ژێرەوە، پێوەندیی بە حکوومەتی نێوەندییەوە گرێداوەتەوە؛ ئەمەیشیان هەر دەنگۆ نییە. چونکە ئەم کەسە ناموبارەکە پێشتریش هەر "جاش" بووە. ئەوەشی جارێک خیانەت لە میللەتی خۆی بکات، دوو جارانیش دەیکات.

بەڵام ئەگەر بیستمان فلانە کەسێتیی پایەبڵندی بەسەرڕاست ناسراوی جێی بڕوای خەڵک و ڕابردوو پاک، بەرتیلی لە کۆمپانیایەکی بیانی وەرگرتووە، ئەمەیان دەنگۆیە. چونکە جێی سەرنج و واق وڕمانە. چونکە خەڵک بەگشتی ئاکاری وەهایان لێ چاوەڕوان نەکردووە. یان ئەگەر خوانەخواستە بیستمان، فلانە حاجیمەلا"، یاخۆ فلانە "کەسێتی ئاینی" لەگەڵ سۆزانییەکی خەڵکی ئەو خوارانەدا بینراوە، ئەمەیان واتەواتێکە وەک تۆپ دەنگ دەداتەوە. بەماوەیەکی کورت «دەبێتە

بنێشتەخۆشەی ژێر ددانی خەڵک» و درەنگیش دەرِەوێتەوە. کابفیریر لە کتێبەکەی خۆیدا نووسیویەتی: «دەتوانرێ بوترێت کە دەنگۆی نەرێنی لە نۆژەن، ئاستی یەکێتی کۆمەڵایەتی هەرِەشەلێکراو بەرز دەکاتەوە... الشائعات، ل ١٦٠»

لە نێوان دەنگۆ و هەواڵدا

لە ساڵانی کۆتایی حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا، "مولازم موحسین" ناوێک لە شاری سلێمانیدا، بەنامێ بوو. ئەو ئەفسەرێک بوو، وەک دەڵێن «فووی لە دۆ نەدەکرد» ئەفسەرێکی پیاوکوژ بوو، دەوڵەت بۆ چاوشکاندنی لاوانی ئەم شارە دای نابوو. بە رِێکەوت نزیک بە سەرای سلێمانی بە بەرچاوی خۆمەوە لاوێکی دایە بەر دەمانچە و کوشتی. لاوەکە لەو گوزەرەدا شاگردی سەموونخانە بوو. مولازم موحسین لێکدا لێکدا تەقەی لێ دەکرد و هاوکات جمێنی سووکیشی بە پیرۆزییەکانی شاری سلێمانی دەدا. تا تەواو ئەو لاوە ساردبووەوە هامشۆی لەو رِاستە شەقامەدا کە لەسەراوە بەرەو "تووی مەلیک" درێژ دەبێتەوە وەستاند. کاتێ لاوەکە گیانی سپارد و شەهید بوو، مولازم موحسین خۆی دەمانچەیەکی خستە بەر پشتوێنی لاوەکە، تاکو بەخەڵک بڵێت: «من پێشمەرگەیەکم کوشتووە!»

ئا لەو سەردەمەدا هەواڵێک لە نێو شاردا بڵاو بوو، گوایە "ئاسۆی دەلاک" کە پێشمەرگەیەکی ئازای شاری سلێمانی بوو "دواتر شەهید بوو"، رِێی دەکەوێتە چێشتخانەیەکی شار و لەو دەمەدا "مولازم موحسین"یش لەوێ نان دەخوات. ئاسۆی دەلاک، خۆی لێڵ ناکات. دوای ئەوەی لە نان خواردن دەبێتەوە، ئاسایی هەڵدەسێت، پارەی نانەکەی

ئەویش دەدات و دەڕوات.

سەرنج لە مانا و ناوەرۆکی ئەم دەنگۆیە بدە. ئەم دەنگۆیە کە لەو دەمەدا جێی بڕوای زۆرینەی خەڵک بوو. مانای وایە ئاسۆ کەسێکە وەک دەڵێن «کون لە جەرگیدا نییە» پێشتر کاری پێشمەرگانەی وەهای لێ وەشاوەتەوە کە لە ئەفسانە چووە. بۆیە خەڵک زۆر ئاسایی بەمەشیان بڕوا دەکەن. چونکە ڕەنگە لەچاو ئەو کارانەی پێشووتری ئاسۆدا، ئەمەیان شتێکی ئەوتۆ خەتەرناک نەبێت. وەلێ ناوەڕۆکی ئەم هەواڵە، نامەیەکی بۆ مولازم موحسین تێدایە دەڵێ: «تۆ هیچت بەرامبەر پێمیم پێ ناکرێ، ئەوەتا من بێ باکانە، لە نێو جەرگەی شاردا دەگەڕێم، ئەدی تۆ لە کوێی؟»

کەواتە ئەمەیان دەنگۆ نییە، چونکە چ ئاسۆ و، چ پێشمەرگە بەگشتی، کاری لەم جۆرەیان لێ چاوەڕوان دەکرێت و کردووشیانە. وەلێ بڵاوبوونەوەی هەواڵی وەها، بەچاکەی خەڵک دەشکێتەوە. چونکە لە هەلومەرجێکی وەها ناسکدا وورەی خەڵک بەرز دەکاتەوە و بڕوایان بەهێزی پێشمەرگە هەڵدەکشێت.

لە پەنجایەکانی سەدەی ڕابوردوویشدا، گرووپێکی خورتی جەربەزەی لە ڕژێمی پاشایەتی یاخی، بەسەرۆکایەتی "خولە پیزە"، بەچیاوە بوون. ئەوان بەزۆری لە دەڤەری شارباژێڕ خۆیان قایم کردبوو. ئەم باندە لەلای خەڵک خۆشەویست بوون. ئەوان زیاتر وەزەنیان بۆ پۆلیس و پیاوانی دەوڵەت هەبوو. بەردەوام لەلایەن حکوومەتی پاشایەتیشەوە هێزی پۆلیس و "غەیرەنیزام" یان دەکرایە سەر. وەلێ لە چاوی خەڵکدا ئەوان لە ڕادەبەدەر کردە و ئازا بوون. هەواڵێک وەک ئەوەی لەمەڕ شەهید ئاسۆی دەلاک لەو دەمەدا لە نێوەندە میللییەکەدا دەماودەمی دەکرد.

گـوایە بەنیـازی ڕاوەدوونانی ئەو گـرووپە، هێـزێکی تـەیار لە پۆلیس و غـەیرەنیـزام ڕێیـان دەکـەوێتـە گـوندێک. بـەڕێکەوت لەو گـوندەدا شـایی دەبێ. تومـەس خـولە پیزەیش لەوێیـە. وەلێ "کـاک مـەحـمـوود" خـۆی لێڵ ناکات. بەبێ چەک، وەک کـەسێکی ئاسایی لە دەستی پۆلیسـەکانەوە، لە گەڕی شاییدا دەست دەگرێت و هەڵدەپەڕێت، بێ ئەوە پێی بزانرێت.

ئەم هـەواڵە زارەکـــیـــە بە وڵاتدا بـڵاو بووەوە، هـەمـــوو لایەکـــیش دەیانســەلماند، چونکە ئەوان پێـشـتـر دەیانناسی و کـاری نەکـردەیان لێ دیبـوو. وەلێ دیسـان ئەم هەواڵەش دەنگۆ نیـیـە، بەڵکو هەواڵێکە جـەخت لەسـەر قـارەمـانێتی خولەپیزە و دەسـتـەکەی دەکات. واتە بەچاکەی ئەو دەســـتـــەیە دەشـکێــتـــەوە و لە تـوانا و ئۆرتی دەوڵەتی پـاشـــایەتیش دادەشکێنێت. چونکە حکوومەتێک بەدەست گرووپێک چەکدارەوە گیرۆدە بووە کە ژمـارەیان نەدەگەیشـتـە بیست کـەس. بەدەر لە چەکی سـووک و پڕکێشیی خۆیان و سۆزی خەڵک، هیچی تریان گومان نەدەبرد.

دەنگۆیش لە گۆڕاندایە

زۆر جـار واتەوات وەک خـۆی، چۆن سـەرەتـا بۆ نێـو جەنگەی جـەمـاوەر بەڕێ کـراوە، ئاوا دەقـاودەق ناگـاتە جێـی مـەبەست. بـەڵکو دوای ئەوەی بەسـەر سەدان زار و سـەدان مگێـزدا تێ دەپەڕێت، گەلێک شاخ و گـوێی بۆ زیاد دەکـرێت. یان وەک دەڵێن: «پێـوەی دەنرێت، یان ترش و خـوێی پێوە دەکرێت!» یان لەوانەیشە هەندێکی لێ بقرتێنرێت.

ئەگـەر هـەواڵەکـە پێـوەندی بە جـەنگ و ژمـارەی کـوژراو و بـریندارەوە هـەبێت، ئەوا وەک لـە نێـو توێـژی ڕووناکـبـیـردا باوە، هـەر بۆ نوانـدنی زێدەڕۆیی دەڵێن: بەدەم ڕێوە هەتا دەگـاتە شـار چەند سـفرێکی بۆ زیاد

دەکـەن. واتە ئەگـەر دەنگۆیەکـە باس لە زامـداربوونی (دە) کـەس بکات، ئەوا هـەتا دەگاتە شار دەبێت بە (سەد) کەس. بەڵام کابفیریر پێی وایە کـە «ئـەو وردەکـاری و شـاخ و گـوێ بۆ زیادکـردنە لەوەوە سـەرچاوە دەگـرێ، کـە بیـسـتـەران لە نـاخـدا بڕوایان بە دەنگۆیەکـە هـەیە... الشائعات، ل ١٦٧»

هـەندێ واتـەوات هـەن، ئامـانجی لێڵ و نـادیاریان لە پشـتـەوەیە. واتە دەنگۆسـاز، یان دەنگـۆسـازان مـەبەسـتـیـان ڕوون نـیـیـە و بیسـتـەر بە ئـاسـانی پـەی بـەنیـازی شـاراوەیان نـابات. چونکە دەنگۆیەکـە ناڕاستەوخۆیە و ڕووی دەمی لە کەسێکی دیاریکراو نییە، بۆیە واتەواتی لەم جۆرە شرۆڤەی پتری گەرەکە، تاکو گوێدێر بتوانێت لەو نیازەی لە پشـتـیـیـەوە خـۆی داشـاردووە تێ بگات. ئەم جۆرە دەنگۆیەش لقـوپۆی پتری لێ دەبێتـەوە. ڕەنگە بەو نیازە بێت تاکو خـەڵکی بگەنە مـەبەسـتی ڕاست و دروستی دەنگۆیەکە.

لەلایـەکی تـرەوە، دەنگۆی ئـەم سـەردەمـەیش لەچاو پـەنجـا سـاڵێک لەمـەوبەردا گەلێک جیـاوازە. چونکە ئەو دەنگۆیەی ئەمڕۆ بڵاو دەبێتـەوە، بۆی هـەیە هـەر ئەمڕۆ سنووری ئەم وڵاتە ببـڕێت و ببێـتـە جیـهـانی. لەم ڕووەوە، خـالد مـحـمـود عـەبدوللەتیف نـووسـیـویەتی: «بە گـەشـەسـەندنی سەردەمەکان دەنگۆش گەشەی سەندووە. ئەم سەدەیە بۆ ڕەواجی دەنگۆ ڕووخێنەرەکان سەدەی زێڕینە، ئەمـەش لە سۆنگەی زۆربوونی هۆیەکانی گەیاندنەوەیە کە دنیایان کردووەتە تاکە گوندێکی گەردوونی. دەنگۆکان هێند ناجۆرن، دۆخەکە زیاتر لە دۆخی تیرۆری دەروونی دەچێت و ورەی خەڵک دادەبەزێنێت.. الشرق، العدد،١٥-١٢-٢٠٠٨»

دەنگۆ و ڕای گشتی

ئەگەر ئێمە بتوانین تەواوی ئەو دەنگۆیانەی لە دوای ڕاپەڕینەوە تاکو ئەمڕۆ بەنێو جەماوەردا بڵاوبوونەتەوە، کۆ بکەینەوە و لە لایەنە سایکۆلۆجی و کۆمەڵایەتییەکانیان بکۆڵینەوە، ئەوا بە ئاسانی لە ناخی تاکی کورد نزیک دەبینەوە و تێ دەگەین تاکەکان چییان لە دەوروبەر و لە حکوومەت دەوێت و چلۆنیش بیر دەکەنەوە. ئاوات و خۆزگەیان چییە. دەتوانین بگەینە ئەو هۆکارانەشی وا نیگەرانی کردوون و خەوی لێ زڕاندوون. ئەو حەلە دەکرێ بیریش لە چارەسەری کێشەکانیان بکرێتەوە.

زۆرێک لەو واتەواتەی نێو کۆمەڵانی خەڵک خۆسەریی چێ کراون و پێشوەختە ڕەنگیان بۆ نەڕێژراوە. بەڵکو ڕاستەوخۆ لە ناخی خەڵکەوە سەریان هەڵداوە و داکەوتوون. کەواتە گوزارشت لە دید و جیهانبینیی ئەو خەڵکە دەکەن. ئەوان ئێستە و داهاتوو بەو جۆرە دەبینن وەک لە واتەواتەکانیاندا دەخوێندرێتەوە. کاتێک ئێمە دەچینە بنج و بناوانی دەنگۆیەکانیان بۆمان ڕوون دەبێتەوە، ئەوان لە کام دیاردەیە نیگەرانن. هەر لەو نموونانەوە کە باسم کردن، بەدیار دەکەوێ کە دێهاتنشینەکان لە ئایندەی نیشتمان و خاکەکەیان دەترسێن. لە دەنگۆکانیاندا وڵات بووەتە جێڕاوگەی گەلەگورگ، ماری زەنگوڵەدار، دووپشک، گەرای سن و کوللە.. گۆمەکانیش پڕ بوون لە گورگەماسی و قاتوقڕیی ماسییە.

بەگشتی لە گەڕانەوەی ئەو بارودۆخە دەترسێن کە پێش ڕاپەڕین لە ئارادا بوو.. ترسی فڕاندنی منداڵ و دەرهێنانی گورچیلەی منداڵان و بردنیان بەرەو وڵاتانی دراوسێ. لە ڕاستیدا دڕدۆنگی و گومان لە

نیازپاکیی دەرودراوسێ ترسی یەکەمە. دەرمانی وادە بەسەرچوو و بە ڤایرۆسی نەخۆشییە کوشندەکان لەوتاو، خۆراکی بەسەرچوو، کڕینی ویژدانی خەڵکانی نەفس نزم لەلایەن ناحەز و دراوسێوە، مێشکی خەڵکیان مژوول کردووە.

لە ناوەخۆدا، پرسی گەندەڵی و خزمخزمێنە و ترسی دەست تێکەڵکردنی کۆنە خۆفرۆش لەگەڵ ناحەزانی کورددا و ئەگەری لە نوێ سەرهەڵدانەوەی دیاردەی جاشایەتی لە ژێر چەتر و ناوونیشانی خاپێنەردا. پیسبوون و تێکەڵبوونی ئاو و ئاوەڕۆ. تێکچوون و لەدەستدانی بەها کۆمەڵاتییە جوانەکان و داڕمانی ڕەوشت و ئاکار. بێهێز بوونی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان. دوورکەوتنەوەی چین و توێژەکان لە یەکتر. دەوڵەمەند دەوڵەمەندتر و هەژار هەژارتر دەکەون. گەندەڵییش بابەتی سەرەکیی دەنگۆیە. ئەم پرسانە لە نەستی خەڵکدا بنیان ناوەتەوە و لە نێو کۆڕ و کۆمەڵدا، لە نێو ئاشنا و ڕۆشنادا هەردەم دەورووژێن. جێی باسن و تەواو خەڵکیان سەرقاڵ کردووە.

دەنگۆی، بەئەفسانەکردنی ئینسان

گەلێک جاران، ئەو مرۆڤانەی، بەهەر هۆیەکەوە بێت جەماوەرێکی بەرفراوان، هەوادارییان هەیە. هەر ئەو جەماوەرە خۆیان دەنگۆی وەهایان لەدەور چێ دەکەن، دەیانگەیەننە ئاستی ئەفسانە و پەڕجووەکان. هیچ گومانی تێدا نییە "شێخ مەحموود"، زاتێکی زێدە خۆشەویست بووە، بەتایبەتی لە دەڤەرەکانی سلێمانی و قەراخ و شاربازێڕ. بەندە لە پیرەپیاوەکانی قەراخەوە دەنگۆیەکم لەمەڕ شێخ بیستووە کە ئەو زاتە دەگەیەنێتە ئاستی ئەفسانە. دەنگۆیەکە دەڵێ: لە

جەنگێکی نێوان جەنگاوەرانی شێخ و لەشکری ئینگلیزدا، کە خودی شێخ لە ڕیزی پێشەوەی جەنگاوەراندا بووە؛ دوای ئەوەی کۆتایی بەشەڕەکە دێت، جەنگاوەران بەلایانەوە سەیر دەبێ، چلۆن شێخ تەنانەت زامداریش نەبووە.

شێخیش بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە، لە بەرچاوی جەنگاوەرانی خۆیدا پشتوێنەکەی دەکاتەوە. کاتێک مرادخانییەکەی لە شەرواڵ دەردێنێت، بەجارێک چەندین گوللەی ساردەوەبوو لە باخەڵی بەردەبنەوە! دیارە چێکردنی ئەم دەنگۆیە بۆ بەرزکردنەوەی شکۆ و بەهای ئینسانیی شێخ مەحموودە بۆ ئاستی ئەو زاتانەی کە خواوەند خۆشی دەوێن و لە بەڵا دەیانپارێزێت. هەندێ لەوان پاساوی ئەم دۆخەیان دەبردەوە بۆ ئەوەی کە شێخ "گوللەبەند"ی هەبووە، بۆیە گوللە کاری لێ نەکردووە.

دوای کوژرانی "زەعیم عەبدولکەریم قاسم" لەلایەن بەعسییەکانەوە ١٩٦٣، تاکو ماوەیەکی زۆریش دەنگۆیەک لە نێو هەوادارانیدا بەگەرمی جێی مقۆمقۆ بوو، دەنگۆیەکە دەیگوت، گوایە "زەعیم" هێشتا لە ژیاندا ماوە و بەم زووانە خۆی ئاشکرا دەکات و جڵەوی حوکمڕانی دەگرێتەوە دەست. ئەم دەنگۆیە لە نێو جووتیارانی «دەشتی هەولێر»دا جێی بڕوا بوو. ئەوەندەی ئاگەدار بم، هەتا چەند مانگێکیش دوای کوژرانی زەعیم، لە گوندی "قازیخانە"ی دەشتی دزەیی ژمارەیەک چەکدار، کە زۆربەیان بەپیشە جووتیار بوون، بەمەبەستی بەرگریی ئامادەباش بوون. ئەم جۆرە دەنگۆیە بۆ زۆرێک لەو سەرکردانە چێ کراوە کە هەواداری زۆریان هەبووە و لە جەنگدا کوژراون، یان بە پیلانی ناحەزان لە نێوبراون.

دەنگۆی سەرهەڵدانەوەی ئیمامی دوانزەیەمیش کە پێشتر بەدرێژی

لەسـەری دواین جـێی بڕوایانـە و یەک لەباری شـوێنکەوتووانی ئاینزای شـیعـە یەقـینە. ئەم دەنگۆیە لەلای ئەهلـی سوننـەش هـەر جێی بڕوایە، بەڵام بەو ڕادەیەی شیعە گرینگیی پێ نەدراوە. ئەم دەنگۆیەش مـەبەست پێی بـە پیرۆزکـردنی ئەو کـەسـانـەیە و بەرزکـردنەوەیانـە بۆ ئاسـتی ئەو ئەشـۆ و قـدیسـانـەی کە خـواوەند خـۆشی دەوێن، واتە ئەوانە پـایەبڵندن، کەسانی نائاسایین و توانای لە ڕادەبەدەریان هەیە.

لەم ڕووەوە پێشـتـر ئیمـاژەمـان بە دەنگۆی پێکرانی مستـەفـا بارزانی دا، چلۆن هـەر جـارەو لە سـیناریۆیەکـی جـیـاوازدا بەڕێ دەخـرا، وەلێ ئەنجـام بەچاکـەی خـۆی و شـۆڕش دەشکایەوە و کـەسـێـتـیـی ئەوی بۆ ئاستی ئەوانە بەرز دەکردەوە کە خواوەند لە بەڵا دەیانپارێزێت.

شـوفێری تاکسی و گواستنـەوەی دەنگۆ

شـوفـێـرانی تاکـسی، بـەتایبـەت لە شـاری سلێـمـانـیدا ئاوەزێکی زینـدوویان هـەیە. ڕەنگە بڵـێم هەندێکیـان سـەرناسن. ئەوان هـەر بە سەرنجێکی خێرای سەراپایی، بە بیچم و جووڵە و شێوازی ئاخـاوتنتدا ئۆقڵەمەت دەکەن کە تۆ ڕێبوارێکی باش شارەزای نهێنییەکانی "شار" و دەوروبەری نیت. هەربە بەستنی قـایشی ئەمـاندا (بۆ نموونە)، کـاتێک لە پێـشـەوە لە پاڵ شـوفـێـردا سـواردەبیت دەزانن تۆی سـەرنشـین لە هەندەرانەوە گەڕاویتەوە.

ئەوی شـوفـێـر ڕاسـتـەوخـۆ ئەمـەت پێ نالێ. بـەڵام لەسـەر شـێـوەی حیکـایەتی «سـەرتاشی زۆربلێ»، هەتا دەتگەیەنێـتـە جـێی مـەبەست، بە خـۆڕایی ئەوەندەت زانیـاری لەسـەر پرسی گـەندەڵی پێ دەدات، تۆی سـەرنشـین ئەگـەر ڕۆژنامـەوان بیت، ئەوا کـەرەسـتـەی ڕاپۆرتێکت لەلا

گەلاڵە دەبێت. تاکسی گەیشتە پێش هەر کارگە و دامەزراوە و تەلارێکی نوێ، کاکی شوفێر وەک برادەر، یان وەک کەسی خۆی بیت، بێ سڵکردنەوە، خاوەنی ڕاستەقینە و خاوەنە وەهمییەکەیشیت لە لا دەدرکێنێ. ئاماژە بۆ کۆشکە دوورەکانیش دەکات کە بەزۆریی لە جێی بەرز و سەرنجکێشدا بنیات نراون. زانیاریت لەسەر ئەوانیش پێ دەدات. جارێکیان شوفێرێک هەتا گەیاندمییە جێی مەبەست، خاوەنی هەموو کۆشکەکانی دەم ڕێی پێ ناساندم، کاری پێشووی خاوەنەکانیان؛ دەرامەتی پێشوویان بە بەراورد لەگەڵ کار و دەرامەتی ئێستایاندا. باسی ئەوەشی بۆ کردم کە لە یەکێک لە کۆشکەکاندا ژمارەیەک ئەسپی عەرەبیی ڕەسەن بەخێو دەکرێت.

ئەو پلەوپایەی هەر یەکێک لە خاوەن کۆشکەکانی لە حزب و حکوومەتدا دەزانی. من کە حەوت ساڵێک پێشتر شارم جێ هێشتبوو، ئاگەدارم ئەو سەردەمە خەڵک، سەبارەت بە بارودۆخی نوێی باشووری کوردستان، بەو ڕادەیە بەدوای گواستنەوەی دەنگۆی گەندەڵی و ڕسواییەوە نەبوون. بەڵکو ئەوسا ئەوان سڵیشیان لە ورووژاندنی دەکردەوە. دیارە ئیستا هەلومەرجەکان گۆڕاون و پتر لە جاران بۆ گواستنەوەی دەنگۆ لە بارن. ئەوانیش بۆ خۆیان چاک دەزانن لەگەڵ کام ڕێبوار، یان سەرنشیندا سەری قسەوباس دادەمەزرێنن.

شوفێری تاکسی ڕۆژانە لەگەڵ خەڵکی هەمەجۆری خۆماڵی و بیانیدا بۆ ماوەیەک تەماس دەگرێت، هەمەڕەنگ دەمەتەقێیان لەگەڵدا دەکات. دیارە ئەم دۆخەیش نێوەندێکی شیاو و لەبارە بۆ گواستنەوەی دەنگۆکان لە نێو خۆدا و بۆ شارەکانی ترش. ئەو هەر ڕۆڵی شوفێری تاکسی ناگێڕێت، بەڵکو ئەو ڕێبەری گەشتوگوزاری و شارستانیی شار و

دەڤـەرەکـەیشـە. جـێی وتنە لە سـەردەمـی بەعـسـدا، هەردەم خـەڵکانی نیشـتمانپـەروەر سڵـیان لە شوفێـری تاکسـی دەکردەوە، دەیانگوت گوایە جێی متمانە نین. ئەم دەنگۆیەش لەو سۆنگەیەوە بڵاو بوو، گوایە بەعس توانیبووی هەندێکیان بکڕێت.

یان ڕاستتر وایە، بەعس هەندێک لە گوێ و چاوەکانی خۆی کردبوونە شـوفـێری تاکـسـی، تاکو هـەر جـمـوجـووڵـێکی گومـاناوییـان بینی خـێرا هەواڵ بدەن. دیـارە ئەگـەر شــوفـێـری تاکـسـی مـەیلی لەسـەر بێت ئەوا دەکـارێ ببـێتـە مـەفرەزەیەکـی هەواڵدزی گـەڕۆک بۆ ڕژێم. چونکە ئەوی شـوفـێر بەحـوکـمی پیـشـەکـەی، شـەو و ڕۆژ بەنێـو شـەقـام و کـۆڵانەکـانی شـاردا دەسـووڕێتەوە. دەکرێ بڵـێین شوفێر لە وەها ژینگەیەکدا هۆیەکی ڕاگەیاندن، یان "ڕادیۆ"یەکی گەڕۆکە کە سـەرنـشـینی تامـەزرۆی هـەواڵ، گوێی بۆ شل دەکەن و بڕوایشی پێ دەکەن.

بەسـەرێکی تر، یەک لەباری شـاری سلێمـانی؛ بە درێژاییی سـەردەمی بەعس، لـە دەرێی توێژی شـوفـێـران، کـارێکی گـەلێک دژوار بوو ئەگـەر توێژێکی تر پڕکـێشـیی ئـەوەی بکردایە مـانگرتن ڕابگەیەنێت. کـەچی ئەوان بۆ بەرژەوەندی توێژی شـوفـێران، بەتایبەتـی شوفـێری هێڵـەکـانی نێو شـار، چەندین جار مـانیان دەگرت. واتە ڕێبـواریان نەدەگواسـتەوە و لە کارکردن دەوەستان. بە سەرکەوتووییش لەو پرۆسەیە دەردەهاتن.

سەرچاوەکان:

١- الشائعات، جان - نويل كابفيرير، ت: تانيا ناجيا، دار الساقي بيروت، ط (١) ٢٠٠٧.

٢-الامام المهدي، آيه الله العظمى الامام محمد الحسيني الشيرازي، مؤسسة المجتبي للتحقيق والنشر، بيروت.

٣- الشائعات وأثرها على المجتمعات، خالد محمود عبداللطيف، الشرق (القطرية)، العدد (٧٤٨٧)، ١٥-١٢- ٢٠٠٨.

سەرچاوەی دانیمارکی:

4- Politikens Nudansk Ordbog, 20. udgave, 2008.

5. Rygter og krisehndtering, Rasmus Kjrgaad Rasmussen, K Magazin- K Form, tirsdag december 2003.

ئەفسانەی ژمارە سێ

ئەگەر ڕۆژێ لە ڕۆژان ناهەقییەکیان دەرهەق کردیت و تۆیش کەسێکی پشوودرێژ بووی، ئەوا یەکەم جار چاوی لێ دەنووقێنی. دووەم جار بەهەندی ناگری. بەڵام ئەگەر سێیەم جار پاتەیان کردەوە ئەوجا بەدەنگ دێی. کەواتە لێرەدا ژمارە سێ، ئارامی و ددان بەخۆداگرتن و پشوودرێژی دەگەیەنێ.

مرۆڤ بە درێژاییی مێژوو، لە بەرەوڕووبوونەوەیدا لەگەڵ سروشت و دەوروبەر و لە تەک ناخی خۆیدا گەلێ بیروبۆچوونی لەلا گەڵاڵە بووە. هەندێ جار ئەو بۆچوونانە گەیشتوونەتە ئاستی قەناعەت و باوەڕکردن. لە ئەنجامی شکست و تێکەوتنی چەند جارەی، ڕۆژێک لە ڕۆژەکانی هەفتەدا، ئیتر لەلای دەبێتە دەستوورێک کە گوایە ئەو ڕۆژەی پێوە نایەت و ئیتر لەو ڕۆژەدا دەست ناداتە کاری گرینگی وەک سەفەرکردن و بووک گواستنەوە و... هتد ئەم دۆخە بۆ ژمارەکانیش هەر وەهایە، بەتایبەتی کاتێ ژمارە تێکەڵ بە ئەفسانە دەبێ.

هەورامییەکان بەشێوەیەکی تایبەت بەخۆیان گوێز دەژمێرن. ئەوان بە هەردوو دەست و بەهەر دەستێکیان پێنج گوێز هەڵدەگرن. واتە هەر جارە دە گوێز هەڵدەگرن.. یەک ، ئەمە دوو.. دوو ، ئەمە سێ... بەڵام کاتێ گەیشتنە ژمارە سیانزە، نایڵێن و گوێی ناکەن. بەڵکو لە بری سیانزە وشەی "زیادە" گۆ دەکەن.

جووتیارەکانیش، لەسەر خەرمان بێت یان لە هەر کوێ، کاتێ بە ڕبە و قزناخ و ... هتد دانەوێڵە حساب دەکەن، دیسان ژمارە سیانزە بەزاریاندا نایەت. چونکە پێیان وایە کە سیانزە، ژمارەیەکی شوومە. نزیکەی هەموو مرۆڤ سڵ لەم ژمارەیە دەکەنەوە.

نزیکەی سەرلەبەری حیکایەتە فۆلکلۆرییەکان، بە حیکایەتی کوردییشەوە. لەم داڕشتنە بەدەر نییە: سەرەتا قارەمان لە ماڵ و زێدی خۆیدا بێ نموودە و گرینگیی پێ نادرێ. لەم سۆنگەیەوە زێدی خۆی جێ دێڵی و خۆی دەداتە دەست ئایندەیەکی نادیار. لە ڕێگە، هاوکارێک، دۆستێک، یان فریادڕەسێکی تووش دێ، کە هەندێ جار کەسێتییەکی ئەفسانەییە. ئەمجا کۆسپ و تەنگانەی دێتە ڕێ. نزیکەی لە هەموو حیکایەتەکانی جیهاندا ئەم کۆسپانە "سیان"ن. دوای ئەوەی بە هاوکاریی فریادڕەسەکە، لە هەر "سێ" ئەزموونەکدا سەرکەوتن بەدەست دەهێنێ. پاشان قارەمان بەسەرکەوتوویی دەگەڕێتەوە مەفتەنی خۆی.

کاتێ وتت "یەک" ئەوا خواوەندی تاک و تەنیات بیر دەکەوێتەوە. دوو بۆ یەکلاییکردنەوەی کێشەکانە. ڕەش یان سپی. سارد یان گەرم... هتد ئەگەرچی لە نێوان ڕەش و سپیدا سەدان تۆنی تری ڕەنگ و لە نێوان سارد و گەرمدا بەدەیان پلەی گەرمی هەیە.

ژمارە چواریش لە زۆربەی ئاینەکاندا قسەی لەسەرە. وەلێ کەم ژمارە هەیە هێندەی ژمارە حەوت بە ئەفسانە دەورە درابێ. سەبارەت ژمارە "چل"یش، ئەفسانەکە دەڵێ: لە ڕۆژی چلهەمی دوای مردندا، ڕوح بەرەو ئاسمان هەڵدەکشێ.

ژمارە، جۆرە سیحرێکی تێدایە. جا ئەم سیحرە لە سۆنگەی زانستەوە بێ یان ئەفسانە، تاکو ئێستایش کاری خۆی لە زەینی مرۆڤ

دەکـات. زۆربەی ژمـارە گـرینگ و ئـەفسـووناوییـەکان تـاکن. یەک، سێ، حەوت.. تا دەگاتە تەزبیحی قەزوانی کوردەواریی کە سەد و یەک دەنکە. هـەروەها هـەزار و یەک شـــەوە "الف لیلة ولیلة" کـــە پشـــووی درێژی "شـهرزاد" پیشـان دەدات. تا ئێستـەیش کـەیبانوی کـورد، کاتێ مـریشک دەنێـتـەوە، بەژمـارەی تاک هـێلکەی دەخـاتە ژێر. ئەمـەیش بەو نیـازە دەکات، بەڵکو تەنیا تاکەکە پیس بکات و ئەوانی تر هەڵبێنێ.

لە کـەلەپوور و مـیـتـۆلـۆجـیـای کـۆنی کـوردد‌ا، وەک گـەلانی تری دوور و دەوروبەر، ژمـــارە سـێ جـــێگەیەکی گـــرینگی هـەیە. دیارە ئەمـــەیش بەرئـەنجـامی تـاقـیـکردنـەوەی لەمـێـژینەیەتی، وێڕای تێکـەڵبـوون و بە یەکداچوونی ژمارەکە لەگەڵ سیـحر و ئەفسـانەدا. ژمـارە سێ، لە زۆر بۆنەدا دووبارە دەبێتەوە. ئەم ژمـارە ئەفسـووناوییە لە نێو پەند و ئیـترەم و سـرووتەکاندا ڕەگی داکوتاوە. بەنێو ئاینەکانیشدا ڕەگاژووە. هـەندێ جار، چەند جارەی سێ، وەک سی و سێ سەد، بەڕۆڵی گرینگەوە لە نێو کەلەپوور و مێژوودا دەردەکەون و کار دەکەن.

وا دیـارە بەلای بـاپـیــرانمـانـەوە، سـێ منـداڵ پڕ بـەپێـــســـتی بـووە و ژمـــارەیەکی نمـوونەیی بـووە، بۆیە لـە "شـــەوی بـەرات"دا کـــە جـــەژنێکی ئاینییە، داوایان لە خواوەند کردووە، سێ منداڵیان بداتێ:

شەوی شەوی بەراتێ

خوا دوو کوڕ و کچێکتان باتێ

دەست لە کەنوو بگێڕن

بەشی مناڵان بنێرن!

پەند پوختـەی تاقـیکردنەوەی گـەلانە. گـوزارشت لە بیـروبۆچوونیـان بۆ

دەوروبەر، ژینگە و بۆ ژیان دەكات. جیهانبینیی ئەو گەلەیش بەدیار دەخات. پەند هەندێ جار لە شێوەی كورتە شیعرێكدایە كە لە دوو سێ دێر تێپەڕ ناكا. هەندێ جاریش لە شێوەی ڕستەیەكی تۆكمەی پڕ مانادایە و بە كورتی و چڕی داڕێژراوە. ژمارە سێ، ئاوا لە نێو پەند و ئیدیەمەكاندا خۆی پیشان دەدات.

«سێ و دووی دڵی خۆی كرد.»

«سێ و دووی لێ مەكە.»

«سێ ترە لە جاوە.»

«بە سێ برا كڵاوێكیان هەیە!» «ئەم ڕستەیە وەک مەتەڵیش بەكار دێ»

«لە سەگی دڕ، لە حاكمی كوڕ، لە ئافرەتی دەمشڕ بترسە.»(١)

ئەگەر یاریزان سێ گێمی بردەوە، یان سێ جاران پشتی بەرامبەرەكەی لە زەوی دا، ئەوا بەڕاستی سەلماندوویەتی كە براوەیە. بۆیە ئیدیەمەكە دەڵێ: «شەرتی پاڵەوان سێ جارە»

مەرج نییە "سێ" وەک ژمارە، بەزەقی لە پەندەكاندا دووبارە ببێتەوە. بەڵكو گەلێک جار، پەندێک، لە سێ نیوەدێڕی هۆنراوەیەكدا، بە سێ هەنگاو خۆی دەنوێنی. یان سێ تاقیكراوە لە پاڵ یەكدا، وەک هەڵبەست ڕیز دەبن و سەروایان "قافیە" هەیە. ئاوازدارن و موسیكیان تێدایە. ئەم توخماتە لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە پەندەكە دەخەنە سەرو پەیڤی ئاساییەوە. وەكی تر یاریدەی گوێگر یان خوێنەر دەدات بەزوویی ئەزبەری بكات. بەزۆری سێ نیوە دێر بەهەمان سەروا و ئاواز، كێشیشیان چونیەكە. دیارە سێ نیوەدێر بە هەمان سەرواوە، بەهێزترە و كاریگەریی زیاترە، چونكە جەختی تێدایە و لە مێشكی گوێگردا بە

چاکی دەچەسپێ. لە بنکی نەستدا دەمێنێتەوە و نافەوتێ. ڕەنگە بیستەر بە تاقیکراوەیەک، پەندێک دڵی ئاو نەخواتەوە. بەڵام بە سێ ئەزموونی لە دووی یەکی کێش و سەروادار، دادەسەکنێ و بڕوا دەکات.

ئەگەر بڵێی «پێڵاوی تەنگ بەگەن نییە.» ڕەنگە کاریگەریی ئەوتۆی لەسەر گوێگر نەبێ. بەڵام ئەگەر دوو ئەزموونی ترمان خستە پاڵ و وتمان:

«نە پێڵاوی تەنگ

نە خانەی بەجەنگ

نە مەلای بێدەنگ»

ئەوا بەرامبەرەکەمان قەناعەت پەیدا دەکات و پەندەکەمان لێ وەردەگرێ. نموونەیش ئەوەندە زۆرن لە ژمارە نایەن:

«ئەز چیا، تو چیا، گۆلک مایی بێ گیا.»

«ئەگەر سوارەک سوار نەبێ لەسەر پشتی هەسپی هەر بارە،

شیر، میسری نەبێ هەر دارە،

ئەگەر ژن ئامۆزا نەبێ هەر یارە.»

«ئەمانە چییان لەگەڵ ناکرێ.

مریشکی ئاشەوانی، سەی کوڕە گوندان، کەری سەپانی.»

«ئەو بایە وابێ، ئەو مقەستە وا ببڕێ، نە ڕیش دێڵێ نە سمێڵ.»

«ئەوەی هەتە هەمووی سەرف مەکە

ئەوەی دەیزانی هەمووی مەڵێ

ئەوەی دەیبیستی هەمووی باوەڕ مەکە.»

«بالوولی بەغدایێ

قایل بوو بە کایێ

بەرباشیان نەدایێ.»

«بە پشت ماڵیاندا دێمە

کوڕە کەچەڵ ڕای لێمە،

عالەم چ هەقی پێمە؟»

«بە من خۆشە، بەتۆ خۆشە،

ئەدی ئەو قرۆشە چ فرۆشە؟»

«پێیەکم سۆلە، یەکم نزمە

ئەوڕۆ لێرەمە

سبەی دەچمە!»

«تەیرەک گوتی قوو

کودیلەم کەتنە دوو

تێرم نەخوارد لە گوو!»

«جەماعەتێکی ڕووتوقووت

خڕ بوونەوە لەسەر زگی ڕووت

تڕیان ناشکێ بە مێکووت!»

«دایک و دۆت، بووینە جۆت، دنیا سۆت.»

«دنیا دەوران دەورانە

مانگا یەکە، دۆت دەیانە

مانگا ڕیخنەیش لە دوای هەمووانە.»

«ڕاوەستاوە لەسەر ئاوێ

کێشکە دەگرێ بەداوێ

کوڕەتیم پەلاران ماوێ.»

«ڕەز، ڕەزەوان دەیخوا

پەز، پەزەوان دەیخوا

سەر، شوان دەیخوا.»

«سەری حەسەن بەگ چەند بەتەمە

سەری شاخە بنی چەمە

پیاوی بێ دۆست عومری کەمە!»

«سەودای بالآت بم لە دوور دیاری

یا بۆرە بنچک یا عارەب سواری

بە خۆت وەت لەخۆ کرد بەردت لێ باری.»

«سپی چشن،

سۆر فشن،

ڕەشەسمەری غەزالی لاوکوژن.»

«سێ جاران زایان بخوازە، تەراق درایان مەخوازە!»

«سێ کەس ناپەسەندن: دەوڵەمەندی دز، فەقیری بە بوغز

پیری ئاشقە قوز!»

«سینگی ڕەقم، دوعای هەقم، نەباڵقم»

«سێ یاری هەیە بە هەموو دەمان:

یەک لۆ گەمان، یەک لۆ غەمان، یەک لۆ حاڵی مان و نەمان!»

«قاز و قورینگ و مراوی

هەرسێکیان تەیری ئاوی

گۆشتیان دەخورێ بە خاوی.»

«کەری شێخی تەتەرخان

زوو دەچێتە دیوەخان

لە پێشیان دانا قاو و قلیان.»

«گوڵ بۆ چیمەن، ئەستێرە بۆ ئاسمان، ژن بۆ کۆمەڵ.»

«لە دنیا، دینی محەمەدی

لە نانی، گەنمی قەندەهاری

لە داری، ئەسپیینداری.»

«نە پیاوی بە خار

نە کوڕی گێ بەگوار

نە ژنی پێچە خوار.»

«نە ژنی ماڵانگەڕ

نە ماڵی لاپەڕ

نە سەگی هەڵەوەڕ!»

«نە نوستنی بەڕ

نە ئاگری داری تەڕ

نە ژنی ماڵانگەڕ!»

«هەموو شەو هەوێ نینە

هەموو دار هەرمێ نینە

هەموو ژن "ستێ" نینە.»

«هۆ لاوە، گای لە جۆتێ هێناوە، دایکی ماندیی حەساوە.»

«یاخوا بمرێ پیاوی گول

بە ڕۆژ تەوقە بە شەو جل

زەختی کردیە شل و مل.»[٢]

«باوکە بەڵایە، دایکە قەزایە، ژن نیعمەتی خوایە!»

«دارکەر دەڵێ خوا بیدات: تەورتیژ و، دار گەندەڵ و یار بەرامبەر بێ.»

ژمارە سێ، خۆی بەنێو نەریتە باوە کۆمەڵایەتییەکانیشدا کردووە. وەک: «سێ بەگایی» ئەمەیش جۆرێکە لە ژن بەژن. ئەگەر بێتو ژن بەژن دوو بووکی تێدا بگوێزرێتەوە بۆ دوو زاوا، ئەوا سێ بەگایی، سێ بووک بۆ سێ زاوا. ئەمەیش زیاتر لە نێو خزماندا ڕوو دەدات. هەندێ جار ڕێکەوتنەکە لە نێوان سێ خێزانیش تێ دەپەڕێ.[٣]

لە لای ئەهلی حەق

محەمەد ئەمین هەورامانی، لە کتێبەکەیدا "کاکەیی" دەڵێ: «لای ئەهلی حەق، سێ ڕۆژ ڕۆژوو دەگیرێ. ئەویش دەکەوێتە چلەی زستانی وەرزی کوردییەوە. هۆیەکەیشی ئەوەیە سوڵتان ئیسحاق و یارانی کە سێ دەروێش بوون، کەوتنە دۆڵپێچی دوژمنەکانیانەوە. سێ ڕۆژ بەڕۆژوو بوون، چونکە هیچیان نەبوو بیخۆن.

ڕۆژوو لەلای زەردەشتییەکانیش هەر سێ ڕۆژ بووە. ئەم سێ ڕۆژە بەبۆنەی ئەوەوە واجب کراوە "زەردەشت" بە منالّی، بۆ ماوەی سێ ڕۆژ دەدزرێ و دەخرێتە نێو ئاگرەوە. پاش سێ ڕۆژە، زەردەشت لە نێو خۆڵەمێشی ئاگردا بە نوستوویی دەدۆزنەوە. ئەو ماوەی سێ ڕۆژە کە زەردەشت دزراوە، دایک و باوکی لە خەم و حەشمەتا هیچیان نەخواردووە. بۆیە ئەو سێ ڕۆژە وەک ئەرکی سەرشانی هەموو زەردەشتییەک بە ڕۆژووگرتن بڕیاری لەسەر دراوە.»(٤)

زۆر حیکایەت و ئەفسانەی کوردەواری هەن، سێ قارەمانی سەرەکییان هەیە. سا یان بەهەرسێ لایان ئەرکە گرینگەکەی کە لە ئەستۆیان گرتووە ڕای دەپەڕێنن، وەک حیکایەتەکانی : "سێ دز، سێ برا" یاخۆ لە نێو خۆیاندا لێیان دەبێتە کێشە و یەکێکیان بەسەرکەوتوویی دەگەڕێتەوە زێدی خۆی وەک: کوڕی وەزیری سێیەمی حیکایەتی "ماسییە ڕەنگاوڕەنگەکە" دەتوانێ دێوەکە بخەڵەتێنێ و خۆی ببێتە خاوەنی «کڵاوی سەخری جن، لەگەڵ ئەنگوستیلە و قالّیچەی حەزرەتی سلێمان» و بە زوویی بگاتە هانای کچی پاشا و پاشان ببێتە زاوای پاشا.(٥)

لە حیکایەتدا «مەبەستی حەکایەتی میللی گەلانی عیراقە» د. عومەر تالیب دەڵێ: «منداڵ گرینگییەکی زۆری پێ دراوە. بەزۆری سێ نێرینەن. حیکایەت بەلای منداڵی سێیەمدا دای دەشکێنێ. لە خراپەی دەبوورێ و هەمیشە خۆی قارەمانی حیکایەتە. جاری وایش هەیە منداڵی سێیەم کچە، بەڵام هەمان ئاکاری کوڕی بچووکی تێدایە. نووسەر بۆ سەلماندنی ڕای خۆی چەند نموونەیەک دێنێتەوە.

نووسەر قوربانیدانی منداڵی سێیەم بۆ دایوباب و براو خوشکەکانی

بەهەند دەگرێ. بە تەنگەوە هاتنی کوڕی سێیەم لەوەوە هاتووە، چونکە "پاشەبەرە"یە، وەک دایکی دەڵێ، یان «ماڵ ڕۆشنکەرە» وەک باوکی دەڵێ. ئەمەیش دەبێتە مایەی ئەوەی براو خوشکەکانی ئێرەیی پێ بەرن و قینیان لێی ببێتەوە، چونکە دایوباب پتر بە تەنگییەوەن.(٦)

پەندێک هەیە دەڵێ: «جاری سێیەم خۆشبەختی لەگەڵ خۆیدا دێنێ» مەبەست لەم پەندەیش پشوودرێژی و هەتەربوون و کۆڵنەدانە. تاکو ئەگەر جاری یەکەم لە کارەکەماندا سەرکەوتوو نەبووین، لە دووەم و سێیەمدا سەرکەوتن بەدەست بێنین. "فیثاغۆرس" کە فەیلەسووفێکی گریکییە، لە سەدەی شەشەمی (پ. ز.) دا ژیاوە، ژمارە سێ، بە "ژمارەی تەواو" دەزانێ.

لە فەلسەفەی هیندیدا سێ جیهان هەیە: بەهەشت، ئاسمان، زەوی. ئێمە کاتێ باس لە ئادەمیزاد دەکەین: لە سێ بەش پێک دێ: جەستە، ئاوەز، ڕوح.. لەم سەدەیەیشدا، "فرۆید" سێ دیاردەی لە هەر مرۆڤێکدا جیا کردبووەوە: من، بەرزە من، ئەو(٧) ئەفسانەی "خەلق"ی بابلی ئاوا باسی دروستبوونی گەردوون دەکات: «لە نێوان مەردۆخ و تیامەدا، جەنگ بەرپا دەبێ، مەردۆخ "مەردۆک" بەهۆی زریانەوە هەناوی "تیامە" پڕ لە با دەکات و پاشان دەیکوژێت. لە لاشەکەی ئاسمان و زەوی دروست دەکات، ئەمجا کار بەسەر مەزنە خواوەندەکاندا "ئانۆ، ئەنلیل، ئەیا" کە سێ خواوەندن دابەش دەکات. ئەم سێ خواوەندە، سەرەوکاریی بەشە گرینگەکانی گەردوون دەکەن.

زۆر کەس کاتێ ناهەقییان بەرامبەر دەکرێ، بەخۆیاندا دەشکێنەوە. لە هەڵچوون و تووڕەبوونێکدا بەڵێن دەدەن سێ جار، سێ ئەوەندە یاخۆ سێ قات تۆڵەی خۆیان بکەنەوە. ئەم جۆرە بڕیاردانە لە سەردەمی

سۆمەریشدا هەبووە. "جمیل نینورتا" حیکایەتێکی گاڵتەئامێزی ئەو سەردەمەیە. لەسەر تاتی قوڕ نووسراوەتەوە.. کاتێک "جمیل"ی گەدا بزنە تاقانەکەی بە دیاری بۆ فەرمانڕەوای شاری "نەفەر" دەبات بەو بەنیازەی خەڵاتی بکات، فەرمانڕەوا لاقرتێی پێ دەکات و خەڵاتیشی ناکات. ئەمیش لە لووتکەی هەڵچووندا کۆشک جێ دێڵێ و بەدەرگەوانەکە دەڵێ: «دەبێ سێ جار تۆڵە لە فەرمانڕەوا بکەمەوە!» پەیمانەکەیشی دەباتە سەر.(٨)

گلگامش، قارەمانی داستانە بەنێوبانگەکەی دۆڵی میزۆپۆتامیا، دوای ئەوەی لە سێ بەرەنگاربوونەوەی مەزندا سەردەکەوێ، ئەوجا ناوبانگ پەیدا دەکات.

یەکەم جار: دەچێتە مەیدانی "ئەنکیدۆ"وە، وەلێ پشتی لە زەوی نادات و پاشان دەبنە هاوڕێ.

دووەم جار: بۆ کوشتنی خەمبابا "هەمبابا" لەگەڵ ئەنکیدۆدا پێکەوە دەچنە نێو دارستانە ئەفسووناوییەکە "دارستانی ئۆرز" و بەسەرکەوتوویی دەگەڕێنەوە.

سێیەم جار: کاتێ لەسەر داوای ژنە خواوەند "عەشتار" گای لە ئاسمانڕا بۆ دادەبەزێ، بەجووتە خۆی و ئەنکیدۆی هاوڕێی لەگەڵیدا دەکەونە جەنگەوە و سەری دەبڕن.

پێشتریش، کاتێ عەشتاری ژنە خواوەند لە گلگامش داوا دەکات ببێتە مێردی، پەیمانیشی دەداتێ هەموو کارێکی بۆ ئاسان و مەیسەر بکات و بیکاتە خاوەنی تەخت و بەختێکی بێ وێنە. لە نێوان ئەو بەڵێنانەدا کە پێی دەدات: «بزنەکانت سێ سێ کاریان دەبێ.

مەڕەکانیشت دوو دوو بەرخیان دەبێ!» جێی باسە خودی گلگامش لە سێ بەش دوو بەشی لە خواوەندە و بەشەکەی تری مرۆڤە.

کاتێکیش گلگامش و ئەنکیدۆی هاوڕێی، بۆ دارستانی "ئورز" دەچن بۆ ئەوەی لەگەڵ "خەمبابا" دا بەشەڕبێن، زۆر بەخێرایی دەڕۆن. بەڕادەیەک ڕێگەی مانگ و نیوێک بە"سێ" ڕۆژ دەبڕن! ئەو دەمەیش کە بەنیازی ناوبانگ پەیداکردن "گلگامش" روو دەکاتە دارستانی ئورز بۆ کوشتنی "خەمبابا"، داوا لە وەستایانی چەک و چۆڵ دەکات تەوری بۆ دروست بکەن. بەمەرجێک هەر تەورێک "سێ" کێش "وزن" قورسایی بێ.[٩]

مانگ و خۆر و زوهرە

لە سەرەتادا، مانگ لەلای گەلانی غەیری عەرەب "مێ" بووە. بە سێ ڕوو خۆی نیشان داوە. مانگی یەکشەوە "هلال"، مانگی چواردە "بدر" و مەحاق..

یەکەمیان: هێما بووە بۆ ئافرەتێکی جحێڵ. دووەم: بۆ ژنێکی تەواو پێگەیشتوو. سێیەم: بۆ پیرەژن.

کاتێ خۆر جێگەی مانگی گرتووەتەوە، سیانەیەکی تری نەمری بەناوەوە کراوە. ئەوانیش بەهار و هاوین و پایزن. بەهار: وەک ئیماژە بۆ کچۆڵەیەکی پاکیزە. هاوین: وەک ئیماژە بۆ ژنێکی تەواو.. زستانیش: هێمایە بۆ پیرەژن.

سیانەیەکی تری خواوەندانەیش هەیە ئاوا پێک دێت: ژنە خواوەندی "سیلێنک" بۆ شەماڵ. ژنە خواوەندێکی شۆخ بۆ زەوی و دەریا، کە ئەویش "ئەفرۆدێتە". لەگەڵ ژنە خواوەندێکی دزێو بۆ سەرەوکاریی

جیهانی ژێرەوە "العالم السفلی" کە ئەویش "هێکەیت"ە.

سیانەی گەردوونیی درەوشاوە، مانگ و خۆر و زوهرە. لەلای عەرەبەکان زنجیرەیەک سرووت و خورافەیان لە دەور کۆ کراوەتەوە. ئەم حاڵە لای هەموو گەلانی زەوی بەگەلانی ئەوروپاییشەوە باوی بووە. بە زوهرەیان وتووە، "عشتار" یان "النجم الثاقب". کەوکەبی "نور" بە عیبری و کەوکەبی "نوجا" بە ئارامی. زوهرەیش لە هەموو ئەستێرەکانی "النجوم" تر پرشنگدارترە.(١٠)

لەلای میسرییە کۆنەکان

میسرییە کۆنەکان بڕوایان وابوو، کەسێتی مرۆڤ لەم توخمانە پێک دێ: جارێک لە سیانەی "کا"، کە وەهای بۆدەچن وێنەیەکی نامەتریاڵیی تەن "جسم" بێ. یان «هاوشێوەی تەن» بێ.. "خو" واتە: ڕوح، لەگەڵ "خات" واتە: تەن.

جارێکی تریش لە سیانەیەکی تر پێک دێ کە ئەوانیش بریتین لە: "خابیت" واتە: سێبەر. لەگەڵ "البا" واتە: ڕوح. هەروەها "سعحو" کە دەکاتە لاشەی مۆمیاکراو.

خێڵی پۆسۆ ئەلفیورز Poso Alfures لە سیلیبس Celebs لەو بڕوایەدان کە مرۆڤ سێ ڕوحی هەیە. ڕوحی یەکەم ناوی "ئینوسا"یە. واتە : گەوهەری زیندوو.. ڕوحی دووەم ناوی "ئانجا"یە، واتە: ڕوحی خاوەن ئیدراک. هەرچی ڕوحی سێیەمیشە "تانونا"ی ناوە. واتە ئەو ڕوحەی کە توخمی پیرۆزی تێدایە. ئەو ڕوحەی لە تافی خەوتندا جەستە بەجێ دێڵێ.(١١)

یۆنانی کۆن

وا دیاره ڕێوڕەسمی مردووناشتن لەلای گریکییە کۆنەکانی پێش زاین، بێ وتاری ماڵئاوایی "الخطبة التأبينية" بووه. له گۆڕستان مردووەکە سێ جار بەناوی خۆیەوە بانگ دەکرا، ئەمجا مردوونێژەکان بۆ بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسمی پرسە دەگەڕانەوە ئاوایی کە لە ماڵی نزیکترین کەس لە خودی مردووەکەوە بەڕێوە دەچوو.(١٢)

پرسی ڕوح

"إبن القيم"، لە کتێبە بەنامێکەیدا "كتاب الروح" دەپرسێ: ئایا نەفس یەکە یان سیانە؟ دیارە لێرەدا "نفس" بەرامبەر بە ڕوح دێت. لە وەڵامدا دەڵێ: ئادەمیزاد سێ نەفسی هەیە "مطمئنة و لوامة و أمّارة". هەرکەسە بەگوێرەی خۆی یەکێ لەم سێ جۆرە نەفسەی بەسەردا زاڵە. "إبن القيم" بۆ ئەم پۆلێنەی، سوودی لە قورئان وەرگرتووە، کە دەفەرموێ: «يا أيتها النفس المطمئنة». هەروەها دەفەرموێ: «إن النفس لامارة بالسوء» لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: «لا أقسم بيوم القيامة ولا إقسم بالنفس اللوامة» ئەوی ڕاستی بێ ئەم سێ نەفسە لە بناغەدا یەکێکن. ئەوەندە هەیە لە ئاکاریاندا ، لە یەکتر جیاوازن. هەر خاوەن ئاکارەیش بە ناوی خۆیەوە ناوزەد دەکرێ.(١٣)

پێش مارکس

"أبو ذر الغفاري"، یەکێکە لە فەیلەسووفەکانی سەرەتای ئیسلام. ئەو لەگەڵ کۆمەڵی "ئیمامی عەلی"دا بوو. أبو ذر، لە حەزرەتی محەمەد (د.خ.) دەگێڕیتەوە: «ثلاث للناس جميعا، النار، الماء، الكلأ». واتە: «سێ

شت موڵکی هەمووانە ئاگر و ئاو و لەوەڕ» کاتێ "أبو ذر" باسی ئەم سێ شتە دەکات کە بۆ ژیانی مرۆڤی ئەو سەردەمە زۆر گرینگ بوون، لە ڕاستیدا مانای وایە، ئەو بەر لە "مارکس" بە سیانزە سەدە، باسی خۆماڵیکردنی سەرچاوە گرینگەکانی ژیان دەکات.(١٤)

پەند و تاقیکراوەکانی عەرەب

لە نێو پەند و تاقیکراوەکانی عەرەبدا زوو زوو ژمارە سێ دێتە پێشەوە، وەک:

«ثلاثه لا یؤمن شرها: الریح إذا هبت و النار إذا شبت والفتنه إذا دبت.» واتە: سێ شت شەڕیان بێ ئامانە: با، ئەگەر هەڵی کرد. ئاگر، ئەگەر کەوتەوە، ئاژاوە، ئەگەر بەرپا بوو.

«ثلاثة تعرف بثلاثة: الكاتب بكتابة، والعالم بجوابة، والحكيم بافعالة.» واتە: سێ شت بەسێ نیشانەدا دەناسرێن: نووسەر بەکتێبی، زانا بە وەڵامی، حەکیم بە کردەوەکانی.

لە نێوان فرێزەر و فرۆیددا

ئەو هێڵکارییە سێ جەمسەرییەی کە فریزەر لە "لکی زێڕین"دا ئاماژەی پێ دەدات، مەبەستی لە گەشەسەندنی یەک لەدوای یەکە، کە لە سەردەمی جادووەوە "سیحر" دەست پێ دەکات بۆ سەردەمی "ئاین" و بەچاخی "زانست" کۆتایی دێت.

فرۆید پێکهاتەی ئەم هێڵکارییەی فرێزەری بۆ گەشەسەندنی کەسێتی تاک داڕشتووە و ئەنجامەکەی لە "تەوتەم و تابۆ"دا ساڵی ١٩١٣ بڵاو کردووەتەوە. تێیدا بە دووردرێژی تێوری شارستانێتی دەروونیی مرۆڤ

ڕوون دەکاتەوە، کە بەشاکاری بانگهێشتی بزووتنەوەی ڕۆشنگەریی دادەدنرێ. خشتەکەیشی بە بەراورد لەگەڵ فریزەردا، ئاوەها دەکەوێتەوە.

فریزەر: ئەفسانەیی، ئاینی، زانستی

فرۆید: خودپەرستی "نەرگسییەت" منداڵی، ئاوێزانی یەکەم "بەدایک یان باوکەوە".. مێردمنداڵی.. ئاوێزانی دووەم بە "واقیعی دەرەوە" پێگەیشتن.(١٥)

تەڵاق

بەر لە هاتنی ئیسلام، هەندێ خێڵە عەرەب، تەڵاقیان بە سێ جار دیاری کردووە. لەوانەیە لە شەریعەتی حەزرەتی ئیسماعیلەوە فێری بووبن. پیاو سێ تەڵاقی هەبووە و بە سێ جار تەواوی کردووە. کۆکردنەوەی هەرسێ تەڵاقەکە لە جارێکدا، لەلای ئەوان نەزانراوە. وەک ئەوەی بڵێ: «سێ بەسێ تەڵاقت کەوتبێ». ئەگەرچی بە پێی شەریعەتی ئیسلام بەم دەربڕینە هەرسێ تەڵاقەکە ناکەوێ. بەڵام مێرد توانیوێتی لە دانیشتنێکدا بە سێ جار تەواوی بکا. "ئەعشا"ی شاعیر، ئەم حاڵەتەی بەشیعر دەربڕیوە.

ئیسلام هات و بڕیاری لەسەر سێ تەڵاق دا، لە سێ کەڕەتدا. نابێ مێرد لە دوو جار زێتر ژنەکەی بهێنێتەوە لای خۆی. لە قورئاندا هاتووە: «الطلاق مرتان فإمساک بمعروف أو تسریح بإحسان» واتە لە جاری سێیەمدا ناتوانێ بیهێنێتەوە. مەگەر دوای ئەوە ژنەکە شوویەکی تر بکات. پاشان لەبەر هەر هۆیەک بێ، بە بێ مێرد بمێنێتەوە.

«فإن طلقها تحل له من بعد حتی تنکح زوجا غیره» (سورة البقرة ٢٢٩)

دیاره، بۆیه تەڵاق سێ جاره، تاکو ئەو ژن و مێرده له جاری یەکەم یان دووەمدا، به خۆیاندا بچنەوه. هەریەکه و بەڕاستی و ڕوونی هەستی خۆی بەرامبەر ئەوی تر بزانێ. که کار گەیشته سەر سێ تەڵاقەکه، ئیتر ئەوان ناتوانن جارێکی تر کۆببنەوه، هەتا ژنەکه به شێوەیەکی دروست و شەرعی شوو دەکات. دوای ئەوەی ئەو شووکردنه بەمردنی مێرده نوێیەکه، یان بەتەڵاق کۆتایی پێ دێت. ئەوسا دوای تێپەڕینی ماوەی "عدة"، ئەگەر ئارەزوویان لەیەک بوو، جارێکی تر به مارەبڕینێکی نوێ، دەبنەوه به ژن و مێردی شەرعی. کەواته تەڵاق دوو جۆره: "رجعی"، واته ژن بۆی هەیه بگەڕێتەوه. "بائن"، که ناتوانی بگەڕێتەوه. به تایبەت «بائن بینونه کبری». واته: کاتێک هەر سێ تەڵاقەی کەوتبێ.[١٦]

سێ رۆژگانه

سێ ڕۆژه. سێ ڕۆژانه، یان سێ ڕۆژگانه نەریتێکی باوی کۆمەڵایەتیی جڤاکی ئێمەیه و، بنەمایەکی ئاینی هەیه. حەزرەتی محەمەد داوا له موسڵمانان دەکات بۆ مردوو سێ رۆژ له پرسەدا بن. (مأتم، حداد). دوای ئەو سێ ڕۆژه ئیتر ماتەمینی پێویست ناکات. بەڵام لەم سەردەمەدا ئەم بۆنەیه زۆری خراوەته سەر.

دوای ئەوەی مردوو سێ شەو له نێو گۆڕدا دەمێنێتەوه، جارێکی تر ژنان و کەسوکار و دۆستانی نزیکی ئەو مردووه، به ئاپۆرایەکی زۆرەوه دەچنەوه سەر گۆڕەکەی و لەنوێ (تەڵقین)ی لەسەر دەخوێنرێ.

ئەنجام

مــرۆڤ لە ڕێڕەوی گــەشــەســەندنی خــۆیدا، لە ئەنجــامی بەرەو ڕووبوونــەوەی لەگــەڵ ســروشــتــدا، دوای ئەوەی بەســەدان و هەزاران ئەزموونددا ڕەت بووە، کۆمەڵێک قەناعەتی لەلا دروست بووە. هەروەها لە سۆنگەی پەی نەبردنییەوە بە دیاردە سروشتییەکان و نهێنییەکانی گەردوون، پەنای بۆ سـیـحـر و ئەفسـانە بردووە. بۆ لێکدانەوەی هەر دیاردەیەک ئەفــســانەیەک یان زیاتری ئەفــراندووە. مــرۆڤ هاتووە ژمارەیشی تێکەڵ بە ئەفسانە کردووە.

ژمارە سێ، وەک گەلێک ژمارەی تر لە نێو سرووت و ئاین و نەریتە کۆمەڵایەتییەکاندا جێگیر بووە. خزاوەتە نێو ئەدەبی میللیشەوە، بەپەند و مەتەڵ و... هتد ئێمە لەم نووسینەدا، باسمان لە مەتەڵی کوردەواری و پێوەندیی لەگەڵ ژمــارە ســێدا نەکرد، ئەگەرچی لە دەیان مـەتەڵدا، بەتایبــەتی ئەوانەی بۆ مــەبەســتی دەم تێکەڵبــوون ڕۆنراون، دووبارە دەبنەوە.

ڕەنگە کۆنترین مەتەڵێک گەیشتبێتە لامان، ئەوەبێ کە لە شانۆییە بەناوبانگەکەی سۆفۆکلیس "ئۆدیب بە پادشایی" دا هاتووە. ئەم دەقە چەند سەدەیەک بەر لە زاین نووسراوە. لە دەقەکەدا هاتووە: "ئەبولهەول" دڕندەیەکە، بە لەش شێرە، بە ڕوخسـار ئافرەتە و باڵی هەڵۆی هەیە. نزیک بە شـوورەکـانی شاری "تیبـە" لە نێـو دارسـتـانێکەوە لە "ئۆدیب" دەردەپەڕێ و مەتەڵەکەی لێ دادەهێنێ. ئەگەر نەیزانێت ئەوا وەک هەموو قوربانییەکانی پێشووتری ئەمیش دەکاتە نێچیری خۆی: «ئەو گیاندارە چییە، کە سەرلەبەیانی لەسەر چوار دەڕوا، نیوەڕۆ لەسەر دوو، ئێوارە

لەسەر سێ دەڕوات؟»

ئۆدیب وەڵامی دەداتەوە «ئەوە مـرۆڤـە، بـە منداڵی بـەدوو دەست و دوو پێ گـاگـۆڵکی دەکات، بەگەورەیی بە دوو پێ دەڕوات، بەپیریی بە دوو پێ و گۆچانێک!» واتە مەتەڵەکە قۆناغەکانی گەشەکردنی مرۆڤی کردووە بە سێ بەشەوە.

لەم سـەردەمی دیجـیـتـاڵەدا، هەمـوو ئـامـارەکـان بە ژمـارە ئـەنجـام دەدرێن. ژمـارە گـرینگـیـیـەکی زۆری لە ژیانی نوێدا هەیە. بەبێ ژمـارە کار ناڕوات و ژیان دەوەستێ. "گالیلۆ" لە سـاڵی (١٦٢٣ز)دا وتوویەتی: «خواوەند سروشتی بە زمانی بیرکاری داڕشتووە»

ئەمـڕۆ گـەردوونیـیـەکـان "الفلـکیـون"، بۆ هـەر "بورجـێک، کلوویەک" ژمـارەکیـان داناوە. کە ژمارەی بەخت و ئاواتی ئەو کەسـەیە. بۆ نموونە، ژمـارەی لەبـار بۆ لەدایکبـووانی کلووی کـەوان "قـوس" ژمـارە سـێـیـە. ئەمـیش بە هـەسـارەی "مـشـتـەری"یـەوە بەسـتـراوە، کـە هێـمـای بەخت و گـەشـبـینی و سـەرکـەوتنە. واتە ئەوانەی لەدایکبـووی برجی کـەوان بن (٢٢ی تەشرینی دووەم تا ٢١ی کانوونی دووەم) ژمارە سێیان پێوە دێ.

سەرچاوەکان:

(١) شـێخ مـحـمـد خـاڵ، پەندی پێـشـینان، چاپی دووەم، چاپخـانەی کـامـەرانی، سلێمانی، ١٩٧١

(٢) عمر شێخ الله علی، پەندی کوردی، دار الحریه، بغداد، ١٩٨٠.

(٣) شێخ محەمەدی خاڵ، فەرهەنگی خاڵ، چاپخانەی کامەرانی، سلێمانی، ١٩٦٠

(٤) محەمەد ئەمین هەورامانی، کاکەیی، چاپخانەی "الحوادث"، بغداد، ١٩٨٤

(٥) محەمەد فەریق حەسن، مەملەکەتی ماسی، سلێمانی، ١٩٩٦

(٦) د. عمر الطالب، أثر البيئة في الحكاية الشعبية العراقية، دار الحرية، بغداد، ١٩٨١، ص: (٨٣ – ٥٨).

(٧) التراث الشعبي، العدد (٧، ٨) ١٩٨٤

(٨) طه باقر، مقدمة في أدب العراق القديم، دار الحرية، بغداد، ١٩٧٦

(٩) طه باقر، ملحمة گلگامش، دار الحرية، بغداد، ١٩٧٥

(١٠) د. أحمد كمال زكي، الاساطير، دار العودة، بيروت، ١٩٧٩، ص: (١٠٨).

(١١) د. سيد عويس، الخلود في التراث الشعب المصري، دار المعارف، ١٩٩٦

(١٢) أ. پيترا، مدخل الى تأريخ الاغريق، ترجمة: يوئيل يوسف عزيز، جامعة الموصل، ١٩٧٧

(١٣) إبن القيم الجوزية، كتاب الروح، ١٣٥٧ هـ ، ص: ٢٧٦

(١٤) محمد حسنين هيكل، مدافع آيه الله، ط (١)، دار الشرق ، ١٩٨٢، ص: (١٠٨).

(١٥) ك، ك، راثظين، الاسطورة، ترجمة: جعفر صادق الخليلي، ط (١)، بيروت، ١٩٨١، ص: (٩٠).

(١٦) مصطفى إبراهيم الزلمي ، مدي سلطان الارادة فى الطلاق ، ج (١) ، ط (١) ، ١٩٨٤

(١٧) توفيق الحكيم، ئۆدیبی پاشا، وەرگێڕانی: کاکەی فەلاح ، چاپخانەی کامەرانی، سلێمانی ١٩٧٨.

من و خوێنەر

لە ئێستادا، خۆم وەک ئەو ڕێبوارە دێتە پێش چاو بە سواری ئەسپەکەیەوە، لە هەوای خۆیدایە. دەستی ناوەتە بناگوێی و لە کانگەی دڵییەوە گۆرانی دەڵێ و هەر ئاگای لێ نییە لە دەوروپشتیدا چی دەگوزەرێ. باکی بەوە نییە کێ گوێی لێیەتی. ڕەنگە ئەو بۆ غەریبی خۆی گۆرانی بچڕێ. یان دەشێ بڵێم: من ئەو ڕووبارە خوڕەم بەدەم هاژە هاژ و شەپۆلانەوە دەڕوات و ئاوڕ ناداتەوە. باکی پێ نییە، بگرە هەر ئاگایشی لێ نییە، کێ گوێی بۆ خوڕەی شەپۆلەکانی ڕاگرتووە؟ یان کێ سەرنجی کەفە ژیلەی سەرئاوکەوتووی دەدا و کێ ماسییەکانی نێوی ڕاو دەکات؟ کامانەن ئەو مەلانەی ڕۆژانە دێنە کەناری و لە ئاوەکەی دەخۆنەوە؟ شتێکی ڕوونیشە کە بۆ کێ دەنووسی؟ و بۆ چی دەنووسی؟ دوو پرسیاری جیاوازن.

نووسەر هەن، ئەگەر خوێنەریشیان نەبێ هەر دەنووسن. منیش، بە تایبەت لەم هەلومەرجی غەریبییەدا قەرزارباری خوێنەر نیم. بە ڕەنجی شانی خۆم ژیاوم نەک لەسەر داهاتی کتێبەکانم. ئەو کەسەی ڕەخنە لە نووسەرێ دەگرێت گەرەکە بەرهەمەکانی ئەوی لە ماڵی خۆیدا وەک گوڵ پاراستبێ. دەنا هیچ مافێکی بەسەریەوە نییە. بە ڕاشکاوی لە ئێستادا منەتباری هیچ خوێنەر و هیچ گرووپ و لایەنێک نیم. تاکو ئەمڕۆیش، بەنیازی هاندانم، هیچ لایەنێ تەنانەت قەڵەم جافێکیشی خەڵات نەکردووم. ئەگەر سەر بە هەر نەتەوەیەکی تری ئەم زەوییە بوومایە،

هەڵبەت چەندین جار ڕێزیان لێ نابووم. بۆیە لەم ڕووەوە شا بە سەپان نازانم!

خۆ من نووسەری ئەورووپایی نیم، بێ ئەوەی خۆی هەر ئاگاشی لێ بێ، سەری ساڵ لە بەرانبەر خوێندنەوەی کتێبەکانیدا، هەزاران کرۆن ڕژاوەتە نێو کۆنتۆکەیەوە و بەئاسانی بیشزانێ ئەو ساڵە چەند جار کتێبەکانی خوازراون. ئێمە هێشتا زۆرمان ماوە. هێشتا کتێب لە وڵاتی ئێمەدا بەکاڵا نەبووە و بە هەندیش نەگیراوە! مەگەر جاروبارە، لە لایەن هەندێ لە ئازیزان، خوێنەرانی ئینتەرنێتەوە کورتەنامەی دەستخۆشیم پێ بگات! منیش لێرەوە بەو ئازیزانە دەڵێم ڕێزیان لەسەر چاوم و تەمەن درێژ بن. پێزانینی خۆم دەردەبڕم.

بەڵام ئەوەیش بزانە کە تاکی کورد بەگشتی و خوێنەری کورد بەتایبەتی بەرچاوتەنگ و پێنەزانن. دەبوایە نووسەرە داهێنەرەکان، وەک نووسەری ئەو میللەتانەی دنیا بەدەیان هەزار نامەی پیرۆزبایی و دەستخۆشییان لە لایەن ئەو خەڵکەوە پێ بگەیشتایە. کەچی کاتێ نووسەرێکی کورد پێیەک خوار دادەنێت، هەر خوێنەرە و لێی دەبێتە باوەپیارە و زڕداک و براگەورە پێیدا هەڵدەکاڵێن و سەرزەنشتی دەکەن! سەیرە، ئەو ئازیزانە نووسەر بە فریشتەی ئاسمان دەزانن. پێیان وایە ئەو نابێ بەهەڵەدا بچێت. لە کاتێکدا پێغەمبەرانیش هەڵەیان کردووە! هەن لە نووسەران دەبنە (قازی!) و دادگایی دەکەن. بەڵکو هەندێ پێی لێ هەڵدەبڕن و لە خۆیشیان ڕادەبینن بێڕێزیشیان بەرامبەر بکەن! ئەمەیش یەکێکە لە نیشانەکانی میللەتی دواکەوتوو.

ئەو هەڵۆیەی بەسەر دوندی چیاوە هەڵنیشتووە بۆ کێ دەسیرێنێ؟ لەوانەیە بۆ بەرد و دار، بۆ خودی خۆی، بۆ ئاسمانی شین بسیرێنێ.

دەسا منیش هەر ئاوا دەنووسم.. کاتێکیش دەنووسم، پراکتیزەی گەمە و ئارەزووی خۆم دەکەم.. چێژ لەو پرۆسەی نووسینە دەبینم و تەمەنی خۆمی لەگەڵدا دادەگیرسێنم. هیچ شتێک بەلامەوە لەوە خۆشتر نییە کاتێ لە پاکنووسی دەقێک دەبمەوە و بەشوێنیدا پێکێک هەڵدەدەم. ئەوەیش بزانە، کە ئەو چیرۆکەی ئەمڕۆ دەینووسم، ڕەخنەیە لەوەی پێشترم. بەو مانایەی دەمەوێ لەوەی پێشووتر جیاواز بێت. جیاواز لە هەموو ڕوویەکەوە.

دەزگاکانی چاپ پارە بە ڕووناکبیری نادەن. ئەمەیش مانای وایە بێ نرخ سەیری دەکەن. ئەو دەزگایەشی وا نرخی بۆ کتێب داناوە، نرخی "تەپاڵە"ی پێ دەدات! دەزگا پێوەندیدارەکان نووسەریان وەلاناوە. کوا، ساڵانە چەند خەڵاتی ئەدەبی هەیە؟ براله ئەمڕۆ کێ گوێ لە نووسەر دەگرێ و سەرنجەکانی بەهەند دەگرێ؟ لەوێندەرێ بەڕە کۆن و لبادە کۆن و فافۆنە شکاو و بوتڵی بەتاڵ لە ئەدەب و هونەر و زانست بەنرخترن.

من (حساب) بۆ خوێنەرێ دەکەم بەئاگا بێت. هاوڕێم بێ، دەمەتەقێم لەگەڵدا بکات. لێزانانە لەسەر بەرهەمەکانم بدوێ. ڕووناکبیر بێ. بە ئینساف بێ. شارەزای ئەو تەرزە ئەدەبە بێت دەینووسم. بەڵام مەخابن ئەم خوێنەرە لە کوولەکەی تەڕیشدا ناوی نییە! یان هیچ نەبێت من نەمدیوە. خەو لێ زڕاو هەیە درەنگانی شەو دەست دەداتە کتێبێک بەو نیازەی بەدەم خوێندنەوەیەوە خەو بیباتەوە. واتە لە بری "ڤالیۆم" کتێب بەکار دەبات.

پێکەنینم بە خوێنەری ڕەمەکی دێت. لەو بینەرانە دەچێت، دوای ئەوەی درامایەکی کوردی دەبینێت، لەسەر شەقامەکان یەخەی

ئەکتەرەکە دەگریت و سەرکۆنەی دەکات و خۆی لێ سوور دەکاتەوە و پێی دەڵێت: «ئەرێ کابرا تۆ بۆچی ئەوەندە لەگەڵ ژن و منداڵەکانتدا خراپی؟ ئەرێ ئەوە تۆ بۆچی کچەکەت بەو کوڕە باشە نەدا؟»

کورد میللەتێکە وا هەڵکەوتووە، ئەگەر بە ملیۆنان دۆلاری ڕەشی هەبێت، هێشتا هەر ئامادە نییە دەست بەگیرفانیدا بکات و سەد دۆلار بە کەڤاڵێکی شێوەکار، یان دە دۆلار بە کتێبێک بدات. تاکی کورد دەمرێت و مێشکی ساف و خاڵییە. هیچی ئەوتۆی تێدا "سەیڤ" نەکراوە شیاو بێت.

وا تەمەنێکە دەنووسم. ڕێک نەکەوتووە جارێ لە جاران پێکەوە لە تەک خوێنەرێکی زانادا دابنیشم دوو قاوە بخۆینەوە و دەمەتەقێیەک بکەین. لەم غەریبایەتییە، هەر نەیکردبێ. من ئەدەب دەنووسم، بەڵام لە بۆنەکاندا هەر ئازیزێک دەبینم پرسی سیاسەتم لەلا دەورووژێنێ! دەکرێ بڵێم خوێنەری وریا دەگمەنە. ئێمە ئاسنی سارد دەکوتین. ساڵ بەساڵ خۆزگەم بەپار. من لە ساڵی ١٩٧٨دا کۆچیرۆکی "سێبەری ئەسپە شێ"م بە تیراژی دوو هەزار دانە و لە ساڵی ١٩٧٩دا، کۆچیرۆکی "ڕستێک زەنگانەی ئاوی"م بە تیراژی سێ هەزار دانە چاپ کردووە. کەچی ئێستا کوردی باشوور سێ هەزار خوێنەری نییە. لە نووسینێکدا باسم کردووە کە "شەش هەزار" کوردی باشوور یەک کتێبیان بەردەکەوێ! ئایا لە دۆخی وەهادا خوێنەر بوونی هەیە؟ من لە نێو لاپەڕەی کتێبەکانمدا ئامادەم، لە لاپەڕەی گەشی ماڵپەڕەکاندا ئامادەم، ئەدی خوێنەرە ئازیزەکان لە کوێن؟

کورد میللەتێکی خەمساردە. وەک پێویست بە ئەرکی سەرشانی هەڵناسێ. هەر نەوەیەک دێت و ئەرکە قورسەکان لە شانی خۆی

دادەماڵێت و بە کوڵی نەوەی داهاتوویدا دەدات. بۆیە دەبینی نەوەکان لەبن باری تاقەتپڕووکێندا پشتیان شکاوە. پێدەچێ بۆ پرسی خوێندنەوەش هەر وابێ. پێدەچێ کورد خوێندنەوەشی بۆ نەوەکانی داهاتوو بەجێ هێشتبێ. خۆی "نائاگا" دەمرێ بەو هیوایەی نەوەکانی داهاتوو سەرەتەقێیەک بکەن.

من ناخی خۆم ئاسوودە دەکەم. ئەگەر خوێنەری ڕاستەقینەش هەبێ، دەبێ ئەو خوێنەرە هاوڕێم بێت. بلا بەخێر بێ. بەڵام کوا؟ خۆ دەبێ لە ساڵان و لە مانگان پرسیارێکی ماقووڵ بەڕوومدا بدا. خۆ دەبێ جارێ لە جاران سەبارەت بە یەکێک لە بەرهەمەکانم ئیشکالێک، کێشەیەکی لەلا دروست ببێ، کاتێ دەیانخوێنێتەوە. یان دەبێ جارێک بەدحاڵیبوونێکی لەلا دروست بێت و لەم کەلێنەوە لێم بپرسێ. خۆ من پۆستی ئەلکترۆنیم هەیە. ناوونیشانم هەیە. تەلەفۆنی ماڵ و دەستیشم هەیە. لە ژیانیشدا کەسێکی کراوەم. نووسینەکانیشم باسی ژیان لەوپەڕی کێشە و ملانێدا دەکەن. ملانێ و پێکداهەڵپژانی خەڵک، لە هەرەتی خۆیاندا. واتە بەسەر ژیاندا کراومەتەوە، ئەدی خوێنەری کارا ئەگەر هەیە کوا؟

شاعیر هەر نەیسە، ئەو زیاتر لەگەڵ ناخی خۆیدا دەدوێت. "من" لە شیعردا دەشێ خودی شاعیرەکە بێت. ئەگەر خوێنەریشی کەم بێت کارێکە ڕێی تێ دەچێت. بەڵام خۆ من باسی کێشەی خەڵک دەکەم، باسی ئێوە دەکەم و ئێوەش خۆتان لێ نەبان کردووە.. بەدڵنیاییەوە دەتوانم بڵێم: من لەم سەردەمەدا کەسێکی چالاکم. ئایا چاپکردنی چوار کتێب لە ساڵێکدا «لە ساڵی ٢٠٠٨» چالاکی ناگەیەنێ؟

گەیشتوومەتە ئەو بڕوایەی کە میللەتی کورد بە گشتی مرۆڤی

داهێنەری خۆش ناوێ و حەز لە چارەی ناکا. بەڵکو تۆ هەتا تاکێکی گەلۆر بیت خۆشەویستتریت. بەدرێژاییی مێژوو داهێنەران لە کوردستان هەڵاتوون. یان بە غەریبی لە ماڵ و زێدی خۆیاندا ژیاون. پرسیارەکە لێرەدایە: ئەگەر ئێمە خوێنەرمان نەبێت، داهێنەر لە کوێیە و چ کارەیە؟ ئەم پرسە وەک پێوەندیی نێوان شانۆ و بینەر وەهایە. دەقی شانۆیی لە دووتوێی کتێبدا جووڵە و بایەخێکی نییە هەتا نەچێتە سەر تەختەی شانۆ و بەرجەستە نەکرێت و بینەران ڕووی تێ نەکەن. دەسا بۆ چیرۆک و ڕۆمانیش خوێنەر لە جێی بینەرە. ڕەنگە خوێنەر هەبن، بەڵام ناسۆسیال بن؛ واتە ناکۆمەڵایەتی بن، دەنا بۆچی گوێم لە دەنگیان نییە؟ بۆچی چاوم لە ڕەنگیان نییە؟

من بەرگدروو نیم، جلک پڕ بەبەری مەعمیلەکانم بدوورم. من ئەو جلکە بە بەری قارەمانی چیرۆکەکانم دەبڕم کە بەپێی زەمینەی قارەمانەکان بە شیاوی قەدوباڵای ئەوانی دەزانم. ئەگەر ئەدەب بەگوێرەی دڵی خوێنەر نووسرا، ئەوا دەستی لێ بشۆ.

بڕێک جاریش هەست بەپووچگەرایی پرۆسەی نووسین دەکەم. بەتایبەت کاتێک دەبینم لەسەر کتێبێکی بەنرخ و دانسقە نووسراوە: «٥٠٠ دانەی لێ چاپ کراوە» شەرم دام دەگرێت. ٥٠٠ دانە کتێب بۆ شەش ملیۆن کەس لە باشوور! ئالێرەدا ئاستی خوێندنەوەی میللەتەکەمم بۆ دەردەکەوێ. ئەدی ئەو هەموو زانکۆیانە چی بەرهەم دێنن؟ ئەدی نوژداران کە بە هەزارانن. مامۆستایانی زانکۆ کە بە هەزارانن. ئەندازیاران کە بە هەزارانن، پارێزەران کە ئەوانیش دیسان بە هەزارانن؟ مانای وایە نزیکەی هەموویان ناخوێننەوە. خۆ ئەم توێژانە دەرامەتیشیان خراپ نییە. نرخی کتێبیش لە کوردستان هەرزانە. باشە

ناکرێ ئەمانە ساڵانە پارەی چوار "ئایس کریم" بدەن بە چوار کتێب و بیخوێننەوە؟

لە جیهاندا وەهایە. نووسەر و ڕەخنەگر و خوێنەر سێکوچکەیەکی تەواوکەری یەکتری پێک دێنن. بەڵام لە کوردستاندا تەنیا نووسەر هەیە و دووانەکەی تر نادیارن. یان بەحاڵ، وەک تارمایی دیارن! ئەدەب لە وڵاتان لەسەر سێ لاقان دەڕات، وەلێ لەلای ئێمەی کورد جووتێک لاقی گردەبڕ شکاوە! تەنانەت ڕەخنەی ئەکادیمیش نائامادەیە. ئەمەیش لە خۆیدا مانای وایە مامۆستایانی زانکۆ، لە بەشەکانی ئەدەب نائامادە و ناکاران. ڕاستە کتێبی خراپ پڕی بازاڕە، بەڵام کتێبی ئاست بەرز لە هەموو بوارەکاندا هەیە. من شایەتی دەدەم کورد ئێستا لە ئاستی بەرزدا چیرۆک و ڕۆمان و شیعری هەیە. بەڵام خوێنەری ئاست بەرزی کەمە.

خەڵکی ئەم سەردەمە کوشتەی دوای ڕووکەشن. جلکی جوان دەپۆشن. چەکی جوان حەمایڵ دەکەن. سواری ئۆتۆمبێلی دوامۆدیل دەبن. ماڵە جوانەکانیان بەنێوماڵی گران و جوان دەڕازێننەوە، بەڵام مێشکیان هەژارە و خەمی سەری خۆی ناخۆن!

جاران بەعس ئابڵووقەی ڕووناکبیریی لەسەر دانابووین. نەیدەهێشت، ئەدەبی جوان و فیکری ڕۆشن بگاتە لامان. کەچی ئێستا خۆمان پشتمان تێ کردووە. بە جەهالەت ڕاهاتووین. دەبێ وەک لێدانی کارەبا چلۆن لەسەری نەخۆش دەدرێت ئاوا مێشکمان لە کارەبا بدرێت هەتا دەمارەکانمان ڕاتەکێن و بێینەوە هۆش خۆمان. ئەوەتا ئێستا خۆمان ئابڵووقەی ڕۆشنبیرییمان لەسەر ماڵەکانی خۆمان داناوە.

تاکی کورد دەیان ساڵە لێ ڕاهاتووە ئەگەر لێشی زیاد بێت، لە هەر

کوێ هێلکە بدرێت دەچێ لەوێندەرێ لە ڕیزدا بۆی دەوەستێ و سەرەی بۆ دەگرێ. بەڵام «تا ئێستا ڕووی نەداوە لە تەئریخی میللەتا!» وەک گەلێکی زیندوو، تاکی کوردیش سەرەی بۆ کتێبێکی گرینگ گرتبێ.

بەڵێ بەندە لە خوێنەری بێئاگا کە هەڕی لە بڕی جیا ناکاتەوە تووڕەم. نووسەر هەن، لاساییکردنەوەی ئەدەبی سەدەی نۆزدەیەم بە مۆدێرن بەوانی هەژار دەفرۆشن و ئەوانیش سەری ڕەزامەندییان بۆ دەلەقێنن. ئەوان بەشداریی گفتوگۆ ناکەن. من ناڵێم هەموو خوێنەرێک دەبێ توێژەر بێت و لەوسەری هاتبێتەوە. بەڵام خۆ دەبێ ئەوەندە بزانێ چیرۆکی کۆن و نوێ، کوردی و ناکوردی، داهێنراو و لاسایی لەیەک هەڵاوێرێ.

بە درێژاییی تەمەنم لە هەر کوێیەک بووبێتم کاریگەریی ئەرێنیم لەسەر دەوروبەرم هەبووە. هانم داون بخوێننەوە. بە زۆری لە هەر قوتابخانەیەک بووبێتم کتێبخانەکەی بە دەست منەوە بووە و هەردەم دەرگەی ئاوەڵا بووە. لە ژووری پۆلیشدا هەرکاتێ کۆوارەکانی بەیان و کاروان و ڕۆشنبیری نوێ دەرچووبن قوتابییەکانم لێ ئاگادار کردوونەتەوە. ناوی کتێبی نوێی بەسوودم لەسەر تەختە ڕەشەکە بۆ نووسیون و زۆریشیان بە قسەیان کردووم و کڕیویانە. بەڵام لەم غەریبییە ئەگەر چی کاتی زیاترم بەدەستەوەیە و لە جارانیش چالاکترم. ئەوەتا لە سایتەکانیشدا دەنووسم و لە تەلەڤزیۆنە لۆکالەکەی پایتەختیشدا بەرنامەیەکم بەناوی "هەر جاری کتێبێک" هەیە و هەر کتێبێک بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی و دانیمارکی باس لە ئەدەب و مێژوو و... هتد کورد بکات من پیشانیان دەدەم و بەپێی توانا قسەیان لەسەر دەکەم، بەڵام بەڕاشکاوانە دەڵێم: کاریگەرییەکی ئەوتۆم نییە و

قسەی خۆم و ئەو نووسەرە ئازیزانەی وا کتێبەکانیان پیشان دەدەم لە بەرد دەدەم.

دەکرێ خوێنەریش بە چەند بارێکدا بپۆلێنین. بۆ نموونە خوێنەری بەر لە ڕاپەڕین و دوای ڕاپەڕین. خوێنەر هەن جدین و هەن درەنگانی شەو بەو نیازە کتێب بەدەستەوە دەگرن لایەلایەیان بۆ بکات و بیانخاتە خەو. یەک لەباری خۆم، پێش ڕاپەڕین هەستم بە بوونی توێژێک لە خوێنەر دەکرد، تەواو بەدەربەست بوون. ئەوان لای خۆیانەوە، لە ڕێی بەرهەمەکانیانەوە نووسەرانیان دەناسی و پۆلێنیان کردبوون. هەستم دەکرد ئەو توێژە بە شەوقەوە لە دووی بەرهەمەکانم دەگەڕێن، ئەگەرچی بە ژمارە و چەندێتی ئەوەندە زۆر نەبوون. ئەو خوێنەرانەی ئەوسا دەهاتنە کۆڕە ئەدەبییەکان، پرسیاری جوانیان دەوروژاند و بەگەرمی گەنگەشەیان لە تەک نووسەراندا دەکرد کە منیش یەکێک بووم لەوان.

ئەو خوێنەرانە گەلێک جاران لە ڕێ و بانان، لە نێو شاردا، یان لەو سەفەرانەدا کە بەهۆی پرسە و شاییەوە یان بەهۆی ئازادبوونی زیندانییەوە بۆ سەردانی خزمان دەچوومە قەراخ و گەرمیان. لەوێ لێم نزیک دەبوونەوە، بە ئەدەب و ڕێزەوە داوای مۆڵەتیان دەکرد. سەبارەت بەو چیرۆکانەی ناوبەناو لە کۆواری نووسەری کورددا بڵاوم دەکردنەوە پرسیاریان دەوروژاند. ڕای جوانیان دەردەبڕی. هەبوون ئامادەییان پیشان دەدا. ئەو چیرۆکانەی کە لە بڵاڤۆکەکانی ئەو سەردەمەدا نارۆن بەرۆنیۆ و بە دەستخەتیش بەنێو خەڵکدا بڵاویان بکەنەوە. ڕاکانی ئەو خوێنەرانە و ئامادەییان بۆ هاوکاری، بۆ منی بێ پشت و پەنای تەنیاباڵ، لەو سەردەمە تاریک و شوومەدا، خەڵات و هاندان و دەست بە پشتدادانێکی بێ وێنە بوو. لە شەوەزەنگدا ترووسکایی بوو. سەرم

دەسـوڕمـا چلۆن ئەو ئازیزانە، لەو کـوێرە دێیـە ئابڵـووقـەدراوانەدا، بەو ڕادەیە نووسەرانیان لە ڕێی بەرهەمەکانیانەوە دەناسی.

سەبارەت خـوێنەری بەدەربەست لەجێیە ئەم ڕووداوە کە بۆ من مایەی شانازییە بگێڕمەوە. سەرەتای هەشتایەکانی سەدەی بیستەم بوو. لە بن دیواری فەرمانگەی پۆستی سلێمانیدا ڕێزدارێک بەناوی (أ، ب) کتێبی بۆ فـرۆشتن دادەنا. لەو دەمـەدا کـوڕەکـەی کـە مـێـردمنداڵێک بوو تازە دەگـەیشـتـێ لەوێ بوو. داوای کـۆواری "نووسـەری کـورد"م لـێ کـرد. لە وەڵامـدا وتـی: ئـەو ژمـارەیەیان بە (٥٠٠) و ئـەمـەشـیـان بە (٧٥٠) فلس.. منیش پرسیم: «هۆی ئەو جیاوازییە چییە؟» لە وەڵامدا وتی: «ئاخر ئەم ژمارەیەیان چیرۆکێکی حەمە فەریق حەسەنی تێدایە» ئەو مەبەستی پێی چیـرۆکی "دووربین" بـوو. بەداخـەوە دوای ڕاپەڕین دۆ و دۆشـاو تێکەڵ بوون. بەتـایبـەت بـوارەکـانی ئەدەب و هـونەر بە جـۆرێک تێکچـوون و لە گرێژەنە چوون؛ ئێستاشی لەگەڵدا بێت نەکەوتوونەتەوە سەر ڕاستەڕێ.

باوەڕ ناکـەم نووسـەر بە پێی مگێـز و مـەرجـەکـانی خـوێنەر چیـرۆک بنووسێ. ئەوە کەسـانی سیاسین لـە هـەر جێیـەک بن بە گوێرەی دڵی ئەو کۆمەڵە خـەڵکە دەدوێن کە لە بەرچاویانن. کارێکی سـەختـیشە نووسـەر بزانێت خوێنەر چ جۆرە چیرۆکێکی گەرەکە و کام جۆرە زمانی نووسینە بەگیانـی خۆشـە. لانی کـەم هێشـتـا لەم ڕووەوە هیچ کوردێک تۆژینەوەی مـەیدانیی وەهـای کە پشـتی پـێ ببەسـترێت ئەنجام نەداوە. ئێمـە هیچ ئامار و بەڵگەیەکمان لەم بارەیەوە لە بەردەستدا نییە. بەڵام سەبارەت بە پرسی ڕوونی و تەمومژ، هەندێک ستانداردی جیهانی لە بەردەستدان. هـەر وەک نموونـە، "گـەرەکـە!" کـورتەچیـرۆک وەڵامـی لـزگـێک پرسـیـاری خـــوێنـەری وریا، یان خـــوێنکاری بـەدەربەست بداتـەوە. گـــریمان تۆ

قوتابییەکی، وەک پرۆگرامی خوێندن لە ژانری کورتەچیرۆک دەکۆڵییەوە. لە دۆخـێکی وەهادا گـەرەکـە بیـرۆکـە، تیـمـە، قـارەمـانی یەکـەم و (بی) قارەمان و لزگێکی درێژ لەم بابەتە لە چیرۆکدا ئاماژە پێ بدرێن. ئەگینا ئەو قـوتابییـە ناتوانێت بەرهـەمـەکە لە خـانەی کورتـەچیرۆکدا پۆلێن بکا. دیارە ئەم تەرحە چیرۆکەیش داوای ڕوونیمـان لێ دەکات، نەک تەمتومان و ئاڵۆزی. چونکە لە سەمتی هەر چیرۆکێکدا، دەبێت ئەم ڕەگەزانە هەبن و لانی کەمی مافی خۆیان پێ درابێت.

وەلی "گـــومـــان"یش هـەردەم لـە چیـــرۆکی نـوێدا لـە ئارادایـە و تەنـکـە تەمـێکی بە دەوری دەقـدا بڵاو کـردووەتەوە. کـەچی خـوێنـەری وا هـەیە تەنیـا چاوی پێـدا دەخـشـێنێ و زەینی لەلایـەکی ترە. واتە زەینی پەرت بووە. ئێ مـرۆڤـیش تەنیـا یەک مـێشکی هـەیە، فریای ئەوە ناکـەوێت هـەم سـەیری بەرنـامـەیەکی تیـڤی بکات و هـەمیش چیـرۆک بخـوێنێـتـەوە. لەو تافـەدا ئەمیـشـی دەچێ و ئەویشی دەچێ. وەلێ خـوێنەریش هەیە کـاتی تەواوی بۆ تەرخـان دەکات و دەچێـتـە بنج و بناوانی. دەیەوێ لەو دەقـەوە زانیاری بەرهـەم بهێنێت. واتە خـوێنەرێکی بەدەربەست و چالاکە. کەواتە لە دۆخی وەهـادا دەق بەسـەر خوێنـەری وریادا کراوەتەوە. وەلێ خوێنـەری وەها لە نێو کورددا دەگمەنە.

چیـرۆکنووس پێشـوەختـە بە شێوەیەکی ڕەنگبۆڕێژراوی پەنامـەکی، لە کۆشـشـدایە خـوێنەری لـێ نەتۆرێ،، پێوەندیی نێوانیـان هـەر بمـێنێت و پووشـێکی تێ نەکـەوێ. ئەویش بەوەی ڕێزی لـێ بگرێ. ئەم ڕێـزەیش بە نوێکردنـەوەی کـەرەسـتـەکـانی نووسـین، زمـانی ئاسـت بەرز، وروژاندنی بابـەتی نـرتونوێی پەی پـێ نەبراو، گـۆڕینی تەکنیک لە نێــواندا دێتــە ئاراوە. سـووریش دەزانم، ئەو چیـرۆکـانەی کـە زیاتر پشت بە "گفـتـوگۆ"

دەبەستن کـاریگەرییـان لـەسـەر خـوێنەر پتـرە هەتا ئـەوانەی پشت بەگێڕانەوەی ڕووت "سرد" دەبەستن. چونکە ئەگەر گوتوبێژەکە لە نێوان دوو قـارەمـاندا بوو (بۆ نموونە)؛ ئەوا خـوێنەر دەبێتـە سـێـیـەمـیـان و بەشدارییان دەکات.

نووسـەر لەلای خـۆیەوە، بەدوای نووسـینی دەقـدا، چەند پلـەیەک، یان چەند ئاسـتـێکی بۆ خـوێنەر داناوە و حـسـابیـان بۆ دەکـات. وەلێ ڕاوبۆچوونی تـوێژێکیـان زیاتر بەهەند دەگـرێت و لە نـاخـەوە تەنیـا موجامـەلەی باقی توێژەکانی تر دەکات. هیچ نەبێت بۆ خـۆم وەهام. ئەو ڕایەم بە مێشکدا ناچێت کە هـەندێ چیرۆکنووس دەڵێن: «بۆ خـوێنەر، یان بۆ خـوێندنەوە چیرۆک نانووسـین!» چونکە لە وەڵامـدا دەبێت پێیان بڵێیت: «تۆ کاتێک لە کۆوار و ڕۆژنامە، یـان لە دووتوێی کتێبێکدا، یاخۆ لە مـاڵپـەڕێکدا چیرۆک بڵاو دەکـەیـەوە. ئەدی تەواوی ئەو پێگـەیانەی وا ناوم هێنان، ئەگـەر بۆ خـوێندنەوە نین، بۆ چ مـەبەسـتـێکن؟ کـتـێب بۆ خوێندنەوەیە ئازیزم!» جا ئەو ئازیزانە ڕاستـتـر وایە بڵێن، ڕای خـوێنەر بەهەند ناگرین و گرینگی پێ نادەین.

خوێنەری کارا و بەرهـەمـهێنیش کاتێک دەقێک دەخـوێنێتەوە، ئەودیوی ڕووداوەکانیش تاوتوێ دەکات و دەیەوێ بزانێت دەق چ گوتارێکی لەودیو بەسـەرهاتەکانەوە پەنهان کردووە. "ئـەدۆنیس" لە کورتە وتارێکدا، کـە لە "١٩٩٤" دا، لە بـاسی ڕۆمـانـنووسـی سـودانـی "الطیب صـالـح"دا، بە سەردێری «مکان لهجرة داخل المكان. شـوێنێک بۆ کۆچ لـە نێو شـوێندا» نووسیویێتی: «ئێمـە بۆ ئەوە ناخـوێنینەوە تاکو بەڕێوەچوونی ڕووداوەکە بزانین، بەڵکو تاکو بزانین چی لە پشتـەوەیە.» یەک لەباری خـۆم، کـاتێک چیـرۆک یان ڕۆمـانی نووسـەرێکی دوورەدەسـتـی، بە من نامـۆی وەک:

ژاپۆنی، چینی... هتد دەخوێنمەوە؛ وا هەست دەکەم نووسەر ئەو دەقەی بە تایبەکاری بۆ منی خوێنەر نووسیوە. دەبم بە پشکێک لەو کارە. وەک ئەوەی منیش لەو سەردەمەدا و لە نزیک ئەو ڕووداوانەوە ژیابێتم. ئاوایە کاری گەورە نووسەران. هەر دەڵێی بۆ ئێستا و بۆ منی خوێنەریشی نووسیوە.

پێم وایە نووسەر گەلێک کەیفی پێ دێ، کاتێ دەبینێ، چیرۆکەکەی لە ماڵپەڕێکدا چەند هەزار جارێک کرتەی لەسەر کراوە. دیاردەی هەڵکشانی ژمارەی خوێنەر، مایەی شادییە و دەست بەشانی نووسەردا دەدا، کۆڵێکیش دڵخۆشی دەکات. خۆ ئەگەر بزانێ خوێنەرەکان وریا و وردبین ئەوا دەها چاکتر. خوێنەری نموونەیی ئەو کەسەیە بتوانێت شرۆڤەی دەق بکات و بۆ سەر ئەو ڕەگەزانەی هەرەوەزییان لە دارشتنی ئەو دەقەدا کردووە ورد بکاتەوە. یان لێیان نزیک ببێتەوە. بەڵام ئەم جۆرە خوێنەرە دەگمەنە. دەکرێ بەم جۆرەیان بڵێین، خوێنەری بەشدار.

هەرچۆنێ بێت، پێوەندیی نێوان نووسەر و خوێنەر برێک ئاڵۆزە و قەت وەک پێوەندیی نێوان بازرگان و کاڵا نییە. چونکە دەکرێ کڕیاری کاڵای بازرگانی بەپێی کولتوور و زەوقی خۆی، یان بەپێی نرخ و باش و خراپی کاڵایەکە مەرجی هەبێت، ئەوسا بیکڕێت و بەکاری بهێنێ. کڕیار بۆ خۆیشی بۆی هەیە کاڵا هاوردە بکات. وەلی نووسەر خۆی بەرهەمهێنەرەکەیە. جگەلەوەی، لەو بڕوایەدام نووسەرێکی سەرکەوتوو لەم دنیا بەرینەدا نادۆزیتەوە، بەنیازی سوود و قازانج دەستی دابێتە چیرۆک یان ڕۆماننووسین.

ئەمڕۆ ماڵپەڕەکانی ئینتەرنێت، توانیویانە پتر لە جارانی سەردەمی قەڵەم و کاغەز، نووسەر و خوێنەر لە یەکتر نزیک بخەنەوە. پێم وایە هەر

نووســەرێک بگریت، چەند ناسـراویش بێت، هێـشـتـا هەر، کـاتـێ لە مـاڵپـەڕێکدا بەرهەمـێک بڵاو دەکـاتەوە، پێی خـۆشـە خـوێنەری وریا و بەدەربەست لە پەراوێزی دەقـەکـەیدا، لە بەشـی کـۆمـێنتـاردا، ئەگـەر بەچەند وشـەیەکـیش بـووبێ دەقـەکـەی بەسـەربکەنەوە. بەباڵای ببـڕن و پەسەندی بدەن. وەلێ نووسەر لە ئان و ساتی نووسیندا ئاگای لە هیچی تر نییـە جگە لە دنیـای ئـەو دەقـە و بە تەواویی لەو ژینگەیەدا دەژی. ئەو لەو چرکـەسـاتە براووسکەییـیـە، بارگـاوییـانەدا، وەک سـۆفـیـی لێ دێت و هەرچی حسابی خوێنەر و دەوروپشتی بێت لە ئاگایی ئەودا بوونی نییە، چ جـای پۆلێنکردنی خـوێنەر. ئەو لەو تافـانەدا تەواو ئازادە. سـانسـۆری خوێنەریشی لەسـەر نییە، ئەگەر بێتـو بشێت مگێزی خوێنـەر بەسانسۆر بچوێنین.

ئەوپەڕی کـۆیلایەتیـیە کـاتێک نووسـەر لە ترسـی خـوێنەر نـەتوانێت و پرکێشی نەکات ئازادانە بنووسێت. بۆ خـۆم، لەو سـاتانەدا کـە چیرۆک دەنووسم، خـوێنەرم لـە زەیندا نییـە و نایەتە سـەر پـەردەی بەڕێوەچوونی ڕووداوەکــان و ڕێ بە خــۆم و بەقــارەمــانەکــانیش نـاگــرێت. ئەوە ڕۆمەڵخەزای قارەمانانی چیرۆکەکەن، لە پێش چاومدا دێن و دەچن و بە یەکدا هـەڵدەپژێن. خـەریکی جـەنگ و خـۆشـەویسـتین. هـەڵدێن، دەبەزن، دێنە گـۆ و دەشـیـرێـنن. خـوێنەر لەوێ نـین. لەو دەمـەدا بۆ خـۆیشم دەبمە یەکەم بینەری ئەم کورتەدرامایە.

زمان... ئاسایی و لاسایی

بەری هەر تشتێک بە زمانزان و زماننناسم تێ مەگە. ئەوەندە هەیە، لەو گوندانەی دیومن، لە هەر کۆڕێکدا بووبێتم گوێگرێکی باش بووم، ئەو وشە و دەربڕینە جوانەکانی گوێم لێ بووبن، بە شەوقەوە یاداشتم کردوون. مرۆڤ ئەو بوونەوەرە ژیرەیە کە لە نێو مێرغوزاری وشەدا دەژی. زمانیش بەرهەمی ژیرییە. دەرککردنیشە بە دەوروبەر و بە نهێنییەکانی ژیان. ئەو نهێنییانەی مرۆڤ پەی پێ بردبن، وشە و زاراوەیشی بۆ ڕۆناون و لە کۆگای زماندا پاراستوونی. هەر زمانیشە پێوەندییەکانمان لەگەڵ ژیاندا ڕێک دەخا. جۆن ستوارت میل دەڵێ: «زمان ڕۆشنایی عەقڵە»(*) هەروەک دەتوانین بڵێین زمان لە خۆیدا مەعریفەیشە.

کوردی، زمانی گۆرانی، شین و شایی، فیلم و شانۆ و وێژەیە، بە هەموو لقەکانییەوە. کوردی، ڕێزمانێکی قورسی نییە، گەلێک سانایە. کوردی وەک زمانی فەرمیی عەرەبی نییە تا "جلفی یان عامی" ڕکابەری بێت و شانشانێنی لەگەڵدا بکات. لای ئێمە زمانی ماڵ و زمانی قوتابخانە جیاوازییەکی ئەوتۆیان نییە. چۆن وشەکان گۆ دەکەی هەر وەهایشیان دەنووسیت. بۆ بیانییەکیش ئەگەر مەبەستی بێ، فێربوونی کوردی گەلێ ئاسانە.

کاتێ میللەتێک، لە ڕووی پۆلیتیک و سەربازییەوە دەستڕۆیشتوو بێ،

ئەوا زمانەکەیشی بەهێز دەبێ. ئەگەر لە پێگەی نێودەوڵەتیشدا بەتوانا بێ، ئەوا زمانەکەیشی بەتوانا دەبێ. ئەو بارودۆخە نالەبارەی لە باشووری کوردستان بەسەر زمانی کوردیدا هاتووە، نیشانەی بێهێزیی ئەو سیستمەیە کە بەڕێوەی دەبات. زمان ئەوێتییە و گوزارشت لە تاکی کورد دەکات، بێهێزبوونیشی یەکسانە بە ناسنامە یان ئەوێتییەکی بێهێز.

لە کاتێکدا زمانی کوردی لە وڵاتانی سوریا و تورکیادا دەستبەسەرە، مانای وایە لەو وڵاتانەدا، خودی کوردیش وەک نەتەوەیەک پێمل و دەستبەسەرە. زمان لە وەها ژینگەیەکدا ناتوانێ خۆی بنوێنێت و شکۆفە بکات. ئەگەر سبەیرۆژ شۆڕشڤانانی باکوور توانییان زمانی کوردی لە تەپەسەری ڕزگار بکەن ئەوا تۆ دەتوانی گەواهی بدەی کە ئەوان بەهێز و کاران. واتە ئەگەر ئەوان بووژانەوە، بێگومان بەشوێنیدا زمانیش لەو پاژەی کوردستان دەبووژێتەوە. تەواوی کولتووریش بووژانەوە بەخۆیەوە دەبینێ. چونکە هەر لە جیاوازی نێوان زمانەکانەوە، جیاوازی کولتووری و ڕووناکبیرییش دێتە ئاراوە. لە باشوور، ئەوەی ڕووناکبیرانی کورد بە چنگەکرێ لە ماوەی پتر لە سەدەیەکدا پێکیان هێنابوو، دەسەڵاتی خۆماڵی لەوەیە بەئاویدا بدات. نەمردین ئەمەیشمان دی. دەسەڵاتی کورد بەخەمساردیی خۆی، کنە لە زمانی کوردیدا بکات.

مرۆڤ بەو مەبەستە زمانی داهێناوە تاکو بیپارێزێ. بەو مانایەی تایبەتمەندیی پێ ببەخشێت و وەک هەیە، خۆی بە گرووپەکانی تر بناسێنێ و لەگەڵیاندا هەڵبکات و بگونجێ. وتراوە "زمانی دایک"، ئایا مرۆڤ چەند دایکی هەیە؟ ئایا مرۆڤی بێ دایک هەیە تاکو زمانی بێ

دایک هەبی؟ «من ناچمە سەر زمانێکی تر!» ڕستەیەکە لەسەر کێشی «من ناچمە سەر دینێکی تر!» سەختتریشە. چونکە تاک دەتوانێ بەئاسانتر ئاینی خۆی بگۆڕێ تاکو زمانی. مرۆڤ یەک دایکی هەیە و یەک زمانی دایکیشی هەیە. زمانەکانی تری کە فێریان دەبێ بۆ خوێندنەوە بەکاریان دەبات نەک وەک ئەوێتی "ناسنامە، ئایدێنتیتی" هیچ گرووپێک بەوەی زمانی بگۆڕێت نابێتە جیهانی بەڵکو ئەگەر بۆ خۆی زاخێکی تێدابی ئەوا لە پاڵ دایک و زمانی دایکیدا دەبێتە جیهانی.

ئێمە لە هەر جێیەکی دەرێی کوردستانیش بین، زۆر گرینگە لە نێو خۆماندا بە زمانی کوردی یەک و دوو بدوێنین، تاکو بناسرێین و وەک گرووپێکی نەتەوەیی، خۆمان لە گەلانی دەوروبەرمان جیا بکەینەوە. ئەگەرچی جڤاک یان گرووپێکی گچکەیش بین، بەڵام گرینگە یەکگرتوو خۆمان بە دەوروبەرمان بناسێنین و لە نێو خۆیشماندا پەرۆشی یەکتر بین. ئەمەشیان دیسان لە ڕێی زمانەوە دەکرێ. پێم وایە ڕەوایە لای ئێمەی کورد، یەکێک لە پێناسەکانی نەخوێندەوار ئاوا بێت: «ئەو کەسەیە، کە خۆی بە کورد دەزانێ، وەلێ ناتوانێ بە زمانی دایکی خۆی بدوێ، بنووسێ و بخوێنێتەوە، ئەگەرچی ئەو کوردە ژمارەیەک زمانی تریش بزانێ.» مەردم بەبێ زمان درەختی بێ ڕەگە، واتە مردووە و بە گژەبایەک هەرەس دێنێ. بێبایەخکردنی زمان، دەکاتە بێبایەخکردنی ئەوێتی "ناسنامە، ئایدێنتیتی" تاکەکان. ئەوێتیی تاک بەبێ زمان، کەلێنێکی گەورەی تێ دەکەوێت کە پڕ نابێتەوە.

لە نێو ئەو هەزاران وشەیەدا کە زمانی کوردیان پێک هێناوە، دەتوانین چەندین زمانی جوان و جیاواز بدۆزینەوە. تۆ دەبینی نالی

زمانی خۆی، شێخ ڕەزا زمانی خۆی و گۆران زمانی خۆی دۆزیوەتەوە و شیعریان پێ هۆنیوەتەوە. واتە ئەوان لە کۆپلەی شیعردا، وشەیان جیاواز لە شاعیرانی پێش خۆیان بەکار هێناوە. ئەوان گەڕاونەتەوە سەر کوردییە پەتییەکەی خۆمان و ئەوەندەی پێیان کرابێ وشەی کوردییان لە بریی وشەی زمانی بیانی بەکار هێناوە. ئەوی ڕاستی بێ، ئەم زمانە ئەدەبییەی ئێستا ئێمە لە ژانرەکاندا دەیخوێنینەوە، لەلایەن دەستەبژێرێک ئەدیبی وەک: نالی، سالم، حاجی، شێخ رەزا، پیرەمێرد، عەلادین سەجادی، گۆران، هەژار و هێمن و چەندین نووسەری تر، بەجیاوازیی ڕاو ڕێبازیانەوە داهێنراوە و گەشەی پێ دراوە و تا دێ دەوڵەمەندتریش دەبێ.

زمانی کوردی لەم باشوورە، لە ئامێتەبوون و بەیەکداچوونی شێوازی نووسینی ئەو نووسەرانەی وا ناوم هێنان و چەندانی تر پێک هاتووە و شکڵگیر بووە. لە جیهانی پێشکەتوویشدا هەر وەهایە. خەڵکانێک بە ئینگلیزی دەڵێن زمانی شەکسپیر و بە ئەڵمانی دەڵێن زمانی گۆتە و بەفرەنسی دەبێژن زمانی مۆلیێر. چونکە ئەو نووسەرانە زمانی خۆیان لە قاڵبە مردووە نەگۆڕە سواوەکە ئازاد کردووە و کردوویانە بەزمانێک تژی بێت لە ژیان و جووڵە و داهێنان.

تۆ هەر ئەوەندەی وشەیەکت لە "قاموس" دەرهێنا و لە ڕستەدا بەکارت هێنا و خستتە سەمتێکی نوێوە، ئیتر ئەو وشەیە مانای تایبەت بە خۆی دەدۆزێتەوە، یان دروست ئەوەیە بڵێین: تۆ مانای نوێی پێ دەبەخشی. دەشێ بڵێین سەرەتا ئەو وشەیە لە نێو قاموسدا بێلایەن بووە، بەڵام کاتێ لە چیرۆکێکدا چووە سەمتی ڕستەوە، یان چووە نێو بنیاتی کۆپلەیەک شیعرەوە، ئیتر بێلایەنی و نیوترالی خۆی لە دەست

دەدات. واتا گشتییەکەی جێ دێڵێت. جووڵە و بزاڤێکی نوێ پەیدا دەکات کە پێشتر بەخۆیەوە نەدیوە. بەڵکو پێشتر وەک مێروو چووبووە، قۆناغی متبوونەوە. یان دەبینی "ناو" بووە، کەچی لە کۆپلە شیعرەکەدا بووە بە "کار".. یان "تاک" بووە گۆڕاوە بۆ "کۆ". نەناس بووە، کەچی گۆڕاوە بۆ ناسراو...

زمانی کوردی وشەی فرەواتای زۆرە، داخۆ تۆی بەکاربەری زمان بەکام واتایەیان ئەو وشەیە لە قامووسەوە دەگوێزییەوە و دەیخەیتە کار؟ ئایا کوتومت وەک خۆی، بە سادەیی بەکاری دێنی یان پاشگر و پێشگری دەدەیتە پاڵ؟ دیارە هەریەکێک لەو دۆخانە لە واتا قامووسییەکەی ئەو وشەیە دەگۆڕن. جار هەیە سەرلەبەری ماناکەی گۆڕانی بەسەردا دێت.

ئاستی سەرکەوتنی نووسەرێک بۆ ئەوی تر لەوەدایە، چلۆن وشە لە سەمتی ڕستە و کۆپلەدا جێ دەکاتەوە و لە جێی شیاوی خۆیدا دای دەنێ. تەواو وەک ڕووبەری ڕەنگ و هێڵی لەمەڕ هونەرمەندی شێوەکار وەهایە. ئایا لە جێی خۆیاندان یان نا، چلۆن هارمۆنیای ڕەنگ و فیگەر دەخولقێنێ؟

بۆ ئەوەی لە ئاسایی و لاسایی تێی پەڕێنی، گەرەکە وشە لە گۆڕاندا ببینی، تاکو تازە ببێتەوە. بزۆک و بە لقلقین بێت. بە مەدلول و مانا بارگاوی بێ. لە سەمتی نوێی پەی پێنەبراودا خرابێتە کار. تاکو نووسەری پێ ببێتە خاوەنی شێوازی تایبەت بەخۆی و پێی بناسرێتەوە. وەها چاکە وشەگەل کە نمایندەی شتەکانن، بە شێوەیەکی تر و بە بارێکی تردا شکڵگیر کرابن، نەک بەشێوەی جارانیان کە باو بوو.

لەو سۆنگەیەوە کە بەکوردی نووسین درەنگ سەری هەڵداوە، واتە

درەنگ لە پەیڤی گۆکراوەوە چووینەتە سەر وشەی بینراو، وا پێدەچێ ژمارەیەک دەنگ لەم ئاڵوگۆڕەدا لەبەین چووبن. جێی وتنە هێشتا لەو دەنگانە لە هەندێ شێوەزاردا بەرگوێ دەکەون، وەلێ نانووسرێن. هەر بۆ نموونە وشەی "بوو" لە هەندێ ناوچەی گەرمەسێردا بە جۆرێ گۆ دەکرێ کە هێشتا نیشانەی بۆ دانەنراوە، یان پیتی بۆ دانەتاشراوە. ئەو دەنگە لە زمانی دانیمارکیشدا هەیە؛ وەلێ ئەمان بەم پیتە (Ø) گوزارشتی لێ دەکەن.

کە باس هاتە سەر زمانی گۆکردن، لەجێیە لێرەدا ئەوەیش بڵێم کە ئەم زمانە، بە ئاسانی تێکەڵ بەزمانی جەستە دەکرێت و بە جووڵەی دەست و چاو و گۆشەی لێو و چۆنێتی وەستان و ڕۆیشتنەوە دەبەسترێتەوە. زمانی جەستە لە توانایدا هەیە مانای وشەکان بگۆڕێ و مۆرکی خۆی لەسەریان دابنێ، یان بەسەریدا زاڵ بکات. بەرز و نزمکردنەوەی تۆنی دەنگ و ئاوازی پەیڤین و گوزارشتی ڕوخسار و جەختکردن لەسەر هەندێ وشە و بڕگە لە سەمتی ڕستەدا، دەستیان لە گۆڕینی مانا و مەبەستی وشە گۆکراوەکاندا هەیە. وەلێ کاتێک ئێمە لە بیستراوەوە بۆ بینراویان دەگوێزینەوە، کاریگەرییەکانی جەستەیان لەسەر نامێنێ.

زمان لە گرینگترین داهێنانەکانی مرۆڤە. بایەخی زمان لەوێدا بەدیار دەکەوێ، کاتێ تۆ سەراسیمەیت و ناتوانی هزر و بیرکردنەوەی بەرامبەرەکەت یان دەوروبەرت بەڕوونی بخوێنیتەوە، هەتا گوێت لە پەیڤەکانیان نەبێت. گەرەکە بە مەردمە نەناسەکەی بەرامبەرت بڵێی: بدوێ تاکو بتناسم.

ئەگەرچی هەندێ دەنگ هێشتا نەبوونەتە وشە، هێشتا هەر لە فۆرمی

قیژه و هاوار و گریاندان. یان هێشتا دەنگی ئاژەڵین، واتە نائینسانین، کەچی مەبەست و ماناشیان هەیە و لێشیان تێ دەگەین. شوانکارە و چێودار، لە تەناهی نیوەشەودا، هەر بە شێوەی وەڕینی سەگەکانیاندا دەزانن، داخۆ ئەو مەترسییەی وا لە ژێر تاریکایی چڕی شەودا ڕووی تێ کردوون و خەریکە لێیان نزیک دەبێتەوە، دەعبای کێوییە، یا دوژمنی دوو پا و دز و جەردەیە. تاکە یان کۆیە؟ تۆ هەر بە جریوەی چۆلەکەکاندا پێ دەزانی کە ئەوان ماریان دیوە، یان مار لە هێلانەکەیان نزیک بووەتەوە؛ یاخۆ لەوانەیشە زەڕنەقووتەیەک لە هێلانەکەی بەربووبێتەوە سەر زەوی. لێرەدا مەبستم لەوەیە، دەکرێ نووسەر سوود لە دەنگی ئاژەڵ و تەیروتواڵیش ببینێ.

نووسەران هەردەم وشەی "شێواز"یان لە سەر زارە. کاتێ نووسەرێک دەفەرموێ: من شێوازی تایبەت بەخۆم هەیە، مەبەستی ئەوەیە بڵێ: من زمانی تایبەت بەخۆم هەیە. من وشە و دەستەواژەکان لەسەر شێوەی ئەم و ئەو دووبارە ناکەمەوە. لە ڕستەدا، وەک ئەوانی تر ڕیزیان ناکەم. مەگەر ئیدیەم و پەند، کە موڵکی هەمووانە. ئەوەی زمانی خراپە، واتە شێوازی "ستایلی" خراپە. لە چیرۆک و ڕۆماندا، جار هەیە زۆر شت لەودیو ڕووداو، یان شەپۆلی هۆش و مۆنۆلۆگەوە ون دەبن، بەڵام زمان هەر ماوە.

گێڕانەوەی ڕوون و بێ گرێی دەق، بە نەرم و نیانییەکی ئەوتۆ کە تووڕەبوونی پێوە دیار نەبێت و بە شێوازێکی دوور لە دڵڕەقیی زمان نووسرابێت، هەڵقوڵاوی کەسێکی دەروون ساف و بێ گرێیە. بە پێچەوانەیشەوە گێڕانەوەی تووڕە و پڕ لە زبری و توندوتیژی و زمانێکی ناهونەری، لە ناخێکی ماندووی ئاڵۆز و دڵڕەقی ئەوتۆوە دەرهاتووە،

کۆمەڵگە بواری ژیانی لە پێشدا تەسک کردبێتەوە و لە درێژاییی تەمەنیدا ساباتێکی ئارامی پێ ڕەوا نەبینرابێ.

مرۆڤ بەردەوام لە کۆششدایە بۆ دۆزینەوەی ڕێگەی نوێ تاکو بۆ پێوەندیی گرێدان بەکاری بهێنێ. "زمانی فیتوو" یان زمانی فیکە، ڕێگەیەکی نوێیە بۆ پێوەندی و ئاخاوتن لە نێوان تاکەکانی "مەزاتیک" دا، کە لە چیاکانی "ئۆکسانا"ی ولاتی "مەکسیک" دەژین. ئەوان دەتوانن لە دووریی پتر لە دوو کیلۆمەترەوە پێوەندیی بەیەکەوە گرێ بدەن، کاتێک ئەوان لە نێو کێڵگەلانی قاوەدا کار دەکەن، کە کەوتووەتە قەدپاڵی چیاکان. بەڵام چلۆن ئەم کارە ڕادەپەڕێنن؟ ئەوان سالانێکی زۆر لەمەوبەر زمانی فیکەیان گەشە پێدا، کە هەر لەسەر زمانی ئاخاوتنیان "مازاتیکۆ" بنیات نراوە.

مەزاتیکۆ تۆنە زمانە. واتە کاتێک ئەوان زمانی فیکە بەکار دەبەن، لاسایی تۆن و ڕەزمی زمانی ئاخاوتن دەکەنەوە. ئەوان کاتێ فیکە لێ دەدەن پەنجەکانیان بەکار ناهێنن، بەڵکو تەنیا لێویان دەخەنە کار. ئەم زمانە بەزۆری بۆ گفتوگۆی کورت بەکار دێ، یان بۆ ناردنی کورتەنامەیە. بۆ نموونە باوکێک کوڕەکەی بۆ کڕینی "نان" دەنێرێ، وەلێ بیری دەچێ پێی بڵێت کە "ماست"یش بکڕێت. ئەگەر کوڕەکەی تەواو دوورکەوتبێتەوە و دەنگی پێیدا نەگات، ئەوا دەتوانێ لە ڕێگەی زمانی فیکەوە کورتە نامەیەکی بۆ بنێرێ.(١)

جێی وتنە ئەم زمانە تەنیا بە مازاتێکەکانەوە تایبەت نییە. بەڵکو لە "دوورگەکانی کەناری"یش بەکار دێت. هەروەها لە کینا و پاپوا نیو گۆیانایش بەکار دێ. بە زۆری لە نێو ئەو کەسانەدا بلاوە، کە لە چیاکاندا و لە نێو دارستانە چڕەکاندا دەژین و بەئاسانی دەنگیان

بەیەکدا ناگات و چاویان لەیەکەوە نییە. ئەمەیش ئاسانترین و خێراترین جۆری پێوەندی گرێدانە لە نێوان تاکەکانی مرۆڤدا، کە هیچ خەرجێک لەسەر بەکاربەرانی ناکەوێ.

(*) Language is the light of the mind. John Stuart Mill

(1) Fljte Sprog. Vgn op, februar 2009. Af Vgn op Skribent i Mexico

بە نووسین خۆم ژیر دەکەمەوە

سەبارەت نووسین، پاڵنەر و نهێنییەکانی ئەودیو پرۆسەی نووسین، زۆر وتراوە. هەن پێیان وایە، گوایە نووسینی چیرۆک و ڕۆمان بەتایبەتی، بریتییە لە نوێ دارِشتنەوە و بنیاتنانەوە و ڕێکخستنەوەی ژیان، یان "هەبوون"ە بەگشتی. نووسەر دێت بەپێی مەزاج، شارەزایی و بۆچوون و مێتەلێتیی خۆی دیسانەکە دای دەڕێژێتەوە. دێت گورزە تیشکی بەهێز و چڕ دەهاوێتە سەر لایەنە هەرە زیندوو و بزوێنەرەکانی هەبوون و ژیان. دەست لەسەر ئەو هەناسە و گرتانە دادەگرێت کە بۆ ڕوودانی گرینگ داینەمۆن. ئەو هەناسە جیوەییانەی بەئاسانی لە دەستمان دەردەفرتێن. گران خۆیان بەدەستەوە دەدەن و گرتنیان ئاسان نییە. یان دەکرێ بڵێین: نووسەر بەپێی بۆچوونی خۆی ژیان و مەرگ دەنووسێتەوە.

دەشێ بپرسی: تۆ لە زۆر ئاش دەکەیت. ڕۆمان و کورتەچیرۆک و وردیلەچیرۆک و چیرۆکی منداڵان و تەنانەت لەسەر کەلەپوور و گۆرانییش دەنووسی. لێرەدا نامەوێ وەڵامێکی کۆنکرێتی بدەمەوە، وەلی ئەوە بزانە کە کەم نووسەر هەن تەنیا خەریکی یەک ژانر بن. "گراهام گرین"ی ڕۆماننووسی ئینگلیزی (١٩٠٤-١٩٩١) ڕۆمان، شانۆ، کورتەچیرۆک، ڕەخنە و گەشتنامەیشی نووسیوە. یەکەمین کاریشی کۆمەڵە شیعرێک بوو کە سەرنجی ڕانەکێشاوە و گرینگییان پێ نەداوە. لە ڕۆژنامەی "تایمس"دا کاری کردووە.. بەڵام زۆری نەخایاند بەتەواوی

خۆی بۆ نووسین تەرخان کرد و دواجار وەک ڕۆماننووس ناسرا. ئەمە وەک نموونەیەک، بێ ئەوەی مەبەستم ئەوە بێت خۆم بەو نووسەرە هەرە ناسراوە بەراورد بکەم.

لە سەروەختی منداڵیی ئێمەماناندا، مۆڵەتیان بە منداڵ نەدەدا بە ڕەهایی لە کۆڕ و کۆمەڵدا بێتە گۆ و گوزارشت لە خۆی بکات و ڕای خۆی لەسەر قسە و باسەکان دەرببڕێ. منداڵ بۆی نەبوو پرسیار بوورووژێنێ. بەردەوام بەڕوویاندا داومەتەوە: «کاتێ بە میوانی دەچین، بێدەنگ دابنیشە. لە قسەی پیاواندا هەڵمەدەرێ، ها. چوار مشقی دابنیشە. لای خوارووی پیاوەکانەوە دانیشە. گوێڕایەڵ بە...» ئیتر منیش ناچار خۆم قوفڵ دەکرد و دەمم دەچووە کلیلە. مەگەر جاروبار دەرفەتم بهێنایە و بهاتمایەتە گۆ. ڕووی داوە لە هەندێ قسەوباسدا خۆم پێ ڕانەگیراوە، وتەیەک یان ڕستەیەکی سەیرم لە زار دەرچووە کە زۆر لە ڕاوبۆچوونی ئەو پیاوە سمێڵ زلانەوە دوور بووە. ئیتر بوومەتە جێی سەرنج و پرسیویانە: «ئەوە کێ بوو ئەو قسە ئەنتیکەیەی درکاند؟» دانیشتوویەک لای خۆیەوە پەنجەنومای کردووم: «ئەو منداڵە بوو کە لەو قوژبنەدا دانیشتووە!» گوێیشم لەم پەندە بووە بەڕوویاندا داوم: «قسە یان لە شێت یان لە منداڵ!» ئیتر منیش ناچار خۆم قۆزاخە کردووەتەوە. بیرت بێ "چوارمشقی" دانیشتن خۆ داخستنە، خۆ قوفڵکردنە.

جا ڕەنگە ئێستا بمەوێ قەرەبووی ئەو بێدەنگی و خەفەکردنەی سەردەمی منداڵی بکەمەوە. ئێستا باکم بەکەس نییە. کاتێ دەنووسم، خۆم وتەبێژی یەکەمم. هەر خۆیشم گوتوبێژ لە نێوان قارەمانەکاندا دەخولقێنم و سەرەوکاری و سەرپەرشتیشیان دەکەم. بە کەسیشیانم نەوتووە «وسبە!». بەڵکو هەوڵ دەدەم بە ڕادەیەک بیانهێنمە گۆ؛

هەرچییان لە ناخدا پەنهانە، بەتەواوی ئازادی هەڵی ڕێژن.

من حیکایەتخوانم چیرۆک یا ڕۆمـان دەگێڕمەوە. واتە بەشـبەحاڵی خـۆم گـوێگر یان خـوێنـەرم هەن. کـاتێ حـیکـایەتخـوان، سـەرگـەرمی گـێـڕانەوە بێت، ئەوا لە هەڕەتی درەوشـانەوە و بەخـشـیندایە. ئەو بەکردەوە و هونەرییانە هەبوونی خۆی جاڕ دەدات و دەسەلمێنێت. دەبێتە ئەسـتـێـرەیەکی گـەشـیش بۆ ئامـادەبووانـی ئەو مـەجلیسـە و هەمـوو چاوەڕوانی دەمـولەبزی شـیـرینی ئەون. دەبێتـە چرا، ئەوانی تر لەوەوە ڕووناکی وەردەگرن. ئەوی حیکایەتخوان، بۆ قارەمانانی نێو ئەو ڕۆمانە یان چیرۆکە، کە لە ملانێدان ڕێبەرە. هەیانە سەردەکەوێ و هەیشیانە لە نیـوەی ڕێ جێ دەمـێنێ و دەخیـچێ. نووسـەریش وەک حـیکایەتخـوان، سەرنجکێشترین ئامادەبووی کۆڕەکەیە. نووسەر ئەو دایکانە باڵندەیەیە، بە دەنـووکی پڕ خـۆراکـەوە گـەڕاوەتەوە هێـلانەکـەی، گـوێگران، یان خوێنەرانیش بێچـووەکانن، چاویان تێ بڕیوە خۆراکیـان بەدەنووکەوە بکات.

نووسەر کاتێک لە ڕێی وشـەگەل، لە سەمتی ڕستەی وابەستە بەشوێن و کـاتەوە، چیرۆکێک دەگێڕێتەوە، گەرەکێتی بوونی خـۆی بسـەلـمێنێ. بەم گێڕانەوەیە، جەختیش لەسەر "ئەوێتی، ناسنامـە، هویە"ی هاوبەشی خۆی و خـوێنەریش دەکات. وەلێ بەم گێـڕانەوەیە، مـەیلی ئـەوێتیی لای خوێنەریش تازە دەکاتەوە، یان تۆختری دەکات.

هیچ پێم شـەرم نیـیە ئـەگەر ڕێک و ڕەوان لە وەڵامی ئەو پرسـیـارەی سـەرەوەدا بڵێم: من بۆیەکا دەنووسم تاکو بۆشـاییـیەکان پڕ بکەمـەوە و ناتەواوییـەکـان تەواو بکەم و نـاجـۆرییـەکـانیش لە قـاو بدەم. فـوویەک و سـەبرێ ئـازیزم هەوڵ دەدەم ڕوونتـر بدوێم. پێش هـەر شـتـێک، ئەوە

خەیاڵی فراوانمە هەمیشە بۆ نووسین هانم دەدات. دەستم دەگرێت و بۆ شوێنە نەبینراو و نەبیستراوەکانم بانگهێشت دەکات. زۆرێک لەو دیاردە و بەسەرهاتانەی لە چوار کەنارمدا ڕوو دەدەن بەناجۆر و نەبەکام دەیانبینم.

هەندێ دیاردە هەن لە میوەی کرچ و کاڵی بارێزە دەچن و هێشتا پێنەگەیشتوون، سەرم لێیان دەسوڕمێ بۆچی ڕوو دەدەن و دووبارەش دەبنەوە؟ ئەم میللەتە بۆچی ئازاد نییە؟ ئەم ڕووبارە بەنرکە و هاژەیە بۆچی پردی لەسەر نییە؟ ئەو زنجیرە چیایە بۆچی ڕێگەی بۆ ناچێ؟ ئەم وڵاتەی من لێی دەژیم بۆچی وەک پێویست تیشکی خۆری ناگاتێ و هەردەم لە سەرمانا قەسریوە و بە دەست کرێوەی بەفر و وەیشوومەوە پەرێشانحاڵە، کەچی لە شوێنانی تر ئەو خەڵکە لە گەرماندا پڕووکاون؟

مارکیز بۆ ئەوە دەنووسێ هەتا هاوڕێکانی زیاتر خۆشیان بوێ. من دەنووسم هەتا خوێنەریش بکەمە بەشداری خۆشی و ناخۆشییەکانم. تاکو لەوەی دەیزانم و لەوەی لە ئەنجامی خوێندنەوەدا فێری بووم هاوکارییان بکەم و بەشیان بدەم. دەنووسم هەتا ئەو ئابڵووقەیەی لەسەرم دانراوە تێکی بشکێنم.

بۆچی فڕۆکەکان لە کەشکەشانی ئاسمانەوە بەردەبنەوە؟ نابێ داهێنەران وەهای چێ بکەن بەرنەبنەوە؟ چ خەمێکی گەورەیە خوایە، کاتێک لەم دنیایەدا ڕۆژانە بە ڕووداوی دڵتەزێنی ئۆتۆمۆبیل هەزاران دەمرن و هەزارانیش شەل و شێت دەبن؟ هەندێ جار ڕووداوی وەها دڵپڕوێن دەبینم، خۆزگە بەسواری کەر و بارگیر دەخوازم. باشە ئەی ناکرێ تەلارەکان وەها دروست بکرێن هەروا بەئاسانی نەڕووخێن و بەرگەی بوومەلەرزە بگرن؟ ئاخر زۆر جێی داخە مرۆڤ لە ژێر

داروپەردووی ماڵی خۆیدا جیق و فیقی دەربێت و کەسێک نەتوانێ بگاتە فریای. ئەدی نابێ کارێ بکەن ماڵەکان هەروا بەئاسانی نەسووتێن؟ بۆچی ناتوانن ئامێرێکی وەها چێ بکەن، هەر ساتێک ئاگر کەوتەوە، ئەو سەربەخۆ بتوانێ خامۆشی بکات و لانی کەم زیانی گیانی لێ نەکەوێتەوە؟ ئەدی نابێ دەزگەی وەها دابهێنرێت بتوانێ بەر لە ڕوودانی لافاوەکان، هەواڵمان بداتێ و پێشوەخت لەو مەترسییە ئاگەدارمان بکاتەوە تاکو فریای خۆمان بکەوین ؟

کەینێ بەهۆی زانستەوە مرۆڤ دەتوانێ گەڕداوەگان جڵەو بکات و بۆرانەکان دابمرکێنێتەوە؛ یان هیچ نەبێ کزتر و کەم زیانتریان بکات، تاکو بەو ڕادە کارەساتبارە قوربانییان لێ نەکەوێتەوە؟ کەینێ مرۆڤ دکارێ گەواڵە هەورەکان لغاو بکات، دوور هەڵیان فڕێنی و بەسەر زەوییە قڵیش بردووە شەقار شەقارەکاندا دایان بارێنێ؟

ئاخر لە پای چی مرۆڤ وەها تەمەنی کورتە؟ بۆچی دەبێ بە پەلەپڕووزێش فریا نەکەوێت پرۆژە بچکۆلەکانی تەواو بکات؟ چلۆن دەبێ و چ خوا ڕابەرداره هەندێک گیانلەبەر لە مرۆڤ زیاتر بژین و مرۆڤیش، کە گوایە خۆی سەروەری ئەم گەردوونەیە بە جوانەمەرگی سەر بنێتەوە؟ حەیف نییە بە دەنکە زیخێک، بە سووکە درمێکی کوتوپڕ، بە ڤایرۆسێک، کە بەچاو نابینرێت گیان لە دەست بدات؟ ئایا ناکرێ پێش بەم ئافاتانە بگیرێت؟ ئێستا حاڵی بووی بۆچی دەنووسم بەڕێزم؟

بە سەرێکی تر، ئەم پرسیارە ڕێک وەک ئەوە وایە بە مامۆستایەک بڵێی بۆ وانە دەڵێیتەوە. بە ئەندازیارێک بڵێی لەپای چی ئەم شارێیە ڕادەکێشی و ئەم تەلارانە بەرز دەکەیتەوە؟ ئێ کارەکەی منیش هەر وەک کاری ئەوانە، منیش دەمەوێ خەڵک بەوپەڕی کەرامەتەوە بژین و بمرن.

تەمەنیان ئارامتر و دوور لە دەردیسەری بەسەربەرن. ئەوەش بزانە، لە وڵاتی بێ نووسەردا ژیان بێ ڕەنگ و تام و بۆیە. من بۆ ئەوە دەنووسم جیهان جوانتر و ژیان شیاوتر و زەوی هاوسەنگتر بێ.

ئەو دەرمان و چارەسەرانەی، تاکو نهۆ بۆ دەردەکان لە بەردەستدان و دۆزراونەتەوە کاریگەرییان کەمە. دانی پێدا دەنێم کە زانیارییەکانی منیش ناتەواون. بەڵام من دێم بەو نووسینانەم درزەکان پڕ دەکەمەوە. یان با بڵێین هەوڵێک بۆ پڕکردنەوەیان دەدەم. کەی ئایندەی مرۆڤ لە ئافات و قاتوقڕی و جەنگی فەوتێنەر، لە پێکدادانی ئەستێرە و مەترسییەکان ئەرخەیان دەبێ؟ کلکداری هالی وەک دەڵێن هەر ٧٦ ساڵ جارێک بەخێراییەکی زۆر تا نزیک زەوی دێت؛ کێ دەڵێ جاری داهاتوو یان دوای داهاتوو یاخۆ دواتری، وەختایێ لە سەردا گەڕایەوە، وەک گای هار شۆق لە هەسارەکەمان نادات و هەپروون بە هەپروونی ناکات و لە هەناسەیەکدا تۆزی هەرچی مرۆڤە بە گەردووندا بڵاو ناکاتەوە و بە خۆی و مێژوو و هەموو دەستکەوتەکانییەوە تووڕ ناداتە خانەی نەبوونەوە؟

بەملیۆنان خەڵک برسی و ڕووت و ڕەجاڵن. زۆرن ئەو هەناسەساردانەی لەسەر گوفەکەکان بژێویی خۆیان پەیدا دەکەن. وتم بژێوی!! جا ئەوە بە ژیان و بژێویی ڕەوایە؟ لەولاشەوە هەن بارتەقای کێوێک پارەیان کەڵەکە کردووە. چاوت لەم ناهاوسەنگییەیە برادەر؟ ئەوە بۆیە دەنووسم. هەڵەبجەیان کیمیاباران و کوردستانیان ئەنفال کرد، بۆیە منیش دەنووسم. لە جەنگەی ئەو هەموو نەهامەتییەدا کە ئێمەی تێدا دەژین، کەچی جەنگی ناوەخۆشی هاتە پاڵ، بۆیە دەنووسم. بەڵێ دەنووسم تاکو کەلێنەکان پڕبکەمەوە و کێماسییەکان نەهێڵم.

کاتێ بەدەستی بەتاڵ، نە خەنجەرم نیوەکێشە؛ نەشمشێرم حەمایەڵ کردووە، دەمـبینی؛ بێدەسـەڵاتم تێ مـەگە بەڕێز. پیاما ڕابپـەرموو. لە دەستم دێ کام کارەی تاقەتپڕووکێن و نەکردەیە، زۆر بەسانایی لەسەر کاغەز ڕای پەڕێنم. زۆر کارم پێ دەکرێت ئازیز. من دەستەوستان نیم، نا.. کام دیکتاتۆرەی خۆی بە ملهوڕترینیان دەزانێ، لەسەر کاغەز تڕۆی دەکەم و دەیکەمە پووشی بانان و پەندی حەوت مەملەکەت.

خـاترجـەم بە ئازیزم، ئەو ملهـوڕەی لـەسـەر کـاغـەز تڕۆ بوو، لەسـەر زەویش درەنگ بێت یان زوو، تڕۆ دەبێت. هەمـوو ملهـوڕانی دنیـاش بەرلەوەی بەدەسـتی جـەمـاوەی ڕاپەڕیو بەردباران و سـۆلبـاران و شاربەدەر بکرێن و لە کولانە سەگان دەریان بێنن؛ لە نێو دێری چیرۆک و شیـعر و ڕۆمـان و شـانۆی نووسـەراندا بە پەند و بەناو بوون. هەر وابووە و هەر واش دەبێ، هاوڕێم.

کـورد وتوویەتی «پرسـیـار عـەیب نییـە» منیش دەپرسم: ئەرێ بۆچی منداڵی زۆر هەن بە خەپ و خواری لە دایک دەبن و چاریان نییە؟ ئاخر ئەوانە ژیانیـان تاڵە و بەدەم حـەسـرەت و هـەناسـەی ساردەوە دەژین و دەمرن.

منیش دەخوازم مرۆڤەکان بێ دەرد و بەڵاو جوان و بێ خەم و بەختیار بن. ئەوەی هـەیە و لە ئارادایە بەس نییـە و کـەلێنی زۆری تێدایە. بۆیە دەخوازم ژیان گەشتر و بێ خەمتر و ڕازاوەتر بێ. پرۆسەی نووسینیش لەخـۆیدا ژیانە لەوپەڕی هەڕەتی خـۆیدا. سـاتەوەخـتـەکـانی نووسین زیندووترین چرکەساتی ژیانی منە، لەو دەمانەدا بەڕووی زەمان و ژیاندا دەکرێمەوە. وتم چرکەسات؛ بەڵام لە ڕاستیدا نازانم نووسینی چیرۆکێک (بۆ نموونە) چەند دەخایەنێ، چونکە هەست بە تێپەڕینی کات ناکەم.

هەست بەپیربوون ناکەم. بەڵکو لەو زەمەنە کورتە زۆر دەوڵەمەندەدا لاو دەبمەوە. لەو دەرفەتەدا جیهانێکی فراوان لە خەون و خەیالات بنیات دەنێم و بەوپەڕی ڕاستگۆیی "سەردەم" دەبینم و دەیدوێنم و بە وشەی کوردیی وێنەی بەرجەستەی دەکێشم.

دەکرێ بڵێم ئەو چرکەساتانە زەمانن لە چڕبوونەوە و چلۆنایەتیدا. ئەو هەناسە کورتانە، لەخۆیاندا ساڵەهایەک لە وەستان و دۆشدامان و بەیچەڵی دەهێنن. چەند هەناسەیەکە، لێبەڵێ دنیایەک بیرەوەریی تێیدا چڕبووەتەوە، بەڵکو مێژووی تێیدا پەیت بووەتەوە. زەمانێکی دانسقەیە؛ هەروا بەئاسانی دووبارە نابێتەوە. چرکەساتی زیندەگییە بەگشت جووڵە و بەخششییەوە. سەروەختێکە بە سەعات و خولەک و چرکە ناپێورێ؛ وەکی تر بەزیندوویی دەمێنێتەوە ئازیز. دەنا باقیمەنێی زەمەنەکانی تر مردوون. یان ئەگەر بەزەییم پێیاندا بێتەوە، ئەوا دەڵێم ڕەنگە چاوەڕوانی بن بۆ ڕاوی چەند چرکەساتێکی تری نووسین.

هەناسەکانی نووسین وەک تەمەنی برووسکە کورت و درەوشاوەن. لە دەوروبەرێکی نووتەکیشدا لەدایک ببێت، هێشتا هەر تژییە لە ڕۆشنایی. زۆرترین پانتایی لە زەیندا ڕۆشن دەکاتەوە. بەڕادەیەک هەموو مێژووە نووستوو و متبووەکانی نەستم لە شیرین خەو ڕادەپەڕێنێ. ئەو چرکەساتە سەربەسەر زەمانە لە پەیتبووندا. زەمانێکە خەوش و تڵپەکەی لێ گیراوە، ماوەتەوە ڕوح و گەوهەر. لە گرێژەنەبردنی دەرگە پلێتییە داخراوەکانە و کرانەوەیە بەسەر دنیادا. لە درێژاییی مێژووشدا تەنیا ساتەوەختەکانی داهێنان زیندوون و ڕۆشن دەمێننەوە. لەو هەناسەیەدا هەموو وزەی زەین و مێشکم لە دۆخی ئامادەباشیدان. سەرپاکی ئەندامەکانم لە تافی لە نگەرگرتن و لەگەڵ یەکدا گونجان و

سـەرقـاڵـیـدان. زمـانیش لە هەڕەتـی ڕازاوەیی و ڕەوانبـێـژیـی خـۆیدا شـــوێنکات تۆمـــار دەکـــا. لەو هەناســـەیەدا بە تـەواوی وشـیـــاری و ڕاستگۆییەوە؛ دوور لە ڕووپامایی؛ ئەوەی لە ناخمدایە تۆماری دەکەم.

ئەگەر بەوردی لە نێو دێری چیرۆکەکانمدا بگەڕێی ئەوا دەمدۆزییەوە. هەمیشـە وێڵـی دوای ڕاسـتیم. بەبێ نووسـین ناتوانم گوزارشت لە خۆم بکەم. خۆ من گۆرانیبێژ و موسیککار نیم هەتا بەگۆرانـی و ئاواز خۆمت پێ بناســـێنم، یان بلاوێنم. ڕێبـــواری دووی جـــیـــهـــانێکی دوور لە دەردیســـەریم، تێیدا تـەواوی مرۆڤ هاوسـان دەبینم، هیچ نەبێ لـەسـەر کـاغـەز. بەندە بەردەوام لەم گـەردوونە ورد دەبمەوە و ڕادەمـێنم، گۆشـەی دڵمت لەلا دەکـەمـەوە. هەمـوو ئەم وردە نهێنییـانەی بە تایبـەتی لە پەناو پاسـارەکانی نەسـتمـدان، لێرەوە، لە ڕێی نووسینەوە، وردە وردە هەڵیـان دەڕێژم. ئەوەش بزانە هێشـتا دەستم بە هەندێکیان نەگەیشتووە، چونکە لە قووڵاییدا بنیان ناوەتەوە.

پەلەت نەبێ. گڵ هەمـوومـان لە بەرچاوان ون دەکـات، گڵ بەسـینگێکی فراوانەوە جێ بۆ گشتمان دەکاتەوە. گڵ گشتمان دەشارێتەوە و بێدەنگ و سەنگمان دەکا. دەبا ئەم وشـەجارەم لە لاتان دیاری بێ. بەندە هـەردەم لە نێو ئەو وشەجارەدا بەپێی پەتـی پیاسە دەکەم. ئەوەش بزانە هونەر بە هەمـوو لکەکانییەوە کـارێکی شـەریفانەی مرۆڤانەی بالایە. چالاکییـەکی ڕەوایە بۆ بەگژداچوونەوە و بەزاندنی مەرگ و پووچگەرایی.

بەندە لە باخـێکی بەریندا دەژیم ناوی زمـانی کوردییە. هـەر وشـەیەک گـوڵێکە، گـیـایەکـە، درەخـتـێکە کـانییـەکـە و خـۆشم هەر جـارە، لە گۆشـەیەکی ئەم مێرگـجارەوە، بەنیازێک، بەخولیا و خوتوورەیەکەوە، لە نێـو وشـەکـانیـدا لاقم لەســەر لاق داناوە. لـە مـانـادا، لە زرینگانەوەی

موسیکی وشەکاندا گوێت لە دەنگم دەبێ. دەمەوێ چەردەیەک حاڵی ببم. لەوەشی حاڵی دەبم تۆش حاڵی بکەم ئازیزم.

بۆ کەشفکردنی ناخی مرۆڤ دەبێ بنووسم. بەنووسین نەبێ ئەم کارە ڕایی نابێت و خۆی بەدەستەوە نادات. بەنیازی ڕۆشنکردنەوەی کەلێن و گۆشە تاریکەکان بەردەوام چرایەکەم هەڵکردووە، دەمەوێ بزانم کێن ئەوانەی لەوێدا خۆیان مات داوە؟ لە کێ خۆیان دانووساندووە؟ یان ئەگەر خۆشیان شاردووەتەوە بزانم لەدەست کێ هەڵاتوون؟ ئەم وشانە بیرەوەرییەکانمە. نیگارکێشانە بەڕەنگی وشە. هەڵوەشاندنەوەی شتە ئاڵۆز و بەیەکداچووەکانیشە. دەمەوێ وەک زارۆ بزانم خۆشەویستی و ڕک و کینە چین؟ گەرەکمە بەجەڕ و مەنگەنە تێیان کەوم و هەموویان لەبەریەک هەڵبوەشێنم، تاکو بزانم چ نهێنییەکیان لە ناخدا داشاردووە و لە چی پێک هاتوون؟

لەوانەیشە نووسین هیچکام لەمانە نەبێت کە من قەدەرێکە باسیان دەکەم. بەڵکو نهێنییەکی پەی پێنەبراو لە ناخمدا بۆ ئەم کارە دنەم بدات. دەروونی مرۆڤ قووڵ و هەزارلۆغانەیە، توونی بابایەکە بۆخۆی. کێ چووزانێ چی تێدایە؟ ڕەنگە یەکێ لەوانەی لە قووڵاییدا و لە گۆشەیەکی تاریکی پەی پێنەبراودا خۆی دابێتە پەنا، چاوساغم بێ. قەڵەمم بداتە دەست و ڕێبەرم بێ. سەیرە یاران، مرۆڤ بوونەوەرێکە داناسەکنێ، بۆ سەر ئەستێرەکان هەڵدەکشێ و بەرەو بنکی زەریاکان دادەکشێ، کەچی هێشتا لێنەبڕاوە و نەیشیتوانیوە بەناخی خۆیدا ڕۆبچێت؛ کەشفی بکات و وەڵامی پرسیارەکانی سەبارەت بە خۆی بداتەوە.

نووسین هاوکێشەیەکی ئاڵۆز و قورسە؛ ناتوانم هەروا بە ئاسانی

بیبەمەوە سەر پێکهاتە و توخماتە سەرەتاییەکانی. هەن بۆ پوول و پارە دەنووسن.، هەن بۆ دڵدار و دولبەرەکانیان دەنووسن، هەیشن بۆ ناووداو دەنووسن. هەن پرسێک خولیایانە؛ بە قەڵەم نەک بەچەک بەرگریی لێ دەکەن. لەوەیە منیش هەوەسم لە کاغەز ڕەشکردنەوە بێت. هەر پارچە کاغەزم بینی ئیتر خێرا ئارەزووی نووسینم دەورووژێ. ئەگەر بەوێنە و وڕێنە و شەڕە پشیلەیش بووبێ، دەخوازم ئەو پانتاییە سپییە ڕەش بکەمەوە. نابێ ڕووبەرەکان بەبۆشی و چۆڵی بمێننەوە. دەبێ بەمانا، بە شتگەلێک بەسەربکرێنەوە.

هیچ لە بۆشایی ناشیرینتر نییە. بۆشایی بێدەنگییەکی سامناک و نائینسانییە. بۆیە ئەگەر بیرۆکەشم لەلا ئامادە نەبوو، ئەوا بەشەڕەپشیلە پڕی دەکەمەوە، یان وێنەی لەسەر دەکێشم. هێما و ئاماژەی وەهای لەسەر دەنەخشێنم، بۆ خۆشم نازانم چ مانا و مەدلوولێکیان لە پشتەوەیە. تەنە بێدەنگەکان بەدەنگ دێنم. بەرد بەبەردی خۆی بەدەنگ دێنم. هەوڵ دەدەم پەنجەمۆرم بەسەر ئەم گەردوونە فراوانەوە جێ بهێڵم. هەموو شتەکان دەمرن کەچی وشەکان دەمێننەوە. وشە نەمرە.

ئەگەر ئەم ڕەنجەی من بە کەمیش دەزانی، خۆ هیچ نەبێ دکارم بەم پرۆسەی نووسینە، بۆ ساتەوەختێکیش بێ خۆم بێ خەم بکەم. دەتوانم لە ساتەوەختی خوێندنەوەی بەرهەمەکەمدا کارێک بکەم تۆی خوێنەریش بۆ چەند هەناسەیەک ئاسوودە بیت و زەردەیەک بخەمە سەر لێوت و هەناسەیەکیش دوور لە کەند و کۆسپەکانی سەر ڕێت، سەرسامیت پێ ببەخشم.

بیرت بێ ئازیز، نەوەی ئێمە هەڵکشان و تێکشکانی شۆڕشی

ئەیلوولمان بینیـوە. بۆ هەڵکشـانی چیـرۆکم نووسـیـوە و بۆ تێکشـکانی گریـاوم. ئەنفـال و گـازبارانی کـوردسـتـانم بـینی. نەتەوەکـەم لە هـەرەتی خـۆیدا، لە راپـەڕینی ١٩٩١دا بـینیـوە و بەدوایدا رەوەکـەیشم بـینیـوە. دەمـەوێ پێت بڵـێم کـە سـەربە نەوەیەکی ئەوەندە دەوڵەمـەندم، چەند تێبکۆشم، هێشـتا فریای نووسینەوە و گوزارشت لێکردنی ناکەوم. ئێمە نەوەی "تەنگژە"ین. لـەو رۆژەوەی تاکی هوشـیـاری کورد وەک نووسـەر لە مـێـژوودا دەرکـەوتووە، دەربڕی تەنگژە بـووە تاکـو ئەمـڕۆ. هەمـیـشــە دەوروبەر لە هـەموو لایەکەوە گوشاریان بۆ هێناوە.

ئایا ئەم هـەوڵ و کـۆشــشــەی من ئەوە نـاگـەیەنێ کـە بۆخـۆیشـم لە سـۆنگەی ئەم باری خەمـەوە، کەسێکی دڵپڕ و چاو بە فرمێسک و ئەوک پڕ لە گریـانم و وەک کایەی منداڵە گرۆزەکان، گەرەکمە بە نووسـینەکانم خـۆم ژیر بکـەمـەوە؟ ئـەوە بۆیەکـا منـیش قـەدەرئەبیـامـێکە دەنـووسم، بەرێزم. ئـەگـەرچی سـەرەرۆییـیـە، لە کـۆمـەڵگەیەکـدا بژیت چل و پێنج دەرسـەدی تاکـەکانی نـەخـوێندەوار بێت و تۆیش نووسـەریش بیت. وەلێ پێـشم وایـە هـەرگـاڤێ کـە دەنووسم، مـانای وایە جـارێکی تر بەسـەر مەرگدا زاڵ بووم.

نەکـەی پێم بڵـێی بۆ پارە نووسـیـوتە برادەر، من هـەرگـیـز بـۆ پارە چیــرۆکم نەنـووســیــوە. بـەڵکو ئـەگــەری ئەوە هـەبوو لـەســەر یەکێ لە چیـرۆکـەکـانم بمدەن لە دار و تیـابچم، مـن لەو سـەردەمـە سـەخـتـانەدا مامۆستا بووم. بەیانیـان و ئێواران دەرسم دەوتەوە تاکو ژیانێکی باشتر بۆ خـۆم و نەوەکـانم دەسـتـەبەر بکەم. بـە مـووچەی مـامـۆسـتـایەتی ژیاوم نەک بەئەدەب.

بەهـۆی ئەو نووســینانـەوە. رەنگە وڵات نەبـێ ئاشنای مـنی لـێ نەبێت.

ئاشناگەلێک کە ڕۆژێ لە ڕۆژان نە دیویانم و نەدیومن. ئەوەندە هەیە چەند دانەیەک لە چیرۆکەکانمیان خوێندووەتەوە. هەر لێرەشەوە لە سەدان ماڵدا میوانی لای سەرەوەم. کاتێ ئەوان بەڕێزەوە، لەسەر ڕەفەی کتێبخانەکانیان، کتێبێک یان پتری بەندەیان لای سەراوردەوە داناوە.

بۆخۆیشم نازانم بیرۆکەی ئەو چیرۆکانەم لە کوێوە بۆ دێن. چۆن و کەی دێن؟ چونکە کات و شوێنی دیاریکراویان نییە. ئەم بیرۆکانە لەگەڵ خۆیاندا هیچ ڕێسا و یاسایەکیان هەڵنەگرتووە و خاوەنی فۆرمێکی دیاریکراویش نین. وەلێ خۆم دەزانم بە شێوەیەکی ئەوتۆ ڕێکیان بخەم، دایان بڕێژم و شکڵگیریان بکەم کە سروشتی و ئاشنا بێنە پێش چاوی خوێنەر، ئەگەرچی هەندێ جاران لێوانلێون لە فانتاسیا. ئەوەندە هەیە ئەو بیرۆکانە دوور و نزیک پێوەندییان بەو ژینگەیەوە هەیە کە تێیدا خولقاوم و دەژیم. دەشێ شیکاری شارەزا بە تانیاندا بێتە خوار و کەشفی دەقەکان بکات و بگاتە ئەنجام و پەی بەنهێنییەکانیان ببات و ڕوونیشی بکاتەوە، داخۆ بۆ چ مەبەستێک دەنووسم؟ ئەوەندە دەزانم، نووسین وەک ژووان وایە بە دوولا پێک دێ، نووسەر و خەیاڵ؛ سێیەم شەیتانە. نووسەر وەک سۆفییە، دەبێ بەقەڵەم و بیرۆکە و خەیاڵەکانییەوە بچێتە خەڵوەتەوە.

چەمکی دادوەری یان دەبێت بۆ هەمووان بێت، یان بوونی نییە. جا من ئەگەر بەشدارییەکی کەمیش لەو ژیانە خەیاڵییەدا بکەم هەر گرینگە. مەبەستم ئەوەی بڵێم. لە ئێستادا ئەو ژیانە خەیاڵییە. خۆ چوونە سەرمانگیش چەند سەدەیەک بەری ئێستا خەیاڵ بوو.

هەردەم گەڕان بەدوای نەمرییدا، هۆکارە بۆ ڕسکاندنی کاری هونەری و ئەدەبی و تەلاری بەرز و ناوازە. گەڕان لە دووی نەمریی بەچرای

ڕۆنگەرچەکەوە نا، بەڵکو بەقەڵەم و خورجێک وشەوە، لەلای هونەرمەندی شــێــوەکـار بـە تیــووبی ڕەنگەوە. پەیکەرتاشــەکــانیش لە بەرد ژیان دەخـــولقــێنن. لای ئەوان بەرد دەدوێت و گــوزارشت دەکـــات. ئەگـــەر دەستمـان بە نەمرییشدا نەگات، ئەوا برێک درێژترکـردنەوەی ژیانیش هەر گرینگە.

گلگامش کاتێ لە سەفەرەکەی بە شوێن نەمریدا نائومێد دەگەڕێتەوە "ئۆرۆک"ی پایتەخت، دەبینێت شـوورەی دەوری شـار تەواو بووە. ئیـتر دڵخـۆشی خـۆی بەوە دەداتەوە، کـە ئەو شـووره بەرز و قایمە بۆی هەیە ناوی ئەوی پاشا بە نەمری بهێڵێتەوە.

بەڵام دواجار توێژەر، وەختێک لە بەرهەمێک دەکۆڵێتەوە، دەزانێت، ئەو دەقە لە پای چی نووسـراوە. تۆ ئەگەر هەر دەقێک و مـافی خـۆی بدەیتێ و لێی بکۆڵییەوە، ڕەنگە لە بندێری بابەت، یان بابەتەکانیدا، لە ڕێی تیمە، یان تیمەکانیدا، بگەیتە سەرەداوێک و بزانی ئەم دەقە بۆچی نووسـراوە و دەیەوێ چ نامـەیەک بگەیەنێت. بۆ نموونە ئەگەر چیرۆکـە بەرگرییەکان بخوێنییەوە، ڕەنگە بڵێی: بۆیەکا نووسیونی، چونکە کورد وەک گەلێک لە بن هەڕەشەدایە!

هەرچۆنێک بێ، ڕۆژێک دێ توێژەرێک تەواوی نووسینەکانم بداتە بەر سەرنجی وردی ڕەخنەگرانەی خۆی و لە بندێری بەرهەمەکان خۆیانەوە بگاتە ئەو قــەناعــەتەی بەندە، یان هەر نووســەرێکی تر، داینەمــۆی بەرهەمـەکانی چی بوون؟ لەپای چ ئامـانج و هیـوایەکدا ژیانی خـۆیان تەرخان کردووە و بۆچی نووسیویانە؟ مەبەستم لەوەیە کە ڕەواتر وایە ئەم پرسیارە ڕاستەوخۆ بەرەو ڕووی نووسەر خۆی نەکرێتەوە، بەڵکو بەرەو ڕووی خوێنەری وریا و توێژەرانی بواری ئەدەب و فیکر بکرێتەوە.

دیاره ئەوان دەتوانن بە بەڵگەوە وەڵامی دروست بدەنەوە، نەک لە گۆترە و هەوایی. لە کۆتاییدا بە دوای چاوپۆشینەوە دەڵێم حەز دەکەم بە خوێنەران بڵێم و بۆیان بنووسم: «دنیا گەلێک لەوە جوانترە کە هەندێک هەستی پێ دەکەن و لە کونی دەرزییەوە دەیبینن.»

ئەوەیش بزانە، ئەدیب لە هەمان کاتدا ڕەخنەگریشە، بەو مانایەی، ئەو کاتێ دەنووسێ و ڕەخنە لە دیاردەکانی دەوروبەری دەگرێ، هێندەی ڕەخنەگرێکیش شارەزای ڕشتەکەیەتی و بەردەوام هەم بە خۆیدا و هەمیش بە دەوروبەریدا دەچێتەوە. بەم جۆرە، لە ڕێی نووسینەوە، خۆم لەگەڵ جیهاندا ئاشت دەکەمەوە. دەشێ ئەوەی خۆشیشی نەوێم بەرهەمەکەم بخوێنێتەوە.

کورتەچیرۆک هێشتا هەر بەڕێوەیە

لە کورتەچیرۆک دڵاودڵ مەبە، بەڵکو تەواو لێی دڵنیا بە دەبێتە ژانری هەرە لە پێشی داهاتوو. چونکە دەتوانێت بە باشترین شێوە ژیانی کۆمەڵایەتیمان بەرجەستە بکا. نها ژیانی مرۆڤ لە زۆر ڕووەوە، چنگ لەسەرشان بۆ پێشەوە تەکان دەدا. لە داهاتوودا ئەم ڕەزمە خێراتریش دەبێ. ڕیتمی خێرای ژیان کاری لە بەستێنەکانی ئەدەب و هونەریش کردووە. لەمەولا پتریش کاریان تێ دەکا. بۆیەکا ئێستا و داهاتوویش هونەری کورتەچیرۆک دەخوازن و قەبووڵیشی دەکەن. هەر هەلومەرج و پێداویستی ئەم سەردەمە تیژتێپەڕەیشە هونەری "وردیلەچیرۆک"یشی هێنایە ناوەوە، کە ئەمێستا بووەتە هونەرێکی سەربەخۆ.

کورتەچیرۆک پوختە و گوشراوی ژیانە لە چەند لاپەڕەیەکی چڕدا. ژیانە لە لڤلڤین و تەکان و شانشانێنیدا، بە تاڵی و شیرینییەکانییەوە، بە جەنگ و ئاشتی و خۆشەویستی و کینە وماڵوێرانییەکانییەوە. بە چەوساندنەوە ئازادییەکانییەوە. وەلێ ئەوەندە هەیە، ئەگەر زەمانە وەها تیژتێپەڕ بێ، گەرەکە هونەری کورتەچیرۆکیش فریای خۆی بکەوێ. کاژی کۆن فڕێ بدا و خۆی نوێ بکاتەوە. بە ڕادەیەکی ئەوتۆ وەخۆی بکەوێ، بتوانێت لە تەک لۆقی درێژ و خێرای سەردەمدا دەربچێ و پێشبڕکێ بکات. وەلێ بەو دەستمایە و تەکنیکە سواو و کۆنەوە کە هێشتا هەندێ نووسەر پەیرەوی دەکەن، ناکرێ خۆی لەگەڵ ڕەزمی ئێستا و داهاتوودا بسازێنی. ناکرێ بەو کەرەستە و ئایدیا کۆنانەوە لە

گەوهەری سەردەم تێ بگات و لە بەرگێکی نوێی شیاویشدا نمایشی بکات.

پێداویستییەکی گرینگی قۆناغەکەیە، هونەری گێڕانەوەیش گۆڕانی بەسەردا بێت، تاکو بتوانێ بەشدارییەکی کارا لەم پرۆسەی بەرەوپێشەوە چوونەدا بکا. ئەم قسانە لەگەڵ یەکدا ناکۆک نین، بەڵکو تەواوکەری یەکترن. هێشتا چیرۆک لەباریدا هەیە بۆ تێگەیشتن لە واقیعی ئەم چاخەی وا تێیدا ژیان بەسەردەبەین یارمەتیدەر بێت. هێشتا چیرۆکی نوێ لەباریدا هەیە پرس و پرسیاری نوێ بورووژێنێ. نووسەر دەتوانێ لە کورتەچیرۆک هێما و ئیماژە بەڕێ بخات و لە زمانی کورتەچیرۆک ڕەمز بخولقێنێ. چیرۆکنووس بۆی هەیە لە ڕێی بەکاربردنی ڕەمز و دەمامکەوە کە بە زۆری لە کەلەپوور و مێژووەوە دەیانهێنێ و لەگەڵ ئێستادا دێنەوە و بۆ گوزارشت لە کێشەکانی ئەم قۆناغەیش گونجاون، پرسیار لەسەر کێشە ئاڵۆز و پەنگخواردووەکان بورووژێنێ.

ماوەیەکی کورت دەخایەنێ، بەڵام خەیاڵ تێیدا مەودا فراوانە و سنووری بۆ نییە. وەکو تر دەستگرتنەوەیە لە وشەگەل و دەربڕینی زیادە. دەکرێ وەک فەنباز و خەیاڵ فراوان پەل بۆ زۆرێک لە هونەرەکانی تر بهاوێت، بێ ئەوەی سیما و ڕێڕەو و چێژی خۆی وەک کورتەچیرۆک لەدەست بدات. هەر لە حیکایەتەوە هەتا دەگاتە شێوەکار و سینەما و هەواڵ و ڕاپۆرتی ڕۆژنامەیش، لێیان بەهرەمەند دەبێت. بە نیازی دەوڵەمەندکردنی خۆی، بە ئاسانی دەتوانێ لە هەموویان بخوازێت و بە سەلامەتیش بگەڕێتەوە بۆ خولگە و نێو باخچە پەرژێنکراوە ڕازاوەکەی چیرۆک و کەسیش حسابی پێ لێهەڵبڕین و پاوانخوازی بۆی نەکردبێ.

واتە چیـرۆک هێـشــتــا هەر چیـرۆک بێت. ڕەنگ و بۆی هیـچکام لەو ژانرانەی نەگرتبێ.

لەو ڕووبەرە بەرتەسکەی کـورتەچیـرۆکـدا بوارێکی زۆر بۆ مـانۆڕ لە بەردەستدایە. لە کوێوە دێیتە ناوەوە و لە کوێوە ماڵئاوایی دەکەی، خۆت سـەرپشکی. بە کام زمان و کام زەمـان دەدوێی؟ گێڕانەوەی حـیکایەت بەکـام ڕاناو دەسـپـێـری؟ دیارە دەشـێ گـێـڕانەوە بەچەند ڕاناوێکیش بسپێری. لەمەیشیاندا ڕووبەرێکی بەرفراوانت بۆ مانۆڕ بە دەستەوەیە و خـۆت سـەرپشکی. لە ڕاسـتـیـدا بەرتەسکیـیـەکـەی کـورتەچیـرۆک چاوخاپێنە، دەنا جێی جیهانی تێدا دەبێتەوە. تۆ دەتوانی وەک تەکنیکی گێڕانـەوە پشت بە خودی گێڕانەوە "سـرد"، دایەلۆگ، مۆنۆلۆگ، شـیعر، نامە، کاسێت و سیدی، دنیای هونەری شێوەکار.. سینەما، حیکایەت، ڕاپۆرت و هەواڵی ڕۆژنامە و بیرەوەرییەکان ببەستیت و هونەرەکەتی پێ تێر و دەوڵەمەند بکەی. ئەوەش بزانە کە وێنە، ئەگەر لە شـوێنی خۆیدا بێ، جـوانیـیـەکی سـیحـراوی بەزمـانی چیرۆک و رۆمـان دەبەخـشـێ و کارێک دەکات تا ماوەیەکی دوور لە زەینی خوێنەردا بدرەوشێتەوە.

ئەگەرچی کورتەچیرۆک ژانرێکی نووزە درێژیش نییە، وەلێ بۆی هەیە بەهۆی مۆنۆلۆگ و شـەپۆلی هۆشەوە بە قووڵی بە ناخی مرۆڤدا ڕۆبچێت و دۆخی سـایکۆلۆگیی قـارەمانـەکان بـەرجـەسـتـە بکات. وێنەی ورد و ڕاستگۆیانەی هەناسـە گرینگ و یەکلاکەرەوەکانی ژیانیان بکێشێ. لە کـورتەچیـرۆکـدا ژانرەکـانی سـینەمـا، شـیـعـر و هەر ژانرێکی تر کـە هونەری گـێڕانەوەیان تێـدا بێت بەیەک دەگـەن. هونەرێکی بەپێـزە، واتە بۆی هـەیە بە چەنـد سـەد وشــەیەک دنـیـایـەک بخـاتە ڕوو. وەک تەنێکی لاسـتـیکی، ئەوەندەی جـیـرِی تێـدایە، بۆی هـەیە و لە باریدا هـەیە بە

گـوێرەی پێـویسـت و هەلومــەرجــەکــان بکشـێ. وەنەبێت هـونەرێکی ئاسـانیش بێت. بۆیە وەک دەبینن، مـەرج نیـیـە هەر نـووسـەرێک هات و خۆی لێ دا، سەرکەوتوو بێت.

بەندەیش لە نێـو خـێڵــە ئەدەبیـیـەکـاندا کـورتەچیـرۆکم بەدڵە «وەک گـۆرانیــیـەکــە دەڵێ». هونەری کــورتەچیــرۆک لەخــۆیدا پرۆژەیەکی بەردەوامـە، چین لەبان چین هەوراز هەڵدەکشێت و هۆبەی نوێی دەچێتـە سـەر. خاوەنی دنیـای خۆیەتی و سەربەخۆیە. لە هـەمـان کاتدا هونەرێکی زەین و چاوخەڵەتێنیشە. بەوەیدا کە کورتە، زۆرن ئەوانەی خۆیانی (پێ) یان (تێـدا) تاقی دەکەنەوە و منەی دەکـەن، وەلێ چەندیان بەسـەلامـەتی لەو ڕووبارە بەنرکە و هاژەیە بەسەرکەوتوویی دەپەڕێنەوە؟

من تـەنیـابالْم و بە وشکی سـەمـا دەکـەم. ئەدەب بە لکەکـانیـیـەوە ئاوهایە. سەمـای تاکە. من دوور لە تەپڵ و دەف و موسیک سـەما دەکەم. دوارۆژ بۆ ئەوانـەیە کـە پشـتـیـان بەتوانای خـۆیان ئەسـتـوورە. هەندێ جـاران چیـرۆک مـێـژوو وەردەگـێـڕێتـە سـەر زمـانی ئەدەب و دەبێـتـە حیکایەتخوان. بەسـەرهات و جـەنگی پاشـا و سـەرکردە بەزیوەکانیش دەگــێــڕێتــەوە. چیــرۆک لەســەر بۆشــایی بنیــات نـانرێ. هـەردەبێ پێوەندییەکی بە جیهـانی واقیعـەوە هـەبێ. ڕەنگە نووسـەر قـارەمانەکان بناسێ و لێیان بدوێ. یان ڕەنگە نووسەر بە جـۆرێ لە جۆرەکان سیرەی خۆی بنووسێتەوە.

تایبەتمەندییەک لـە کورتـەچیرۆکدا هەیە لە ڕۆمـان ناوەشـێتـەوە. هەر ئەمـەیە وەهـای کـردووە هـەردەم کـورتەچیـرۆک هەوادار و خـوێنەری زۆر بێت. ئەویش کورتیـیـەکـەیەتی. زوو خـۆی بەدەسـتـەوە دەدا. خـوێنەر بە زوویی لە مـەبەست، یان نـامـە و تیـمـە و بیـرۆکەکـەی دەگـات. وەک ئاسک

وەهـایە، بۆ ئەوەی گورج و خـۆشبەز بێ، ناکرێ زیادەگۆشت لە خۆی کۆ بکاتەوە. خـۆی بـە درێژدادڕی و زۆروێژی قـەبە ناکات، نەبـادا جـەسـتـەی دابکەوێ و پیر بنوێنێ.

زمـانێکی هـەیە لە نێـوان زمـانی پەخشـان و شـیعـردا. ئامێتـەبوونی هونەری شـیعـر و هونەری گێڕانەوە، چیـرۆک گەشـتـر، سـەرنجکێشـتـر و توانـای وروژاندنی پـتـر سـەردەخـا. چیـرۆک خـۆی بە واتـا و هێـمـا بارگـاوی دەکـا، وەلـێ دیسـان دوور لـە زۆربلـێـیی. ئەمـە وەهـای کـردووە لەگـەڵ ئەم سـەردەمـەدا گـونجـاو بێت. تەشـویقی تێـدایە. چونکە هـێزی کێـشکردن و کـەشـفکردنی تێـدا دەخرێتـە کـار. ئەمـەیش وای کـردووە، کەسانی ڕووناکبیر زیاتر هەڵوەدای بن.

ئێسـتـا لە هەموو دنیـادا مەرجێکی سـەرەکی چیرۆک، ڕوونییـە. چونکە سـەردەم سـەردەمی ڕوونییـە. چیرۆک هـەر دەبێ لە واقیـعەوە دەسـتی پێ کـردبێت و قـارەمـانەکـانی نموونەیـان هـەبێت و وەهـم نـەبن. لە هـەمـووی گرینگتـر ئەوەیە، چیرۆک بە شـێوەیەکی کۆنکریتی باس لە کێشـەکانی مرۆڤی سـەردەم دەکات، نەک لە دوورەوە ئاماژەیان پێ بدات. داچوون بۆ نێـو وەهـم و خـەیاڵاتی زڕی نێـو کـۆڵانە بە پێچ و پلـووچەکـانی نەسـتی خـودی نووسـەر کـە بۆ تەمەنێکی درێژ بنیان ناوەتەوە؛ کە دەشێت مـاکی پەژمـوردەیی خـودی خـۆی بن، بەخـوێنەر چی؟ ئەو وڕێنە و هـەڵوەسـانە تێکەڵ بە چیرۆک مەکە، ئەوانە کێشـەی زۆر تایبـەتیی خۆتن، لە ئەمبارە پەنامـەکییەکانی نەستدا قەتیس مـاون و بوون بەگرێکوێرەی لە کرانەوە نەهـاتوو؛ ڕەنگە ئەو نووسـەرە خۆیشی بە تەواویی نەچیتـەوە سـەر بنج و بناوانیان.

چیـرۆکنووس هـەیە پێی وایـە، بۆ ئەوەی خـوێنەر لـە چیـرۆکـەکـەی تێ

بگات، دەبێ بەشێنەیی و لەسەرپشت دوو سێ جاران بیخوێنێتەوە. چونکە ئەو تەنیا بۆ دەستەبژێر دەنووسێ. ئەمەیش پەتایەکە، لە هەندێک کۆلکە نووسەری عێراقییەوە داکەوتووە. لەوێوە بەنێو نووسەرانی کوردی باشووریشدا بڵاو بووەتەوە. ئەدی ئەوە نییە ئێمە لە هەموو بەستێنێکدا ڕەنگدانەوە، یان دەنگدانەوەی ئەوانین؟ ئەوە بزانە، لەم سەردەمی خێرایییەدا، کەسێک هوشیار بێ بێجایی وەها ناکا، دوو جاران چیرۆکێک بخوێنێتەوە. «لێرەدا قسەم لەسەر توێژەر نییە کە لە ئەمڕۆی کوردستاندا هەبوونی نییە!» دوای ئەوەیش، ئەم ناماقووڵی بۆ دەستەبژێر نووسینە، لە خۆیدا خۆبەزلزانینی نووسەر دەگەیەنێ. لێرە، لەم خۆرئاوای چەقی پێشکەوتنەدا چیرۆک بۆ ئەوە دەنووسرێ کە خوێنەر لە نێو قەتار و میترۆدا بیخوێنێتەوە و کاتی پێ بکوژێ و چێژی لێ ببینێ. چیرۆک ژانرێکە بە نەژاد خۆرئاوایییە. تۆی نووسەری کوردیش گەرەکە ڕاوێژ لەوانەوە وەربگری. نەک لە کۆلکە نووسەری عێراقی. وتم "ڕاوێژ" نەک بێیت کوتومت لاساییان بکەیتەوە.

هەر چیرۆکێک ئەگەر خوێنەر لێی تێ نەگەیشت (کە دیاردەی وەها ڕوودانی دەگمەنە) ئەوا خوێنەر یان کڕیاری نابێت و هیچ دەزگەیەکی چاپیش کە لای خۆیەوە پسپۆڕی هەموو بوارەکانی ئەدەبی هەیە، ئامادە نییە کاری وەها چاپ بکات. هۆیەکەیشی زۆر ڕوونە. هەموو گێلێکیش دەیزانێ. چونکە چیرۆکیش وەک شەکر و قاوە و بیرە، کاڵایە و گەرەکە قازانج بکات.

لێرە لە پۆلی نۆیەمی قۆناغی بنەڕەتیدا، ساڵانە قوتابی چەندین چیرۆکی نووسەرە بەنامێیەکانی خۆیان و جیهان وەک پرۆگرامی خوێندنی زمان وەردەگرێ. ئەنالیزەیان دەکات و وەک وانەی زمان نیوەی

نمرەکەی لەسـەر ئەم بابەتەیە. مامۆستای زمان، لەمەڕ وردەکارییـەکانی ئەو چیـرۆکـانە پرسـیـاری وردیان لێ دەکـات، وەک: ئەو ڕاناوەی پێی نووسـراوە و بۆچی؟ تیـمـە و بیـرۆکـەی چیـرۆکـەکـان. هەڵسـەنگاندنی کەسێتیی قارەمانەکان. قارەمانی سەرەکی (بی) قارەمان... هتد

بۆ زانین، سـاڵی ٢٠٠٧ لێـرە، لە بەرنامـەی خوێندنی زمـاندا بۆ پۆلی نۆیەم، کـورتەچیرۆکـێکی نووسـەری میـسـری "علاء الاسـوانی" بەناوی "عـیـززەت ئەمین ئەسکەندەر" هەبوو. کـە بـاس لە منداڵێکی قـوتابیی، کـەمـئـەندامی دارشـەق لە بن هـەنگڵ دەکـات، هەمـیـشـە چاوی لەسـەر هاوڕێکەیەتی کاتێ بە سواری دووچەرخەوە بەلایدا تێ دەپەڕێ. ئەمیش بووە بە خولیا و مەراقی بتوانێ تاوێک پایسکل لێ بخـوڕێ... جێی وتنە لێرە "نزیکەی" هەموو کەسێک ناوی "علاء الأسوانی" ی بیستووە.

بیرت بێ، خوێنەری کوردیش لە قەد نووسـەری کوردە. کوڕی هـەمـان کـۆمـەڵگە و هـەمـان قـۆنـاغی مـێـژوویـیـە. واتە کـێـشـەیان، خـۆزیا و بریاکـانیـان تەواو لەیەکـەوە نزیکن. زمـانـی چیـرۆک ئێسـتـا لە هـەمـوو دنیـادا ئەوەندە سـادەیە، لە زمـانی ڕیپۆرتـاجی ڕۆژنامـە دەچێت. ئـەگـەر بیـرتان بێت لەمێژە "مارکیـز"ی خـاوەن نۆبڵ بەو زمـانە سـاکـارە "زمـانی ڕۆژنامـە" ڕۆمـانی "هـەواڵی فـڕاندن. خبـر إختـطـاف"ی نووسـیوە کـە وەری شگێڕدراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

هـەیە چیـرۆکێ دووان یان ڕۆمـانێک دووانی نووسـیـوە و باس لەوە دەکات ڕێباز و ڕێچکەی نوێی پەی پێنەبراوی داهێناوە. لە کـاتێکدا ئەو هێشـتـا خـوێنەر، بەتەواوی وەک نووسـەر نەیناسـیوە. یەکـەمین بەرهـەم، واتـە یەکـــەمـین کـــۆمـــەڵەچیــرۆک یان ڕۆمـــان بە مـــەرجـــێک تـەواو سـەرکەوتوویش بێت، مـەگـەر تەنیا ئەوەندەی لەدەست بێت خاوەنەکەی بە

خوێنەر بناسیێ. بۆ ئەوەی خۆت بناسێنی گەرەکە بە ئاسانی بچیتە دڵی خوێنەرەوە. دیارە بە نووسینی مەتەڵ و موعەمما ناکرێت سەرنجی کەس ڕابکێشی. هیچ نووسەرێکیش ناتوانێت بە یەکەم بەرهەمی، کارێک بکات پێشی ئەوانەی بەر لەخۆی بداتەوە. کەسێک هێشتا وەک ناوێک نەناسرابێت چلۆن دەتوانێ لە "مەئلووف"ی تێپەڕێنێت. تکایە لێرەدا نموونەی بلیمەتەکانی جیهان مەهێنەرەوە. خۆت لە ڕیزی ئەواندا سەرژمێر مەکە. ئەوانە ڕیزپەڕن و پاتەبوونەوەیان جۆرێکە لە پەڕجوو.

خەیاڵی بەپێز و نوێ، چیرۆکی لێوانلێو لە بزاڤ و لڤلڤین و دراما، کۆنکریتی، واتە نزیک و ئاشنا بە ژیانی ڕۆژانەی خەڵک، بە زمانێکی کوردیی پوخت و سادە نووسراو، دەشێ سەرنجی خوێنەر بۆ لای خۆی و بۆ نێو قووڵایی ڕووداوەکانی چیرۆک ڕابکێشێ. چیرۆکێک ئەگەر تان و پۆیەکەی ڕیزکردنی وشە هاوواتاکان بێ، ئەوە پەخشانێکی بێزارکەرە و هیچی تر. ئەوە ڕیزکردنی وشەیە لەسەر حسابی ڕووداو و ملانێ، کە کرۆکی چیرۆک و ڕۆمانیشە.

هەوڵی لاساییکردنەوەی بیرۆکە، یاخۆ تەکنیکی نموونە جیهانییەکان مەدە. چونکە ئەو نموونانە زادەی سەردەمی خۆیانن کە مەردمی ئێستا لە مێژە ئەو زەمانەیان تێپەڕاندووە. هەروەها ئەوانە زادەی شارستانییەت و میزاج و بیرکردنەوەی کۆمەڵگەی تایبەت بەخۆیانن و هاودەردی و نزیکایەتییان لەگەڵ جڤاکی کوردەواریدا نییە. ڕەنگە لە ڕووی ژیار و شارستانییەوە چەند سەدەیەکیشیان نێوان بێ. لاساییکردنەوەشیان بە داهێنان حساب ناکرێ. بەڵکو ئەو نووسەرانەی پێ گەورەتر دەبێت، کە تۆ لاساییت کردوونەتەوە.

سوور بزانە ئەگەر خوێنەر لە چیرۆکەکەت تێنەگەیشت و کتێبەکەتی

نایە لاوە، ئەوا لەلای خۆیەوە، تۆی وەک نووسەرێک "چز" کردووە. ئیتر ئەستەمە جارێکی تر بگەڕێتەوە سەر بەرهەمەکانت. ئەمەیش مانای وایە ڕێک و ڕەوان پێی وتی: تۆ چیرۆکنووسێکی سەرکەوتوو نیت. تەواو وەک ئەو تاکە لاگرە ناسۆسیالەی کە ناتوانێت و دەترسێ تێکەڵ بە ئاپۆرای کۆمەڵ ببێ. یانژی وەک ئەو کۆترەی تاکەکەی پشیلە خواردبێتی و بەتەنیا دەفرێت، ئاوا تۆی نووسەر ناتوانی خوێنەر بۆ خۆت پەیدا بکەی. واتە تۆش هەر ناسۆسیالی. بیرت بێ، بێجگە لە کوردستان لە هەموو جێیەکی دنیادا خەڵات بەو نووسەرانە دەدرێ، کە خوێنەریان زۆرە. بێ مەلامەت نییە کە نووسەر هەیە دە بەرانبەر نووسەرێکی تر خوێنەری هەیە و هەردوو لاشیان کوڕی یەک سەردەم و یەک کۆمەڵگەن. چیرۆک هونەری گێڕانەوەیە. چیرۆکنووس ئەو کەسە ئەفسوونبازەیە کە دەتوانێ بابەتێکی ساکار و ئاسایی بە شێوەیەکی نائاسایی ئەوتۆ بگێڕێتەوە، خوێنەر ئەوق بکا.

دەشێ کورتەچیرۆکێک دوو سەرەتا و دوو کۆتایی هەبێ. لە بنەوە بەرەو لووتکە بینا کرابێت. یان بینای پێچاوپێچ و گەڕانەوە بۆ سەرەتا بۆ دانانی چینی نوێ. ڕاکێشانی سەرنجی خوێنەر، بەگێڕانەوەی سەیر و فانتاسیا دەبێتە هۆی سەرسووڕمانی خوێنەر.

هەندێ توێژەری عەرەب پێیان وایە کە کورتەچیرۆک کۆتایی نییە، چونکە دەکرێ کۆتایی هەر چیرۆکێک سەرەتایە بۆ چیرۆکێکی نوێ. وەک چلۆن لە هەزارویەکشەودا هەر حیکایەتە و لە حیکایەتی پێش خۆیەوە لە دایک دەبێ.

بیرت بێت، کاتێک ئێمە باس لە هونەری چیرۆک دەکەین، مانای وایە باس لە "شێواز+ تەکنیک + زمان + ڕوانینی قووڵ بۆ دەوروبەر"

دەکـەین. دەشێ ئەم ڕەگـەزانەیش گـۆڕانیـان بەسـەردابێ و پەرەیان پێ بدرێ. وەک پێویستییەکی سـەردەم بە مەبەستی بەرەوپێش چوون و خۆ گونجاندن لەگەڵ ڕەوتـی مێژوو و تێپەڕاندنی ڕێسا و یاسا باوەکانی چیرۆک، گرینگە لەو هەمـوو "دەبێ و نابێ" و پێودانگانەی کە ساڵانێکی دوورودرێژ بوو خـوومـان پێوە گـرتبـوون، دەربچین و لە دوای خـۆمـانەوە بەجـێیـان بهـێـڵین و هەمـوو ئەم گـۆڕانکارییـانەیش بە چاکەی خـودی هونەری چیرۆک بشکێتەوە.

پێڕست

١- لێشاوی دەنگۆ 5

٢- ئەفسانەی ژمارە سێ 87

٣- من و خوێنەر 109

٤- زمان.. ئاسایی و لاسایی 123

٥- بەنووسین خۆم ژێر دەکەمەوە 133

٦- کورتەچیرۆک هێشتا بەڕێوەیە 149